Munkások és az olvasás

110
RÉZLER GYULA[1]
EGY MAGYAR TEXTILGYÁR MUNKÁSAINAK TÁRSADALMI, GAZDASÁGI ÉS KULTURÁLIS HELYZETE
1943
(Részlet)

A munkás szabad idejének kisebb-nagyobb részét lefoglalja a családról és saját maga anyagi szükségleteiről (fűtés, étkezés) való gondoskodás. Különösen a munkásasszonyoknak tölti ki gyáron kívüli idejét a családi munka elvégzése, a gyermekek gondozása. Láthattuk a szabad idő felhasználásának tárgyalásánál is, hogy igen sokan odahaza még talán fárasztóbb munkára kényszerülnek, mint akár a gyárban. Ami kis idő a házi munkától megmarad, az a vidámabb, felüdítő szórakozásra kell. Nem sok ideje és alkalma van tehát a munkásnak, hogy magát tovább képezze, akárcsak felületesen is művelődjön.

Az ember érdeklődésének minőségét, kultúrájának alapjait, – ha nem is döntően – iskolai végzettsége határozza meg. A Kammer-gyár 738 munkása közül 6 munkás egyáltalán nem járt iskolába, 57 munkás még 4 elemit sem végzett, 4 elemit járt ki 157 munkás, 5–6 elemit 382-en. Az új 8 osztályos elemit 20 munkás végezte el. Alsó fokú középiskolákat 106 munkás látogatott. Közülük 59-en járták végig mind a 4 osztályt. A középiskolák felsőbb osztályait 9 munkás látogatta. Az egyes munkáscsoportok között az iskolai végzettség terén nagy különbség mutatkozik. Míg a szakmunkásoknak közel 1/3-a végzett alsófokú középiskolát, addig a betanított férfi munkásoknak csak 1/5-e, a betanított női munkásoknak 1/8-a és a napszámosoknak csak 1/10-e látogatta az alsófokú középiskola valamelyik osztályát. A szakmunkások az előbb említett általános jellegű iskolákon kívül természetesen mind ipariskolát (tanonc) végeztek, sokan pedig magasabb rendű ipari szaktanfolyamokat látogattak.

Ha a Kammer-gyári munkások műveltségének fokára az előbbi képből kellene következtetnünk, akkor nem remélhetnénk nagy eredményt. A munkásokkal kapcsolatban álló egyének azonban tisztában vannak azzal, hogy a munkásság bizonyos rétege iskolai

végzettségével arányban nem álló, nagyfokú érdeklődést tanúsít magasabb rendű kultúrjavak iránt. Helyesebbnek láttuk tehát, hogy az iskolai végzettségre vonatkozó adatokat kiindulópontul vegyük csak, és tovább haladjunk a Kammer-gyári munkásság kulturális életének megismerése terén.

A legáltalánosabb és tömegekhez leginkább eljutó ismeretközlő eszköz az újság, amely a mindennapi élet szükséges tudnivalóit viszi el közönségéhez, de ezenfelül ismeretterjesztő cikkeiben, útleírásaiban, riportjaiban a napi eseményektől függetlenebb, értékesebb ismereteket is juttat olvasóinak. Mondhatjuk, hogy a rendszeresen újságot olvasó ember már bizonyos kisebbszerű ismeretkörrel rendelkezik, továbbá, hogy a legalacsonyabb iskolai végzettségűek körében az újságot naponta olvasó munkás művelődési szempontból messze az újságot nem olvasók felett áll. Ebből a szempontból érdemel figyelmet, hogy 741 Kammer-gyári munkás közül csak 434-en olvastak többé-kevésbé újságot, 307-en pedig nem. Miután főleg az alsó néposztályoknál az újságolvasás a kulturális érdeklődés első foka, azt kell vélnünk, hogy a Kammer-gyári munkások 45%-a nemhogy önképzésére nem fordít semmi gondot, de még csak érdeklődést sem mutat a kultúra alapeleme, a betű iránt. Ezzel nem akarjuk elítélni ezeket a munkásokat, hiszen igen könnyen megérthetjük őket, hogy az esetleg órákig tartó utazás, a család körüli munka – különösen a munkásasszonyoknál – minden energiát felemészt, s ami idő marad, azt inkább a pihenésre fordítják.

Az újságot olvasó munkások érdeklődésének politikai és szellemi beállítottságára általában jellemző az a lap vagy folyóirat, amit rendszeresen olvasnak. Éppen ezért figyelemre méltó, hogy legtöbben a Friss Újságot veszik. Utána olvasottságban a Pesti Újság következik, majd a Magyarság és a Függetlenség. Kisebb olvasótábora van a Nemzeti Újságnak, a Pesti Hírlapnak, az Új Nemzedéknek és a Nemzeti Sportnak. Néhányan olvassák csak a 8 Órai Újságot, a Magyarországot, a Népszavát, a Magyar Nemzetet és a Deutsche Zeitungot. A folyóiratok közül legtöbben a Szív c. vallásos hetilapot veszik, majd a Tolnai Világlapját.

Meg kell jegyezni, hogy a fenti kép nem teljesen pontos, mégpedig azért nem, mert a munkásság nem szívesen vallotta be két újságnak, úm. a Pesti Újságnak és a Népszavának az olvasását. A Kammer-gyári munkásokhoz közel állók véleménye szerint mindkét lapot sokkal többen olvassák, mint ahogy az a munkásoknak a kérdőívekre adott válaszából kitűnik.

Egy fokkal közelebb jutunk a Kammer-gyári munkások művelt ségi viszonyainak megismeréséhez, ha az általuk legkedvencebbnek jelzett szórakozásokat vesszük szemügyre. A munkásságnak ugyanis, amelyet a fárasztó napi munkáján kívül sok esetben még a családi élete is igénybe vesz, a művelődés, az önképzés inkább szórakozásnak számít, illetve csakis a szórakozásra szánt idejéből telik ki.

741 munkás közül, akik arra a kérdésünkre, hogy mi a legkedvesebb szórakozásuk, akár tagadó, akár tényleges választ adtak, 262 nem tudta pontosan megnevezni azt. Ezeknek valószínűleg családi vagy egyéb okok miatt nincs is idejük a rendszeres szórakozásra. 38 munkás is csak azt jelezte, hogy egyáltalán szórakozik, de hogy szórakozásának mi lenne a tárgya, arra már nem volt képes választ adni. 29-en szabad idejüket főleg pihenésre fordítják. 412 munkás talál tehát időt a szórakozásra, és képes meg is nevezni, mi az, ami őt szabad idejében leginkább leköti.

Legtöbben, 129-en a mozit, a színházat, a rádiót nevezték meg legkedvesebb szórakozásukként. 94-en a sport, a kirándulás, a séta mellett döntöttek. A családi kör szelíd érzelmességét 48-an találják szabad idejük legérdemesebb kitöltésének. 31-en a ház körül teszegetnek el, 16-an pedig kézimunkázni szeretnek. Bizonyára a fiatalok sorából 18-an a táncot kedvelik leginkább. A nemesebb szórakozások közül 36-an az olvasást, 25-en a dalárdát választották. 8 sakkozással, 1 pedig fényképezéssel tölti el szabad idejét. Az utóbbiak tehát azok, akik a megvizsgált Kammer-gyári munkások közel ezernyi tömegéből szabad idejüket elsősorban önmaguk képzésére, műveltségük emelésére, szellemük élesítésére fordítják. Hangsúlyozzuk, hogy csak elsősorban, mert elég nagy azoknak is a száma, akik szabad idejük egy részét színvonalas vagy csekélyebb értékű könyvek olvasására fordítják, és ekképpen ismereteik tárát értékesebb vagy silányabb elemekkel gyarapítják.

A 741 Kammer-gyári munkásból 306 olvas rendszeresen könyveket. A szakmunkások kivételével az egyes csoportoknak több mint a fele egyáltalán nem vesz kezébe könyvet, így a napszámosoknak a 2/3-a. Vizsgálódásunk szempontjából az olvasott könyvek fajtái és minősége érdemelnek elsősorban figyelmet. Természetes, hogy legtöbben (126) e szépirodalom körébe eső munkákat olvassák rendszeresen. A történeti tárgyú könyveknek már kevesebb hívük van (22). A tudományos művekben is elmerülnek egyesek (16), mégpedig feltűnő az, hogy legtöbben a betanított női munkások köréből. Az iparággal foglalkozó szakirodalmat inkább szakmunkások (6) és néhány betanított férfimunkás (4) tanulmányozza. Az útleírásoknak is van egy-két hívük (9). A vallásos, az ismeretter-

jesztő könyveket ugyancsak olvassák egyesek. A politikai irodalmat csupán 1 betanított munkás tanulmányozza. 26 munkás pedig nyíltan bevallja, hogy őt csak a könnyebb fajsúlyú irodalom, a füzetes regények érdeklik, míg 76 munkás mindenféle fajtájú könyvet olvas.

Pécs, 1943. Magyar Szociográfiai Intézet. 30–32. l. (Szociográfiai értekezések tára 9.)

1. *Rézler Gyula* (szül. 1914) – közgazdász és szociográfus. Több munkájában foglalkozott a munkásság gazdasági, szociális és kulturális helyzetével. Ez a munkája a Kammer testvérek Textilipari R.T. munkásainak életét elemzi. Szemelvényünk a Kulturális viszonyok című fejezetet közli.

Parasztság és az olvasás

111
VERES PÉTER
A FALU ÉS A KÖNYV[1]
1936

Valljuk meg csak őszintén, amikor a falu és a könyv viszonyáról volna szó, hogy a falunak nem is igen van viszonya a könyvvel. Ha még olvasók itt-ott, egy irodalomkedvelő tanító és pap vagy más falusi entellektüel, esetleg néhány gazdag boltos, húsiparos és parasztgazda lányában akadnak is, de vásárlók már kevésbé. Hihetetlenül kevés könyvet vásárolnak a falun, az is jórészt haszontalanság. Nem kultúrát jelentenek és terjesztenek, hanem egyszerűen csak a szórakoztató ipar termékei, s ugyanolyan törvények szerint terjednek, mint a futballrajongás, ajakpirosító és a stricinyelv. Egyszóval a mai polgári kultúra behatolása a faluba, bizony, nem a könyveken keresztül történik, éppen ezért olyan is lesz az.

Természetesen azért nem lehet azt mondani, hogy a faluba egyáltalán nem jön könyv, vagy hogy nem olvassák el. Csak hát a városhoz viszonyítva nagyon kevés, különösen ha rágondolunk, hogy Magyarország lakosságának nagyobbik fele még ma is falun vagy falu jellegű kisvárosban lakik.

Röviden megpróbáljuk felvázolni az okokat:

A legelső ok természetesen az alacsony kultúrnívó. A falusi lakosság jó része, még aki szeret is olvasni, nem igényli a könyvet.

MAGYAR
BIBLIOFIL
SZEMLE

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT

•

SZERKESZTETTE:

AZ 1–2. SZÁMOT:
DÉZSI LAJOS

A 3–4. SZÁMOT
SIKABONYI ANTAL

I. ÉVFOLYAM. 1924.

A LANTOS RT. KÖNYVESBOLTJA
BUDAPEST

A MAGYAR
BIBLIOPHIL TÁRSASÁG
ÉVKÖNYVE

I.
1921—1928

BUDAPEST, 1928
A MAGYAR BIBLIOPHIL TÁRSASÁG
KIADÁSA

A BIBLIOFIL MOZGALOMMAL FOGLALKOZÓ
IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

A KNER-NYOMDA KIADVÁNYAI

ŐSZI
HARMAT UTÁN
ISTENES, VITÉZI ÉS VIRÁGÉNEKEK
MELLYEKET
BALASSI BÁLINT
ÉS EGYÉB NEVES S NÉVTELEN
POÉTÁK MUNKÁIBÓL A XVI., XVII.
ÉS XVIII. SZÁZADOKBÓL
ÖSSZEGYŰJTÖTT
KIRÁLY GYÖRGY

KIBOCSÁTOTTA ÉS NYOMTATTA
KNER IZIDOR
AZ 1921. ESZTENDŐBEN
GYOMÁN

TRATTATELLO IN LAUDE DI DANTE
AZAZ
DANTE DICSÉRETE
DANTE ALIGHIERI ELSŐ OLASZ ÉLETRAJZA
ÍRTA
GIOVANNI BOCCACCIO
FÜGGELÉKÜL:
LIONARDO BRUNI DANTE-ÉLETRAJZA, GIOVANNI VILLANI FIRENZEI KRÓNIKÁJÁNAK DANTE-RUBRIKÁJA ÉS A BOCCACCIO-FÉLE VITA INTEGRA NÉHÁNY FEJEZETE. FORDÍTOTTA, BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA
KAPOSY JÓZSEF

GYOMÁN,
NYOMTATTA KNER IZIDOR KÖNYVNYOMTATÓ
A. D. MCMXXI.

A TEVAN-NYOMDA KIADVÁNYAI

KÖNYVPLAKÁTOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Elolvassa unaloműzésből, vagy mert nagyon dicsérték előtte, de eszébe sem jut, hogy meg kellene vásárolnia. Nem csinál ügyet belőle még a tehetősebbje sem, hogy könyvtára legyen, mint a városi gazdagok, akik vásárolnak még akkor is és azt is, ha azt nem is olvassák.

Ezután következik, amit legelsőnek szoktak mondani, a szegénység és a pénztelenség. Ez természetesen a legkomolyabb ok azoknál, akiknek csakugyan nincs pénzük, pl. a földmunkások és a törpebirtokosok százezreinek. De ilyen szegények, akik ezért nem vásárolnak könyvet, a városban is vannak. A gyárak és műhelyek proletárjainak ha valamivel több pénz meg is fordul a kezében, *mint a falusiaknak, de az is mindig kell kenyérre* és lakbérre. Nem jut abból könyvre. A falun azonban a gazdagok sem vásárolnak, amint az előbb mondtam, azért, mert nem igénylik a könyvet. Mert nem igaz az, hogy egyik-másik parasztgazdának ne telne évenként 10–20 pengő könyvre, amikor egyéb haszontalanságra, pl. tajtékpipára, sallangos szerszámra, lakodalmi, disznótori és névnapi muzsikára telik, de hát nincs rá szükségük. Még a gyerekeik is, ha szeretnek olvasni, azok sem vásárolnak, hanem kölcsönöznek a gazdakör vagy a község könyvtárából, esetleg a boltos és iparos lányok szalonponyváiból és Színházi Életeiből[2].

De nemcsak ők nem vásárolnak, hanem akiknek már kötelességük volna, a falusi intelligencia sem. Persze, egypár dicséretes kivételtől eltekintve, amint már említettem is. Hogy kevés a fizetésük, kevesebb, mint a városi kollégáiké, az nem ok, és nem is igaz. Mert viszont a megélhetésük, még ha nem is foglalkoznak saját maguk is termeléssel, hasonlíthatatlanul olcsóbb. És jut is *nekik falusi estélyekre, süteményekre és likőrökre annyi, hogy ha* annak 10–20%-át könyvre adnák, nem volna probléma Magyarországon a könyvkiadás.

Mindezek hát csak másodlagos okok, szinte már csak okozatok a legelső ok mellett, amely ugyan nemcsak a falunak, hanem az egész magyar társadalomnak a betegsége: a szabadság hiánya mellett.

Mert volna itt olvasó, dacára a szegénységnek és az elmaradottságnak, ha az emberek értelmét látnák a művelődésnek és a tanulásnak. Földmunkások ezrei, de általában a parasztfiatalság olvasna, tanulna, emelkedne, ha volna rá lehetősége, s ha volnának neki való könyvek! Ha egyedül nem vásárolhatnának, vásárolhatnának közösen, s ha szabadság volna, volnának szervezeteik, amelyek jó könyvtárakat állítanának össze, s ha sikerülne magasabb bér- és életnívót kiharcolniuk, akkor végül az egyeseknek

is jutna itt-ott egypár fillér könyvre. Azonkívül ezek a szervezetek fel tudnák hívni a figyelmüket az igazi kultúrára, legalábbis a jobbakat el tudnák vonni az olcsó szórakozásoktól és a kocsmázástól, de még a szektakönyvek és a ponyvaregények olvasásától is. Mert hiszen ezek ma is olvasnak. A községi könyvtárak és gazdakörök könyveit ők nyűvik el, dacára annak, hogy ezek a könyvek nem nekik valók. Érdektelen karrierregények, polgári lélektani és túlhangsúlyozott szerelmi könyvek, ósdi nyelvvel és fogalomkörrel, csoda-e, ha ezekkel versenyezni tud a legalább nyelvében új és történeteiben érdekes ponyva.

Igaz, hogy amint a városokban sem lett az egész lakosság komoly könyvvásárló- és könyvolvasóvá, mert jó része ott is haszontalan szórakozásokra és alkoholra költi a pénzét, itt sem lenne minden parasztból könyvbarát. De legalább szelektálódna, kiválasztódna a falusi lakosság is, és a kultúrára, szellemi emelkedésre alkalmas és hajlamos egyének éppúgy megszeretnék a könyvet és megvásárolnák, sokszor egyéb kiadásaik rovására is, mint ahogy a városi ipari munkások és ifjúmunkások élcsapata teszi. A magyar könyvkultúra s a magyar könyvkiadás számára azonban ez már roppant jelentőségű tény lenne, mert megteremtené azt az alapot, azt a kiadási, kalkulációs bázist, amelyben már legalább pénzügyi aggodalom nélkül – ki lehetne hozni olyan komoly könyveket, amelyeket ma, éppen a magyar nyelvterület zártsága és kicsisége miatt nem lehet. Hogy ez a mai rendszerben valóra váljon, kérdéses, én legalábbis nem hiszem. Ezek után már nem nehéz a felelet arra a kérdésre, hogy mit jelent a magyar falunak a könyvnap. Bizony, keveset, jóformán semmit. A parasztok nem tudnak róla, különben is éppen akkor van a legnagyobb dologidő, kaszálás, kapálás ideje, a munkások hajnaltól vakulásig dolgoznak, ha munkanélküliek, munka után szaladgálnak, a gazdák meg az eget lesik, hogy hoz-e esőt, avagy ha hoz, lesz-e köszönet benne, nem jég lesz-e vagy romboló vihar.

Hogy az intelligencia mit csinál ebben az időben? Dolgozik vagy hűvösöl, ki-ki a módja, rangja és foglalkozása szerint, de bizonyos, hogy nem nagyon érdeklődik a könyv iránt. Az a néhány ember beruccan a városokba, széjjelnéz a könyvsátorokban, szűkös erszényéhez mérten vesz is valamit, a nagy többség azonban ilyenkor azon gondolkozik és arra „gyűjti" a pénzt, hogy hova lehetne leruccanni pár heti fürdőzésre a nyári vakáció alatt. Még ha „divat" lenne a falun a könyv, „sznob erény" és „sznob kötelesség", akkor talán vásárolna, de még csak itt se tartunk. Amint nem szégyen a falusi módosoknál és tanultaknál, hogy ninesenek könyveik, úgy nem is dicsőség.

És ez nem is változik meg, amíg új magyar társadalom s benne új magyar falusi vezetőség nem lesz.

A szövegközlés alapja: Könyves. Könyvkultúra és irodalom. 1936. 9–10. sz. 3–5. l.

1. Veres Péter kitűnően ismerte a parasztság kulturális helyzetét, olvasási viszonyait, olvasmányait. Erről több írása is tanúskodik. Így pl. a Számadás, újabban az Olvasónaplómból címen összegyűjtött cikkeinek sorozata.
2. *Színházi Élet* (1912–1938) – képes hetilap. Nagy népszerűségét a művészvilág szereplőinek magánéletéről szóló híradásainak köszönhette.

A könyv és a kispolgár

112

NAGY LAJOS[1]

ÍRÓ, KÖNYV, OLVASÓ

1941

(Részlet)

...Az olvasót olvasónak nevezem, a közhasználatú szóval, bár a helyes neve az lenne, hogy: könyvvásárló. Mert csak a vásárló olvasó számít, csak az ő igénye válik aktív tényezővé abban a folyamatban, melynek eredménye a könyv.

Az olvasó eddig földerítetlen valaki, ideje lenne már róla megtudni egy keveset. Mert sok szó esett már irodalomról, íróról, könyvekről, műfajokról, művek hatásáról, de az olvasót elhanyagolták. Ezért mutattam rá az olvasó fontosságára.

Én magam régóta figyelem az olvasót, s igyekszem tájékozódni róla, amennyire lehet. Sokra nem jutottam vele, ezt mindjárt megmondom, de abból a kevésből, amit tudok, vagy csak sejtek, közlök egyet-mást, persze csak kezdeményezésül. Az olvasó tüzetes vizsgálata másokra tartozik; nehéz, nagy elfogulatlanságot igénylő munka ez, mód kell hozzá és módszer, s az a nagy áldozatos fáradság, hogy a vizsgáló el is olvassa mindazt, amit az olvasó olvas, mert csak úgy értheti meg az írói művekkel szemben való viselkedését: tetszését vagy elutasítását. Előre közlöm, hogy az olvasó ízlése eltér az enyémtől, az olvasónak nem kell a jó irodalom, az olvasó szereti a selejtest, a közhelyest, a sablont, az ostobát, a valószínűtlen s így haszontalan történetet, a valóságtól való el-

fordulást, az ámítást – még orvosi-egészségügyi könyvekben is fölébe helyezi a kuruzsló rosszhiszemű javallatait a becsületes és értelmes szerző tárgyilagosságának –, az olvasónak idegen a magasröptű szellem minden megnyilatkozása, én olyan ellentétben vagyok az olvasóval, hogy a vele való szakszerű foglalkozást s az ő természetrajzának részletes leírását elhárítanám magamtól, hiszen még annak az előfeltételnek sem tudnék megfelelni, hogy elolvassam, amit az olvasó olvas. Számomra ismeretlen és soha meg nem ismerhető könyvekkel kapcsolatban szemlélhettem eddig is az olvasót.

Annyit mondhatok tehát csak az olvasóról, amennyi így derült ki róla. Persze hogy az olvasók különböznek egymástól, ahány, annyiféle, valamennyi külön egyéniség. De valamiben hasonlítanak is egymáshoz, legalábbis típusok vannak az olvasók közt, amelyeknek a leírása többé-kevésbé általános érvényű. Először is azt mondom, hogy az olvasó kispolgár, vagy fordítva: a kispolgár az olvasó, a többi elhanyagolható mennyiség. Kispolgár, ez kompromittált szó ugyan, sokat visszaéltek vele, de megfoszthatjuk a szót mindattól a mellékzöngéjétől, amit társadalomszemléleti és politikai vitákban kapott, s egyszerűen azt a réteget kell a szón értenünk, amelynek életszínvonala a csak munkájukból élők fölött állt mindmáig néhány fokkal, amely réteghez tartozók könyvet vásárolhattak s vásároltak is. A szó nem fontos, használom, mert elnevezés, s újat nem csinálhatok helyette, ez a szó valóság, nem változtat rajta az a korrekció sem, hogy nem ember és ember közt van a különbség, hanem a körülmények változnak, s hogy ilyenformán mindnyájan kispolgárok vagyunk. Tény, hogy amit innen kezdve elmondhatok, az nem más, mint: a könyv és a kispolgár viszonya.

Tehát: az olvasó! Ismerjük már. Megy az utcán, fiatal nő éppen, vele szemben jön egy munkás-szegényember, óriási láda a hátán, annak súlya alatt görnyed, majdnem egymásnak ütődnek, a nő csak az utolsó pillanatban húzódik félre, s dühös méltatlankodással méri végig a ládás embert, hogy miért nem tért ki előle, az óriási ládával, amely alatt, mondom, görnyed, de úgy, hogy hétrét hajlik, izzad, se lát, se hall, alig tud lépni. A nő talán éppen olvasmányért megy, valami „szép" könyvért.

Miről szól a könyv? – kérdezi a fiatal nő, csak véletlen, hogy már egy másik. És egy könyvet tart a kezében, gyanakodva nézi: Järnefelt[2]: *Koivikkó lakói*. A cím nem árul el semmit. Nem jelzi, mint például az *Őméltósága*, vagy *A kegyelmes úr rokona*, vagy a *Penny paradicsoma*, hogy olyasmi van benne, amit érdemes elolvasni. Nem jelzi? De igenis, jelzi, hogy nem érdemes bele se

kezdeni. A nőnek, mint minden olvasónak, csodálatos a megsejtő képessége. Egy mondatból, egy szóból megtudja, hogy neki való-e a könyv vagy nem. Most is: Järnefelt – valami gyanús név, nem gondolja, de érzi, hogy valami északi. Koivikkó lakói – ez a Koivikkó valami kisebb hely, lakói – ez mind a lakosság, tehát a senkit sem érdeklő dolgozó, egyszerű emberek is, tehát még a szegények is. Más könyvet kér. Csak szegénység, nyomor, baj ne legyen benne, mert azt úgyis eleget hall az ember, azt ő annyira nem bírja, hogy már gyűlöli. Valami szépet óhajt. Szépet és jót.

Szép és jó azután például Margaret Mitchell regénye, *Elfújta a szél.*[3] Az amerikai Észak és Dél polgárháborújáról szól, de van benne szerelem, csupa gazdag ember a szereplője, Scarlett kisasszony, majd asszony, az első száz oldalon legalább hússzor vált ruhát, a ruhái gyönyörűek, finom és drága anyagból valók, részletesen le vannak írva, a díszítéseikkel együtt. Az urak is mind elegáns emberek, igazi férfiak és hősök, egyikük sem kutatja a sárgaláz okozóját, hanem mérészen harcolnak a pénzért, a vagyonért, kalandokba bocsátkoznak; a mellékalakok csupán kiszolgálják az urakat, nem felfogadott, bért igénylő cselédek ők, akiknek vasárnapi kimenő is jár, hanem rendes néger rabszolgák. És mégis hűségesek, még szeretik is gazdáikat, akiket csak szeretni lehet. Valóságos tündérvilág: mindenkinek van birtoka, vannak hintói, lovai, a nőknek is, hátaslovaik és szolgáik, de nem ám bejáró-asszony-rendszer. A gazdagság mérhetetlen, az anyagbőség óriási, ahogy lenni kell, a mulatságok kápráztatóak, a lakomák pazarok, nincs hiány semmiben, nincs zsírjegy, aki akarja, fél kiló cukorral ihatja a kávéját. Eszményi társadalom ez a rabszolgatartó délieké, szebb, mint a polgárosult északiaké, az írónő maga is szeretettel, nosztalgiával rajzolja meg, szerinte is idilli, mosolygós patriarkalizmus. Egy szó annyi mint száz, a könyv remek. Nem csoda, ha huszonötezer példányban fogyott el, verve minden más könyvet ezzel a számmal...

A szövegközlés alapja: Nagy Lajos: Író, könyv, olvasó. Válogatott cikkek és tanulmányok I. (Összegyűjt., sajtó alá rend., jegyz. és utószót írta Gordon Etel.) Bp. 1959, Szépirodalmi Kiadó. 517–520. l.

1. Nagy Lajos cikkeiben gyakran foglalkozik a sajtó, a könyvkiadás és az olvasás problémáival. Feleségének, Szegedi Borisnak kölcsönkönyvtára volt, s ott az író is gyakran megfordult, így jól ismerte a magán kölcsönkönyvtárak anyagát és olvasóit. Kitűnőek az egyes olvasótípusokról készült leírásai. – Ebben a részletben elsők között hívja fel a figyelmet az olvasás és az olvasók alapos megismerésének a szükségességére.
2. *Järnefelt, Arvid* (1861–1932) – finn író.
3. *Mitchell, Margaret* (1900–1949) – amerikai írónő. Elfújta a szél című regénye a kor egyik legnagyobb sikert elért, divatos olvasmánya volt.

C) A KÖNYV ÉS A SAJTÓ

Szerző és mű a kapitalista könyvkiadás viszonyai között

113

NAGY LAJOS

MAGYAR ÍRÓ 1929-BEN

(Részletek)

Tegyük föl, hogy most születik egy magyar író agyában új regényének az alapgondolata. Az író egyedül van a szobájában, föl-alá sétál és gondolkodik. Megereszti a fantáziáját. És máris hátrányban van akár Werfellel[1], akár Duhamellel[2], akár Ilja Ehrenburggal szemben. A magyar író csak megeresztené a fantáziáját, de az nem ered meg. Mert ha a kínos tapasztalatait, a saját kárán és másokén való okulásait már el is felejtette volna, sőt tegyük fel, hogy mindez okulások és tapasztalatok ezúttal tárgytalanok, mert valamely külföldi rendelésre írná a regényét, azzal a föltett szándékkal, hogy magyarul azt nem is jelenteti meg – akkor is, már a kigondolás stádiumában is elkorcsul a regény; már a témaválasztása, az alapötlete nem lesz olyan bátor, szabad, független, új és újszerű, oly erkölcsi erőt kisugárzó, mint lenne, ha nálunk a gondolkodásnak, sőt az otthon, zárt szobában, magányosan-gondolkodásnak meglenne a teljes szabadsága...

De hát mit jelent az, hogy nem szabad? Melyek azok az idegen, irodalmon kívüli hatalmak, amelyek az írót lélekbénító szuggesztiók alatt tartják? Sokan azt hiszik, hogy az ellenséges erők felsorolását kimerítették akkor, amikor általánosságban a mai politikai légkörről, konkretizálva pedig és a részletekre is kiterjeszkedve rendőrről, ügyészről s bíróról beszélnek. Ez a ténymegállapítás hiányos, tehát hibás. Ezt a rövid sort, hogy rendőr, ügyész, bíró – ki kell egészíteni így: szerkesztő, lektor, kiadó, nyomtatvány- és lapterjesztő, kritikus, színházigazgató, végül maga a színházjáró, a könyvvásárló közönség: ebben a sorban benne van az államhatalmon kívül minden más tényező, akin és amin az irodalmi mű sorsa múlik. Vannak tipikus jelenségek, amelyek mutatják az államhatalmi tényezőkön túli más tényezők egyéni buzgalmát:

azt a spontán lelkességet, amellyel az államhatalmi tényezők cenzúráját túllicitálják: nemcsak az alkalmazkodás üzleti kényszere s a túlságos félelem folytán, hanem a burzsoázia osztályérdekeinek *magánvédelmében*...

Nem lehet írni, ha az élet millió megnyilatkozását el kell kerülni. Bonctant sem lehet tanítani, ha a nemi szervek helyét az atlaszon fügefalevéllel kell borítani. Nem lehet írni, ha az emberi életjelenségek szociális hátterét, szociológiai összefüggését tilos földeríteni. Nem lehet írni, ha észrevevés és észrevétetés helyett állandóan a szemethunyás és elhallgatás a kötelező. Nem lehet írni, ha valamely jelenségből következtetéseket vonva, egy hosszú gondolatsornak már az első mondata után meg kell állni. Nem lehet írni, ha az irodalmi mű sorsát meghatározó minden egyes tényezőnek gondolkodása arra van beállítva, hogy csak helyeselje és védje egy bizonyos körülzárt, retrográd világszemléletnek minden egyes rögeszméjét. Nem lehet olyan embereknek írni, akik közül ezerötszáz együtt ásítva hagyja semmibe hullani a Névtelen katonát, s boldogan szívja be *mint neki való táplálékot a Buta embert*. Regényt itt aligha is lehet írni mást, mint egyetlenegyet, valami hatkötetest, amelynek a címe: Sivatag vagy Sár, vagy a Poklok fenekén. Drámát meg egyetlenegyet sem lehet írni. Talán éppen azért nincs szabadsága az írásnak, mert nincs rá szükség, nem is lehetne vele mit kezdeni.

De tegyük föl, hogy mégiscsak elkészül az a bizonyos regény. A megírásáról csak ezt: a magyar írónak tízszer annyit kellene írnia, mint mondjuk Jakob Wassermann-nak,[3] hogy meg tudjon élni a műveiből; az írás, mint rendes megélhetést nyújtó foglalkozás, a becsületes író számára megszűnt. Ez különben az anyagi rész, erre később majd visszatérek. Mi történik az író kész regényével? Vagy valamely napilap közli, vagy valamely folyóirat, vagy mindjárt könyvben jelenik meg. Melyik napilap közölné? A lapoknak zárt politikai irányzatuk van, amely még a szóhasználatot is előírja minden munkatárs, tehát még az író számára is...

De szőjük tovább a példázatot úgy, hogy írónk nem is szánta regényét sem napilapnak, sem folyóiratnak, hanem egyenesen könyvben akarja megjelentetni. Ő, micsoda embereken, micsoda embereknek micsoda sunyi, üzleti, de még üzletinek is helytelen szempontjain kell átvergődnie! Olyan emberekkel áll szemben, akik az irodalmat úgy kezelik, mint kereskedő az ócskavasat vagy a libatollat. Sőt rosszul mondom, mert ez még a jobbik eset lenne. Tehát kijavítom: olyan emberekkel áll szemben, akik mindenkor alárendelik magukat az éppen uralkodó politikai hatalmaknak, akik kormánnyal és hivatalokkal barátságos viszonyban akarnak lenni, tankönyvkiadások, állami nyomtatványok szállítása, közkönyvtári

vagy iskolai rendelések megszerzése s efféle érdekek alapján. Haladó időkben talán inkább az üzleti érdek vezeti őket, de retrográd uralom alatt már az üzleti érdekeiket is alárendelik annak a szenvedélyüknek, hogy szabadon gyűlölhessenek és üldözhessenek minden haladó gondolatot. Példának Kassák Lajos Egy ember élete című önéletrajzát hozom fel; ez a könyv nyilvánvalóan jó üzletnek is ígérkezett, az is lett, de azért egy sereg kiadó utasította vissza, míg az egyik végre kiadta, a visszautasítók közül az egyik kifejezetten azért, mert a munkásmozgalomról s a sztrájkokról nem elítélően ír. Azt már csak mellékesen említem meg itt, hogy ugyancsak ezt az életrajzot egy külföldi magyar fél szocialista lap azért nem volt hajlandó közölni, mert az író a nemi életről is elmond egyetmást, s a szóban forgó lap szerkesztője szerint ez a „proletárt" megbotránkoztatná.

Igen nehéz az író dolga a kiadóval. Persze, van olyan író, akinek soha semmi zavara nem akad kiadóval, legfeljebb pénzügyi – de az ilyen nem is tartható írónak, s itt mindjárt megjegyzem, hogy én tulajdonképpen az eszményi, igazi íróról beszélek, tehát nem azokról, akiket a közfelfogás íróknak tart, mert ők írnak, s műveik megjelennek; hiszen éppen azt bizonygatom váltig, hogy igazán értékes írás nem is jelenhetik meg nálunk – legföljebb kuriózumként hivatkozhatunk egyre-kettőre –, s ha e tényleg működő írók közül egyeseket mégis íróknak tekintek, ezt részint régebbi munkájuk alapján teszem, részint ismeretében a tehetségüknek, melynek ma már nem adhatnak kifejezést.

A kiadó nem úgy áll a magyar íróval szemben, mint mondjuk H.G. Wellsszel szemben, akinek a kiadásánál ő csupán közvetítő az író és a magyar közönség közt – bár nem vagyok benne biztos, hogy hű közvetítő-e, mert tudok róla, hogy más külföldi írókat hamisítva közvetít. A magyar íróval kapcsolatban a kiadó irodalmi, irodalompolitikai s társadalmi tényező is akar lenni, itt ő már érvényesíteni akarja a saját lelkiségét is – bár, mondom, egy sereg külföldi íróval szemben is érvényesíti, mert műveiket meghamisítja. A magyar íróval szemben mindent elkövet a kiadó, hogy annak műve az ő szellemi és erkölcsi nívóján túl ne emelkedjék. Észrevételei vannak. Hozzászól a dologhoz. Ha nem fogadja el a művet, akkor is megindokolja az elutasítást, s az írónak, ha újra akar próbálkozni, a szempontjait már figyelembe kell vennie, s rendelésszerű árut kell szállítania...

A regény megjelenik. Végre. De ugyan mit ért el vele a magyar író? Remekművet nem alkotott, mert ha tudott volna is, akkor se engedték meg neki: rendőr, ügyész, bíró, kiadó, szerkesztő, lektor, kritikus és olvasó. Legföljebb egy kis pénzt keresett.

És ez a tragikomikum. Mert fel kellett adnia minden írói célt, elsősorban a művész leglényegesebb célját: az ember- és életismeret kiteljesítését: az írónak önmagával és a társadalommal s a világegyetemmel való számvetését; mindezek után a tiszta, őszinte megnyilatkozást, amely ha érték, akkor valami olyan erőt sugároz ki magából, mely szilárdít, emel, előrelendít. Szóval: csaknem minden erkölcsi és szellemi értékről le kellett az írónak mondania, pedig valaha azért indult írónak, feladván minden reális elhelyezkedést a társadalomban, mert az a bizonyos belső kényszer – a megnyilatkozásnak s a világot formálni akarásnak kényszere – ellenállhatatlanul írónak űzte. Igazi írónak indult az író, de a belső kényszerrel csakhamar alkuba kellett bocsátkoznia, majd az eredeti szándékairól le kellett mondania, s egyetlen célnak maradt az önfenntartás, azaz a pénzszerzés. De ez azután a tragikomédia, vagy ha úgy tetszik, észbontó tragédia: csak pénzért írni s mégis oly keveset keresni, mint amennyit egy magyar író keres, ezerszer kevesebbet annál, amennyit soha meg nem alkuvó, tiszta szándékú s nyíleggyenes akarású külföldi írók keresnek.

A szövegközlés alapja: Nagy Lajos: Író, könyv, olvasó. Válogatott cikkek és tanulmányok I. (Összegyűjt., sajtó alá rend., jegyz. és utószót írta Gordon Etel.) Bp. 1959, Szépirodalmi Kiadó. 356–371. l.

---

1. *Werfel, Franz* (1890–1945) – német költő és író.
2. *Duhamel, Georges* (1884–1966) – francia író, számos híres regény szerzője.
3. *Wassermann, Jakob* (1873–1939) – német író.

Magyar irodalom – külföldi irodalom

114

NAGY LAJOS[1]

IDEGEN REGÉNYEK GARMADÁI

1925

(Részletek)

A magyar író anyagi helyzete egyre rosszabb és rosszabb, kedve és munkalehetősége is csökken –, a magyar könyvpiacon pedig az idegen regények tömegei jelennek meg, sűrű egymásutánban, esztendők óta. Az írók maguk, akikkel e témáról beszéltem, szégyennek, csapásnak, szörnyű igazságtalanságnak tartják ezt az

állapotot. Az írókon kívül azonban senki sem törődik vele, hogy mi történik a magyar irodalommal.

A magyar írók olcsó honoráriumért napilapokba írják a tárcanovellákat, e novellákból talán soha nem lesz novelláskönyv. A magyar írók meg sem írhatják a regényeiket, hisz tárcanovellákat kell írniok, mondom, méghozzá különféle eszmekörben élő s mindenkor prepotens igényű napilapokba, az igazi irodalomnak ez éppenséggel nem eszményi orgánumaiba, szerkesztői ceruza alá, színeiket kaméleonszerűen váltogatva, mert nem tudják megszerezni a regényíráshoz az „üzemi költséget" sem –, de azért napilapjaink is még mindig előszeretettel közölnek idegen íróktól regényeket. A magyar írók novelláit egyáltalán nem, a regényeiket is csak elvétve – csakugyan: „elvétve", azaz írót is, regényt is rosszul, a külső (politikai és zsurnalisztikai) hatalmi viszonyok s nem a belső érték alapján megválasztva – adják ki ugyanazok a kiadók, akik a világ minden kultúrnyelvén működő íróknak sorozatos műveivel árasztják el a közönséget...

Statisztikát kellene csinálni! Számszerűleg meg kellene állapítani, persze más nemzetek irodalmi viszonyaival egybevetve, hogy mennyi idegenből fordított mű jelent meg magyarul az elmúlt öt esztendő alatt. Bizonyos, hogy e mértékénél fogva már bűnné vált nemzetietlenségben a világ valamennyi nemzete közt elsők vagyunk.

Nem lenne csodálnivaló, ha a magyar író kétségbeesve felkiáltana: segítség! De a probléma rendkívül komplikált, a magyar író ezt bölcsen tudja, s nem kiálthat, mert vajon kitől, mitől várhatná a segítséget? Szervezkedés, küldöttség, kultuszminiszter, memorandum, képviselők, interpelláció, kormány?! Minden lehetőség csaknem lehetetlenség a mai viszonyok között, de különben is az a gyanúm, hogy a védelem még rosszabb lenne, mint a korlátlanul szabadjára engedett nekivadulás. Mert a mai külső és belső erők bármily beavatkozása alighanem csak azt eredményezné, hogy például H.G. Wellsnek egy műve sem jelenhetne meg többé magyarul, ellenben megjelennének, teszem, Pekár Gyulának[2] összes művei – a fiókjában csücsülő további 20–30 regénnyel kiegészítve, és valamely Milotay[3]-kötet, mondjuk arról, hogy a zsidók gáncsolták el Amundsent[4], 50 000 példányban díszkötésben. Ennél mindenesetre jobb, ha a könyvkiadók korlátlanul azt teszik, amit akarnak.

Nyolc-tíz idegen nyelv csaknem valamennyi írójának csaknem valamennyi művével boldogítanak bennünket a magyar kiadók. Örömmel üdvözöljük őket és kiadványaikat mint olvasók, mint a magyar kultúra, a magyar irodalom és a magyar nyelv szent ügyétől önzően függetlenült mohó érdeklődők –, de még így is azt kell mondanunk:

– Elég már! Hiszen annyi már az okvetlenül elolvasnivaló könyv, hogy ha száz évig élünk is, és minden időnket olvasással tölthetjük is, még akkor is marad további száz évre való restanciánk. Elég már, hisz a neveket és a címeket sem tudjuk már emlékezetünkben tartani. Sok lesz már – s a jóból is megárt a sok! (A rosszból még a kevés is megárt.)

Az önző olvasó talán örül –, de szabad-e kiszolgálni a korlátlan individualistát? Szabad-e eleget tenni annak, aki nem törődik a magyar kultúra, a magyar irodalom, a magyar nyelv sorsával, aki azt tartja, hogy vesszen Karinthy, károsodjék Móricz, de neki Mereskovszkijt[5] kell olvasnia, mégpedig sorozatosan, a „nagy" Mereskovszkij összes műveit.

Az idegen regények garmadáit a magyar könyvkiadók adták és adják ki, de a kortünetért ők csak részben és nem száz százalékban felelősek. A kiadók a közönségre hivatkoznak, amely szívesebben vásárol és olvas idegen írókat, mint magyarokat. A hivatkozás helyes és pontosan megfelel a tényeknek. A kiadók azonban azt hiszik, hogy ezzel a kijelentéssel a „maguk részéről" elintézték ezt az egész ügyet, felelős a közönség. A közönség előzetes megfontolás nélkül cselekszik, átengedve magát mintegy ösztönös hajlandóságának –, de ha alkotóelemeit, az egyes olvasókat meginterjúvolja az érdeklődő, ezek azzal magyarázkodnak, hogy a francia, orosz, angol, dán stb. írók általában jobbak, mint a magyarok, mindenesetre pedig érdekesebb miliőbe, szimpatikusabb és magasabb rendű világba visznek bennünket. Hisz a mozgóképszínházban is tapasztalható, hogy a pesti ember föllélegzik, amikor megjelenik a vásznon az első néhány kép, s a főhős autója Párizs vagy New-York útjain robog, jobbról-balról New-York-i házak vagy párizsi fák, idegen, idealizált, még idealizálható emberek. A közönség az idegenregény-áradat okául a magyar írót jelöli meg, azaz a magyar irodalomnak viszonylagos alacsonyabb nívóját, „szürkébb", „érdektelenebb" mivoltát.

Igen ám, csakhogy ha igaz, hogy a kiadók csakis azért ontják az idegen műveket, mert a közönség a magyarokat nem vásárolja, ha igaz az, hogy a magyar irodalom átlagban gyengébb, mint a külföldi –, akkor is circulus vitiosusszal [körforgással] állunk szemben, mert:

Hogyan legyen a magyar irodalom erős, magasröptű, érdekes, hogyan állja a versenyt a franciával, orosszal, dánnal –, ha a magyar írót veszni hagyják, ha mesterségesen testét-lelkét sorvasztó aszályt idéznek a feje fölé!...

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1925, 2. köt. 215–217. l.

1. A Nyugat hasábjain a magyar irodalom védelmében Nagy Lajos kezdeményezésére vita indult a rendkívüli nagy mértékben megnövekvő fordításirodalom ellen. A vitában részt vett Ranschburg Viktor, Révai Mór János és Kosztolányi Dezső. Kosztolányi még Nagy Lajosnál is sötétebben lát, egyenesen a „magyar irodalom pusztulásáról" beszél. Az első kettő a kiadók oldaláról száll vitába Nagy Lajossal. Ranschburg egyértelműen szembefordul vele. Szerinte fordítást kiadni: üzlet, magyar művet: veszteség. Révai elismeri Nagy Lajos igazát, de szükséges kompromisszumnak tartja a fordított szépirodalom publikálását a kezdő olvasó megnyerése miatt. Nagy Lajos cikkén kívül Révai hozzászólásából is közlünk részleteket.
2. *Pekár Gyula* (1867–1937) – a Horthy-korszak hivatalos irodalompolitikájának egyik irányítója és dilettáns írója, 1912-től 1922-ig államtitkár a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban.
3. *Milotay István* (1883–1963) – jobboldali, majd fasiszta publicista.
4. *Amundsen, Roald* (1872–1928) – norvég sarkkutató.
5. *Mereskovszkij, Dimitrij Szergejevics* (1865–1941) – reakciós politikai szemléletű orosz író.

115

RÉVAI MÓR JÁNOS[1]
A „GARMADÁKRÓL"

1925

(Részlet)

Mindazt, amit Nagy Lajos arról az özönvízről ír, mely idegen regények alakjában ránk szakadt – kiadó létemre szóról szóra aláírom. Sőt keveslem a dorgálásnak azt a mértékét, mellyel, nagy tárgyilagosságra törekedvén – sújtani akarja a bűnösöket. Mert valóban bűnösök ők. Ami annál sajnálatosabb, mert eddigelé a magyar kiadók, amióta vannak – még nincs száz esztendeje –, mindig együtt haladtak a magyar irodalom fejlődésével, pionírokként szolgálták a nemzeti közművelődés ügyét, tartózkodtak a káros és romboló idegen hatásoktól, és ekként váltak hivatott képviselőivé annak az igazán magasrendű könyvkultúrának, mely ma – az annyira felmagasztalt kultúrai fölény szinte legkézzelfoghatóbb, döntő erejű bizonyítéka.

Ennek a könyvkultúrának egyik klasszikusan értékes alkatrésze az a külföldi irodalom, mely fordítói műalkotásokban vált részévé műveltségünknek, de természetesen csak addig, amíg igazán a külföldi irodalmi művek legjaváról volt szó, nagy írók reprezentatív munkáiról, a világirodalom közkincseiről. – De az idegen regényeknek az a feltartóztathatatlan áradata, mely manapság elözönli a könyvpiacot – nem bírálható el ezen szempont szerint. És nem menthető semmiféle szempontból sem. Még az anyagi eredmények perspektívájából sem. Mert nagyobbára és legtöbb eset-

ben ki sem fizetődik ennek a mindenfelől szedett-vedett portékának az árusítása. Hogy mégis kiadóra akad ez az „anyag" –, az igazán érthetetlen és megmagyarázhatatlan. A kiadó elpusztíthatatlan optimizmusa vagy a lektor sznobsága és mindenáron való felfedezni vágyása okozza-e, hogy néhány becses „trouvaille"-tól [telitalálattól] eltekintve, ma már jóformán Európa irodalmi szemetjét gyűjtjük össze magyar irodalmunkban – azt érdemes volna tanulmány tárgyává tenni.

De akármi okozza is, és bármennyire sajnálatos, hogy ma jóformán ezek a „garmadák" egyedüli eleven megnyilatkozásai irodalmi életünknek és könyvtermelésünknek, annak azonban, hogy eredeti magyar regényirodalmunk nem fejlődik szívünk szerint, és hogy elismert regényíróink művei nem kelendők abban a mértékben, amint kívánatos volna – ezek a garmadák nem az okai. Bármennyire igaza van Nagy Lajosnak abban, hogy megrója a garmadákat, azok kiadóit, fordítóit, lektorait, sőt olvasóit is –, abban téved, ha ezeket teszi felelőssé a magyar irodalom mai állapotáért. Ezt szinte számszerűen be lehetne bizonyítani. Még a kivételesen kelendő külföldi tucatregények sem vonják el a valódi közönséget az eredeti magyar regényirodalomtól, mert ezek olyan közönségnél találnak elhelyezésre, mely még nem érkezett el Móriczhoz, Karinthyhoz, Herczeghez. És ha valami mentsége van a „garmadák" kiadóinak, úgy az lehet – hogy épp ezzel a selejtes tucatterméssel (ne nevezzük irodalomnak) idővel olvasókat nevelnek épp Móriczoknak, Karinthynak, Herczegnek és másoknak. Mert az olvasást meg kell szokni, annak életszükségletté kell válnia –, azután kezdődik csak az igény valami jobbra, formálódik ki a vágy jobb, értékesebb, maradandóbb hatású olvasmány után.

És a baj, melynek csak eredményét állapítja meg Nagy Lajos cikke – itt gyökerezik. Nincsenek olvasók. Még kevésbé vevők. Vagy csak igen kis számmal, mely nem áll arányban a magyar tehetségek számához és termékenységéhez. Ez volt a panasz a múltban is... Ma még indokoltabb. A háború előtt is csak mesterséges eszközökkel lehetett fenntartani bizonyos irodalmi standardot, írók lelkességével és önzetlenségével, kiadók ambiciozitásával és lelkesültségével – a háború bizonyos időszakaiban, a lövészárokban megtörtént a csoda: a magyar ember olvasni kezdett, megszerette a könyvet, meghajolt a klasszikus könyv fönsége előtt, azt lehetett remélni, most végre elérkezik az az idő, mikor reális bázisra támaszkodhatik az író és a könyve, rövid ideig volt is bizonyos „konjunktúra", mely csodálatosan elektrizálta az irodalom munkásait, szárnyakat adott a kiadói vállalkozásnak, nagyszerű terveket érlelt és hívott életre, reményt keltő perspektívákat nyitott meg – míg

azután jött Trianon és a köznyomorúság, és mindent elpusztított, mindent eltemetett...

De hát lehet-e a megmaradt kis területen, a megmaradt intelligencia révén könyvfogyasztásra számítani? Hiszen a bekövetkezett gazdasági állapotok, a pénzelértéktelenedés, a köznyomorúság éppen azokat az osztályokat sújtották legjobban, amelyek a múltban egyedüli fogyasztói voltak az irodalmi termékeknek, épp azokat az egyéneket taszították a legnagyobb nyomorúságba, akiknek voltak kulturális szükségleteik, amiknek kielégítéséről elsősorban kellett lemondaniok.

Ez a dolog lényege. Ez az oka a legjelesebb magyar könyvek kis példányszámának, csekély számú fogyásának. De ezen nem segíthet semmiféle könyvkiadói kultúrtevékenység. – Ez a kultúrtevékenység kimerül abban, hogy a kiadó a könyvet kinyomatja, kiadja. Mert higgye el nekem Nagy Lajos, hogy igen nagy dolog az, ha valaki a mai viszonyok között bármilyen magyar nyelvű becsületes irodalmi munkát kinyomat. Oly nagy dolog, oly áldozatos cselekedet ez, hogy minden egyes kiadó előtt minden egyes ilyen mű kiadásakor bátran kalapot lehetne emelni. Kell is. Mert bármily okos és eszmegazdag a Nagy Lajos cikke, abban azonban, azt hiszem, téved, mintha elhivatott író igazi írói tehetséggel megírt, „bátor" regénye, a talentummal és „prófétai szent lélekkel" megírt mű – nem találna kiadóra. Nem tudok rá esetet, hogy igazi irodalmi érték újabb időben kiadó hiányában elmerült volna. Hogy nem részesült sikerben? Még abban a csekély sikerben sem, mely a magyar könyvnek legjobb esetben kijuthat? Annak sok oka lehet, de semmi esetre a „kiadói bátorság" hiánya. Ez a bátorság megvan – eddig legalább megvolt –, csodálatosképpen annak ellenére, hogy minden egyes ily bátor cselekedet szinte egy jelentőségű egy-egy szomorú bukással.

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1925. 2. köt. 226–227. l.

---

1. *Réval Mór János* – l. a 31. szemelvény 1. jegyzetét.

Magyar könyvek más országokban

116
GAÁL GÁBOR[1]
A MAI ERDÉLYI MAGYAR IRODALOM ARCVONALAI
1930
(Részletek)

Már mondtuk, hogy a mai erdélyi magyar irodalomban az osztálytudatok kifejezései – általában – nem jelentkeznek határozottan. Az erdélyi irodalom keretei között még minden folyik. A tudatok és arcvonalak kialakulása határozatlan és zavaros. Az egymással valójában ellentétben levő tudatok és arcvonalak még együtt dolgoznak. A legtöbb esetben maguk az írók sem tudják, hogy hova tartoznak. Tipikus tünete ez az amorf állapotban levő dolgoknak, de egyszersmind annak az érzületbeli gyökértelenségnek is, mely az írót itt általában betölti. Viszont bármilyen nagy a zavar, bármilyen gyökértelen itt az író érzülete, a fő erővonalak, melyeket az erdélyi magyar írók sugároznak, mégis láthatók.

Ezeket az erővonalakat mi három arcvonalra lokalizáljuk: az akadémizmus; az akadémizmus ellenzéke, illetve a transzilvánizmus[2]; s harmadszor: a tiszta osztályvonal arcvonalaira.

Alábbiakban tehát mindenütt a valóságban dolgozó erőkről és arcvonalakról beszélünk, s nem említünk sehol se neveket, se műveket. Hisz a társadalomvalóság nem nevek, hanem egymás ellen felvonuló erők mozgási rendszere. A felvonuló erők viszont azokat a törekvéseket manifesztálják, melyek a társadalom egészében élnek, s a különböző osztályok és arcvonalak érzésében és tudatában dolgoznak. Valamennyi erdélyi író, akár kicsi, akár nagy, ezeknek az arcvonalaknak valamelyikén helyezhető el. Bármelyik erdélyi magyar író érzésével és gondolkodásával valamelyik osztályt reprezentálja, még ha valójában torz és lehetetlen is az a mű, amit „alkot".

Mi jellemzi azonban közelebbről ezeket az arcvonalakat?

1. Az akadémizmus szerkezeti és ideológiai alkatában megfelelése annak az akadémizmusnak, amely Magyarországon van. Ezen az arcvonalon azoknak az osztályoknak a tagjai és kiszolgálói állanak, akik valaha ezen a vidéken uralkodtak, a magyar történelmi osztályok: a feudalizmus és a dzsentri s a hozzá tartozó egyház, iskola, hivatalnoki rend, melyek ugyan az új történelmi helyzet

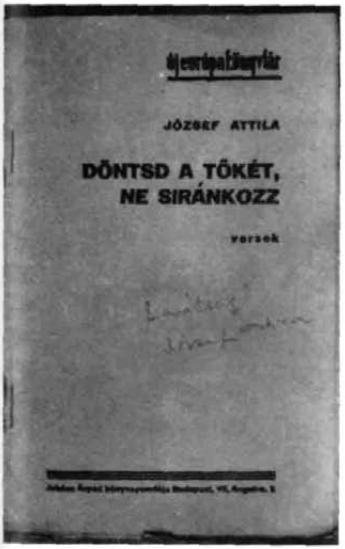
következtében kikerültek az uralmi vonalból (a valóság elépült alóluk), az egykori tudat összes tartalmaival azonban megmaradt, s bár változott körülmények közt életük ál-élet, ideológiai súlyúk a legkevésbé sem csökkent: a kezeik közt van még mindég három fontos közvélemény sugalmazó szerv: az egyház, az iskola s a napisajtó jó része. Azok az egykori magyar feudális-konzervatív eszmények tehát, melyek az impériumváltozás előtt az uralkodó magyar rétegeket az irodalomra vonatkozólag betöltötték, ezen az arcvonalon továbbra is élnek. Erőtlenül és csenevészen, de adottan. Íróképviselői e vonalnak tanárok és papok. Irodalomeszményük természetesen nagyjából ugyanaz, mint a magyarországi akadémizmusé: az az úri és nemzeti irodalom, amelyiket az iskola tanít, alátámasztásául azoknak az osztálycsoportoknak, melyek a régi történeti rendet még az új szituációban is konzerválni akarják...

2. Az akadémizmussal szemben az akadémizmus ellenzéke, illetve a transzilvánizmus áll. Miben ellenzéki ez az arcvonal? Ellenzéki talán az akadémizmussal szemben álló gyökeres és konzekvens progressziója miatt? Nem. Ellenzéki csupán a művészetről való felfogásában s az új történeti helyzettel való leszámolás értelmezésében. Kétségtelenül ez az arcvonal a szélesebb s a frissebb. Ez a frisseség azonban legfeljebb a szellőztetett szoba frissesége és nem a szabad téré. Erre az arcvonalra tartoznak az „önálló" erdélyi irodalom forszirozói, szervezői és támpontkiépítői.

Mi ezen az arcvonalon a jellegzetes? Rájövünk erre, ha megnézzük, hogy kik helyezkednek el rajta.

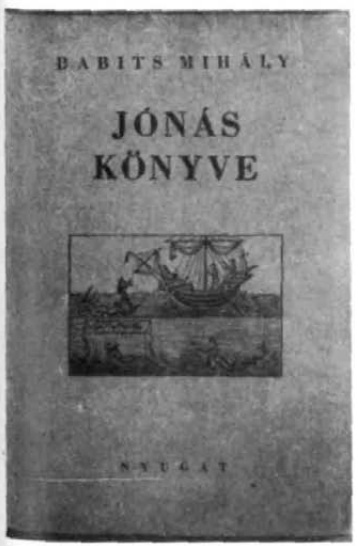
Ezen a vonalon helyezkedik el a mai erdélyi polgár, az egykori hivatalnok-dzsentri s a „felvilágosult" feudális úr. Találkozót ad ezen a vonalon a történelmi osztály a polgársággal. Kérdés: hogy lehetnek ezek együtt? Hogy találkozhat a feudális tudat a polgárival, s mindkettő a dzsentriével, holott valamennyien csak hareban állhatnak egymással? Összetartoznak egy mindent kibékítő eszmény treuga deiében [ideiglenes fegyverszünetében].

Mi ez az eszmény? – Az a „művészet a művészetért"-eszmény, amelynek bűnében ma nem kizárólag ezek az erdélyi írók ludasok. Ez a bűn egy, ma Európa-szerte létező írói érzülettípus bűne, amelyik az egymás ellen felvonuló és egymással szemben harci készültségben álló európai osztályok és ideológiák között azzal próbálja megállni a helyét, hogy a saját magát híven ábrázoló írás és nyílt kimondás helyett mondanivalóit egy állítólagos osztályok és ideológiák feletti művészetbe, valami általa különvilágnak nevezett közömbösségi régióba menti, ahol minden örök és abszolút, az ellentétek pedig kiegyenlítődnek. Ez a csoport tehát minden osztályhoz és ideológiához odatartozónak véli magát. Szüksége van erre az

A HALADÓ IRODALOM A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

PONYVAKIADVÁNYOK

elvre az előfizetési alapon álló könyvkiadásnak, mert minden osztály és ideológia elé csak ilyen légkonstrukciók révén lehetséges a tartozás. Ez a csoport tehát már művészetelméletével valóságkerülő. A nyílt színvallás és kimondás elől, mely a különböző osztálytudatok közömbösítését megbonthatná, azzal menekül, hogy a valóság művészetellenes, a forma örök, a tartalom mindegy, valóságábrázoláshoz távolság kell, ezért ez az irodalom állásfoglalások és követelések nélküli, illetve minden állásfoglalása és követelése látszólagos és anakronisztikus. Meghúzódik ezen a vonalon minden század eleji magyar irodalmi törekvés a stílromantika körzetén belül, valamennyi a „művészet a művészetért" bázisán, a lehetséges esztéta-menekülések epigoni változataival. Az a szoba- és műteremirodalom ez, mely az úgynevezett erdélyi kisebbségi magyar irodalom megteremtését vállalta. Ezért az erők összefogása s az a gazdasági érdekeik istápolására alakult írói szervezet, melybe ennek a vonalnak a legtöbb tagja tartozik...

...3. Nem így a tiszta osztályvonal arcvonalán. Ez a csoport a legkisebb. Dialektikus tisztaságában ez a vonal alig hivatkozhat egy-két íróra. Viszont ez a pár író tisztán és maradék nélkül az idő és valóság magváig ásta előre magát, a legvégső pontig, ahonnan sarkaiból emelődik ki a „szellem" mai kritikus világa, és tisztázódik az az egész zavar és ellentmondás, mely a többi vonalakra oly jellemző. Az igazi nagy alkotások itt is hiányzanak még, az egyetlen remekre azonban, ami az úgynevezett erdélyi irodalom szférájába lokalizálható (Szilágyi András: Új pásztor[3]), mégis ez a vonal hivatkozhat. Ami természetes is. Az igazán művészi és erőteljes formálás ma csak ennek a vonalnak a mentén lehetséges. Igazi hit és igazi mondanivaló, igazi pátosz és útmutatás ma már csak innen fakad.

A szövegközlés alapja: Gaál Gábor: Válogatott írások I. 1921–1940. Tanulmányok és cikkek. Bukarest 1964, Irodalmi Könyvkiadó. 381–386. l.

1. *Gaál Gábor* (1893–1954) – publicista és irodalomkritikus, 1928-tól a Korunk c. kolozsvári irodalmi folyóirat szerkesztője. Marxista szellemben szerkesztett folyóirata a magyar nyelvterületen mindenütt jelentős fóruma a baloldali irodalomnak és irodalmi kritikának. Lapját 1940-ben betiltották. 1945 után mint az Utunk c. irodalmi lap szerkesztője és a Bólyai Egyetem tanára működött.
2. *transzilvánizmus* – az erdélyi különállás gondolata.
3. *Szilágyi András* (szül. 1904) – romániai magyar író. Legjelentősebb műve, Új pásztor c. regénye 1930-ban jelent meg Párizsban. Ma Kolozsvárott az Utunk c. irodalmi lap munkatársa.

A tömegek divatos olvasmányai: a bestseller és a ponyva

117
GAÁL GÁBOR[1]
REGÉNYEK ÖZÖNE
1928

Nem panaszkodom miatta – de ez is egyik tünete napjainknak: a sok regény, sőt még a soknál is több: rengeteg regény! Soha annyi regényt nem írtak, mint napjainkban. És sohasem volt még az a helyzet, mint ma, hogy az irodalom hovatovább azonosul a regények végtelen sorával. A többi műfajok: a dráma és a líra, teljesen háttérbe szorultak mögötte. Aki ma írói pályára lép, annak az elhatározása szó szerint azt jelenti, hogy regényírásba fog. A regény a kor vezető műfaja. Természetesen korántsem azért, mert véletlenül a nagy formátumú regényírók egész sorával rendelkeznénk, akik példája gomba módra szaporítja a kisebbeket. Nem! A regényírók özönének más a magyarázata.

S a piacon nem is az igazán említésre méltó szerzők neveivel találkozik az ember. A regények özönét nem a nagy szerzők könyvei teszik. A regények özönében a divatos és hírhedt nevek regényei zuhognak. Azok a regények, melyek kétszázezer, háromszázezer, sőt még nagyobb számban jelennek meg. A regények özönében azok a könyvek úszkálnak, hangoskodnak és szerepelnek, amelyek csak ma élnek. Mindennap egy más – mert holnap már nincsenek. Elvesznek a vonaton, az autóbuszon, a várótermekben. És elvesznek az emlékezetben. A regények özönét a mindenféle könnyű fajsúlyú olvasmányregény teszi, amiből magyarul is öt-hat, sőt talán több is jelenik meg naponta.

Miért?

Mert szükség van rájuk. Ha tetszik, ha nem – beletartoznak az ember lelki háztartásába, s főleg beszivárognak oda lassan és ellenállhatatlanul. Úgynevezett könnyű, igénytelen könyvet olvas mindenki. A lektűrkönyvnek [olvasmányos könyvnek], hogy úgy mondjam, diétikus értelme van. (Valamiféle lektűrt olvas mindenki.)

Olvas, mert a könnyű fajsúlyú könyv: ablenkol [elterel]. Levezeti a lelki feszültségeket. Által. Eltereli a figyelmet. Érdekes.

Általában érdemes volna egyszer tisztázni, hogy az a jelenségkör, amit röviden az „érdekes" szavával fogunk össze, valójában milyen elemeket tartalmaz.

Korántsem csak azokat, amelyekre természetszerűleg illik az „érdekes" megkülönböztetése. Az úgynevezett „érdekes" könyvek korántsem csak feszültségeik és fantasztikumaik miatt olvastatják magukat. Sőt, a legkevésbé sem ezek miatt. A nagy szerzők nagy regényei szintén feszültségteliek, s az átlagolvasó mégis kerüli őket.

Közel áll a föltevés, hogy a lektűr kelendősége az igénytelenségén, a problémanélküliségén, illetve azon a körülményen alapszik, hogy a valóban olvasmányirodalom nem állítja kérdések elé az olvasót. Nem tálal neki problémát, amiben részt kell vennie. S ezt úgy is lehet mondani, hogy a lektűr személytelen. Nem beszél rólunk. Kikapcsol.

Kikapcsol a mai életünkből: az individuálisból ugyanúgy, mint a szociálisból. Nem ismeri a gondjainkat. Nem is emlékeztet azokra. Az olvasmány-irodalomban egy rózsaszínű svindli hombárja a világ, amelyben gondtalanul bolyonghatunk, az ott előforduló ellentétekhez semmi közünk. Nincs valóságértelmük. Csak „érdekesek". S az „érdekesnek" tudvalevőleg nincs se emberi, se etikai vonása. Személytelen. Mindig csak a rajtunk kívül levő, a csupán-csak szemlélet számára fontos, a mindig többé-kevésbé közömbös valami lehet „érdekes". Csak az lehet „érdekes", amibe nem halunk bele. Mert amibe belehalunk (természetesen képies értelemben), az minden egyéb lehet, csak „érdekes" nem.

Az „érdekes" mindig a felszínes, a könnyelmű s a lelkiismeret relációi nélkül való valami kategóriája. Az „érdekes" csak olyasvalami lehet, amihez nincs lelki és etikai közünk. Illetve lehet „érdekes" a legfontosabb, a szívünkhöz hozzánőtt legszentebb dolog vagy reláció is, de akkor épp ez az „érdekesség" jelzi, hogy nem vesszük komolyan.

Ezért az „érdekes" könyv mindig közömbös is. Nem is tartjuk nyilván. Lelki háztartásunkban nincs semmi szerepe. Elolvastuk. Nem is volt kár. Pár órán át szórakoztatott. De minden megmaradt bennünk a régiben. Még ha ezer „érdekes" könyvet olvasunk is, a lelki helyzetünk változatlan marad. Egyáltalán nem gazdagodtunk. Az „érdekes" nem gazdagít. Csak pszicho-biológiai szerepe és hatása lehet, s akkor is csak pillanatnyilag.

Ezért lehet és van, hogy úgy mondjam, diétikai szerepe a lektűrnek. Vannak emberi pillanatok, amikor csak ezeknek van jogosultságuk. A közömbös és lelkileg fáradt órák pillanatai ezek, amikor csak ők segítenek. Amikor az embernek van tíz perce, mielőtt elmenjen hazulról vagy elaludjon, s e tíz percet ki kell töltenie.

Igaz... Néha ilyen tíz percből órák lesznek. A lektűr vonzó és izgató. Ilyenkor akcióba lép az „érdekes" mint démoni erő, és nem enged.

Ez a körülmény egyáltalán nem mond ellent az előbbieknek. S nem mond ellent egy mély okból. Abból az okból, hogy a közömbösség, ha nem is nevelő és nem etikus, de jó: biológiai értelemben.

Az „érdekesnek" ebben van a varázsa, s a lektűrregények özönének ebben van a magyarázata. Ezért olvassák és ezért írják, s ezért nem is lehet kiirtani őket. Lélektani szükségletet elégítenek ki, s ha olyan sok van belőlük, mint ma, az nem csupán azt jelenti, hogy a kiadói ipar előszeretettel kereskedik velük, hanem azt, hogy lélektanilag ma nagyobb belőlük a szükséglet. Az ember többet és többször keresi a közömbösség narkózisát. Az ember többet menekül maga és a világ elől.

A szövegközlés alapja: Gaál Gábor: Válogatott írások I. 1921–1940. Tanulmányok és cikkek. Bukarest 1964, Irodalmi Könyvkiadó. 265–267. l.

1. *Gaál Gábor* – l. az előző szemelvény 1. jegyzetét.

118

MIT OLVAS MAGYARORSZÁG?[1]
A LEGNAGYOBB PÉLDÁNYSZÁMBAN ELADOTT MAGYAR KÖNYVEK JEGYZÉKE

1940. szeptember 1 – december 1.
1941 április – május
(Részletek)

A könyvek értékét a kritika, majd később az irodalomtörténet, népszerűségüket azonban az eladott példányszámok állapítják meg. Ismeretes, hogy nagy értékű, kiváló művekből sokszor alig vásárol a közönség, viszont egyes könyvek iránt annál nagyobb kereslet mutatkozik. Természetesen áll ez fordítva is: néha egy-egy könyv csodálatos pályát fut be, hatalmas példányszámban fogy el, s kritikusai megállapítják róla, hogy valóban értékes is. Külföldi folyóiratok régóta figyelemmel kísérik a könyvek pályáját az eladott példányszámok szempontjából. Amerikában állandóan vezetett jegyzéket közölnek, az ún. bestseller-listát, amely havonként vagy hetenként megmutatja, hogy milyen könyvek állottak a közönség érdeklődésének középpontjában, milyen könyvekből fogyott el a legtöbb.

Nyilvánvaló, hogy a könyv útjának ilyen állandó jegyzékkel vadó figyelemmel kísérése nem érdektelen, ha ez a könyv abszolút értékét nem is mutatja. Ez a meggondolás vezeti a MAGYAR KULTÚRSZEMLÉT abban, hogy állandó rovatban, hónapról

hónapra jegyzéket állítson össze a legnagyobb példányszámban eladott könyvekről. Alább adjuk az első ilyen összeállítást.

A jegyzék adatait a könyvkereskedőktől szereztük be. Közel ötven könyvkereskedést kérdeztünk meg arra nézve, hogy... üzletében milyen magyar nyelvű (eredeti vagy fordított mű) könyvek örvendtek a legnagyobb népszerűségnek. Az egyes könyvkereskedők tíz-tíz könyvet neveztek meg abban a sorrendben, ahogyan az egyes könyvekből többet vagy kevesebbet adtak el...

1940 szeptember–december:

1. JOHN STEINBECK: Érik a gyümölcs
2. MÁRAI SÁNDOR: Szindbád hazamegy
3. C. HUTCHINSON: Testamentum
4. C. DEJONG: A nagy gát mögött
5. NOSTRADAMUS élete és jóslásai
6. JOHN ERSKINE: A boldogtalan Villon boldog napjai
7. T. CALDWELL: Tűz és vas
8. VICTOR HEISER: Korunk orvosa
9. R. LLEWELLYN: Hová lettél drága völgyünk?
10. PASSUTH LÁSZLÓ: Nápolyi Johanna

1941 áprilisában:

1. GEORGE SAVA: Csengetnek
2. LOUIS BROMFIELD: Éjszaka Bombayben
3. OCTAVE AUBRY: Napóleon magánélete
4. VICKI BAUM: Hotel Sanghai
5. ALEXIS CARELL: Az ismeretlen ember
6. MARGARET MITCHELL: Elfújta a szél
7. C. S. FORESTER: Őfelsége kapitánya
8. RUSZKABÁNYAI ELEMÉR: Ketten a viharban
9. DAPHNE MAURIER: A Manderley-ház asszonya
10. MICHAIL SOLOCHOW: A csendes Don

1941 májusában:

1. JOHN STEINBECK: Érik a gyümölcs
2. DAPHNE MAURIER: A Manderley-ház asszonya
3. LIN YUTANG: Egy múló pillanat
4. MARGARET MITCHELL: Elfújta a szél
5. FEKETE ISTVÁN: Öreg utakon
6. LOUIS BROMFIELD: Éjszaka Bombayben
7. R. LLEWELLYN: Hová lettél drága völgyünk?
8. MÁRAI SÁNDOR: Kassai őrjárat
9. A. N. KEITH: Amerre a szél jár
10. SZITNYAI ZOLTÁN: Jelmezbál

A könyvnapokon:

1. ZILAHY LAJOS: Csöndes élet
2. GULÁCSY IRÉN: Pax vobis

3. Mécs László: Összes versei
4. Vörösmarty Mihály összes költői művei
5. Herczeg Ferenc négy regénye
6. Móricz Zsigmond: Rózsa Sándor a lovát ugratja
7. Szabó Dezső: Az egész látó határ
8. Márai Sándor: Mágia
9. Lestyán Sándor: Kiskutya, nagykutya
10. Arany János összes költeményei

A szövegközlés alapja: Magyar Kultúrszemle, 1940. 293. l. és 1941. 126–127. l.

1. A Magyar Kultúrszemle c. folyóiratnak szinte egyedülálló kezdeményezése volt ez az érdekes felmérés. Egy időben (1940. 12. sz., 1941. 1–9. sz.) rendszeresen számba vette a magyarországi könyveladás adatait. A közölt jegyzékek nyilvánvalóan bizonyítják, hogy a legtartósabb sikerük s legnagyobb olvasóközönségük a kor bestsellereinek volt. – A Magyar Kultúrszemle 1938 és 1944 között jelent meg. Bak János szerkesztette. A magyar kulturális élet legkülönbözőbb kérdéseivel foglalkozott. Több értékes cikk és tanulmány jelent meg hasábjain a magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem problémáiról.

119

HÁRS LÁSZLÓ[1]

A REAKCIÓS PONYVAREGÉNY

1938

(Részletek)

... A ponyvaregény is ama fogalmak közé tartozik, melyeket mindenki ismer, de definiálásukra csak kevesen mernének vállalkozni, s ez a definíció a ponyvaregény esetében feltétlenül hiányos lenne, és nagyrészt csupán a külsőségek meghatározására szorítkozna. A ponyvaregény ugyanis – uniformizálást kedvelő korunkban – szerte a világon mindenütt egyszerű és könnyen felismerhető egyenruhát öltött magára. Ez egyenruha ára hazánkban tíz fillértől egy pengőig terjed, de az egypengős könyv éppúgy hivalkodik ponyva voltával, mint a tízfilléres füzet, mintha csak így szólna olvasóihoz: vigyázat, óvakodjunk az értékes eredetitől.

Azonban a ponyvaregény szellemiségének – amennyiben egyáltalában beszélhetünk szellemiségről a ponyvaregénnyel kapcsolatban – éppoly határozott és meghatározható, csak nehezebben felkutatható belső ismérvei vannak, mint amily karakterisztikusak papírban, nyomdatechnikában és tipográfiában megnyilvánuló fizikai és optikai formái.

A ponyvaregény mindenekelőtt – másodlagos. Melléktermék

az irodalomnak, mint a cukorgyártásnak a melasz. Azonban ez a mellékterméke lassanként gazdasági jelentőségre tett szert, mind fontosabb és fontosabb árucikké vált, s ma már, ha hihetünk a kedvezőtlen jeleknek, jelentősebb tényezője a szellem gazdasági életének, mint a cukor, mint az irodalom. Torz és kétségbeejtő helyzet, mikor a cukrot a melasz kedvéért termelik, torz, de csak látszólag irracionális. A termelő pontosan tudja, hogy mit miért csinál.

Az irodalomra szükség van. Móricz Zsigmond és Bernard Shaw, Tamási Áron és H. G. Wellsnek kell szállítania a hitelt, a megbecsülést minden nyomdatermék részére. Természetesen, ez nem azt jelenti, hogy a ponyva irodalmi babérokra vágyna, nem, mi sem áll tőle távolabb. Szigorúan vigyáz arra, hogy csak ponyva legyen, semmi más. De mint ilyennek szüksége van finomabb minőségű, gondosabb kivitelű árura is üzletében, szüksége van az eredetire, hogy azt durván és ügyetlenül (készakarva durván és ügyetlenül) utánozhassa. Ennek az utánzatnak tetszetősnek kell lennie, hogy kelendő legyen, és olcsónak, hogy nagy tömegben és így nagy haszonnal lehessen túladni rajta.

Az árunak olcsónak kell lennie, az előállítási költségeket tehát a minimumra kell csökkenteni. Ám ugyanakkor, amikor a kiadó racionalizál, racionalizálni kénytelen üzemét a ponyvaregénykészítő is. Leegyszerűsíti a munkamenetet, a lehetségesség határáig leegyszerűsíti magát a munkadarabot is. Elhagyja a fölösleges díszt és sallangot, s tucatszámra gyártja célszerű, de értéktelen műveit.

Holott az író valamikor „jobb napokat látott" vagy szeretett volna látni. Valamikor verseket írt irodalmi folyóiratokba, valamikor regényt írt, meg ötfelvonásos drámát, de a színháznál azt mondták: írjon bohózatot, s a kiadó valami könnyedet s humorosat kért. S az író nem saját lelkiismeretének hitt, hanem a kiadónak. Ponyvaregényt írt, „mert élni is kell valamiből", s azóta lemosolyogja azokat a naiv ábrándozókat, akik még mindig verseket, novellákat, regényeket és szociográfiákat írkálnak.

A megalkuvó író és a kizárólag alkut és semmi mást nem ismerő kiadó kölcsönhatása következtében így alakul ki az a valami, amit ponyvaregénynek neveznek.

Reakció az apja – mert minden reakció, ami a jobb helyett a rosszabbat választja és hirdeti – és megalkuvás az anyja. A gyermek pedig csodálatosan életképes és virgonc torzszülött.

Megjelenési formája szerint háromféle ponyvaregényt különböztethetünk meg: *A)* bűnügyi; *B)* kalandor és *C)* szerelmi regényeket...

... Amint látjuk, a regények vázai között igen kevés az

eltérés, nemcsak e tanulmányban, hanem a valóságban is. E vázak kikerekítéséhez és feldíszítéséhez éppen olyan sémák állnak az író rendelkezésére, mint a fentiek. Ezek a sémák kiadói ösztönzésre s az alkotómunka egyszerűsítése okából alakultak ki. Hiszen ötven, jobb esetben nyolcvan pengőért nem lehet hétről hétre műremekeket, de még csak látszólag eredeti műveket sem kieszelni. Ez felesleges is lenne. A ponyvakiadó éppoly kevéssé vár eredeti műveket az írótól, mint a ponyvaolvasó. A kiadó kelendő művet vár, és mi a kelendő? Ami egyszerű, ami izgalmas és szórakoztató, s ami mellesleg nem veszélyezteti a hetenként megjelenő regényújság olyannyira értékes lapengedélyét, tehát törvénytisztelő, hazaszerető, vallásos, családias, lojális, vagyis szobatiszta.

A ponyvaregény-olvasó ugyanúgy irtózik a problémától (hacsak nem az a probléma, hogy „Ki a tigris?", avagy „Ki ölte meg Mortimert?"), mint a kiadó. Az olvasó szórakozni akar, izgalmat akar és vérfagyasztást. Vágyálmait akarja kiélni a ponyvaregényen keresztül: gyilkolási ösztönöit, mert együtt öl a gyilkossal, kalandos és hősies nagyravágyását, mert együtt küzd a bátor és tiszta szívű hőssel a becsületért, s arisztokratikus nemi vágyait a csodálatos és gazdag hősnővel, mert – legalábbis Schopenhauer szerint – a szerelemben mindenki arisztokrata. És kire illjék Schopenhauer pesszimista filozófiája, ha nem a ponyva-olvasóra?

Író, kiadó és olvasó egymásrahatásából így alakul ki az egyetlen racionális műfaj, mely nem az esztétika, hanem kizárólag a kereslet és kínálat törvényét tiszteli...

... Ezek a könyvek elhitetik olvasóikkal, hogy a világ hemzseg a sötét és aljas szándékú bűnözőktől, hogy az emberiség jelentős része rablógyilkos és tolvaj, akik semmi mást nem akarnak, csak ölni, rabolni és lopni.

Ám azokról az okokról és körülményekről, amelyek e bűnözőt bűnözővé teszik vagy bűnre kényszerítik, a detektívregény bölcsen hallgat, s ezzel a hallgatással az emberiséget két részre osztja: kizárólag becsületesekre és kizárólag gazemberekre. A mindenkori olvasó természetesen az első kategóriába tartozik. Ebben a világban csak süllyedni lehet, emelkedni nem, de ez az eset is ritka. A detektívregények kilencvenkilenc százalékában csak két kategória szerepel – a véglegesen becsületesek és a véglegesen becstelenek, kategóriája. Éppen úgy az „elhivatottság" álláspontján van, mint a parancsuralmak, melyeket kiszolgál.

Ezzel a megkülönböztetéssel még könnyebbé teszi az átlagos ponyvaregény-olvasó amúgy is könnyű lelkiismeretét. Felelősségérzetét önmaga és embertársaival szemben a minimumra csökkenti, hiszen aki gazember az gazember, aki tolvaj az tolvaj, aki szegény

az szegény, aki gazdag az gazdag, ezen nem kell és nem is lehet segíteni, viszont kellő számú börtön minden országban akad...

A szövegközlés alapja: Szocializmus, 1938. 1. sz. 225–226. l.

1. *Hárs László* (szül. 1911) – költő, író, újságíró. Írásai főként a Népszavában és a Szocializmusban jelentek meg. Az elmúlt húsz évben több napi- és hetilap munkatársa. Főként ifjúsági regények és színművek szerzője. – Az első világháború után, de különösen a harmincas évektől kezdve a ponyvakiadás egyre nagyobb méreteket ölt a magyar könyvkiadásban. Sok cikk foglalkozik ekkor a ponyva kérdéseivel. Közülük ez a tanulmány az egyik legérdekesebb.

120

BISZTRAY GYULA[1]

HÁROM ÉV MAGYAR KÖNYVÉSZETE

1944

(Részletek)

... A közönség – mint tudjuk – nemcsak nektáron s klaszszikusokon nevelkedik. Legnagyobb része, bizony, pelyván s ponyván tengődik, hol három pengőn alul, hol azon felül, fekete piacon szerezve be hitvány narkotikumát. Nem érdektelen tehát – bármilyen kényes legyen is egyes urakra nézve – feltenni a kérdést: hol is rejlettek a szóban levő három esztendőben a hazai ponyvatermelés szellemi központjai? Nos, a Magyar Könyvészet tudományos bibliográfiái e kérdéseinkre is megfelelnek. Amíg egyenként jelentek meg, nagy számuk nem is volt olyan feltűnő, mint most, amikor szép rendbe szedve sorakoznak fel az egyes szériesek [sorozatok].

Három sorozat válik ki leginkább e műfajból. Az egyik a „Pesti Hírlap Könyvek" címmel a Légrády nyomda kétlakiságát dicséri. Ugyanaz az elterjedt napilap, mely húsz éven át nemzetvédelemről és egyéb dicső dolgokról vezércikkezett a különböző címen előkelő előkelőségek tollából, hátul, a cselédlépcsőn, mázsaszámra szállította a lélekmételyező ponyvát, miközben a Magyar Könyvtár[2], az Olcsó Könyvtár[3] s hasonló nemes hagyományú könyvsorozatok elsenyvedtek e parazita termékek miatt! 1938-tól 1940-ig a sorozat 527–681. számú remekei jelentek meg, szám szerint 104 kötetben, csupa külföldi szerzőtől, vagy legalábbis csupa idegen szerzői névvel, mint: Wright, Lucas, Birney, Romazieres, Woods stb. Legjellemzőbbek a következő regénycímek: A párducok bandája, A fekete skorpió, Két halott titka, Texasi

nehéz fiúk, A Patkóvölgy haramiái, Bandita hadjárat, Ki volt a vonatrabló? Az áruház kísértete, A rejtekajtó, A rabló négy fia, Gavallér revolverhősök, Ördögálarc, A csiucsiangi pokol, A rejtélyes párduc, A titkos kém, Revolverpajtások, A vörösszekfűs kémnő, A puszta réme, Kísértet a vadnyugaton, Akasztófavirágok földje, A revolver törvénye, A csuklyás betörő, Zsiványok paradicsoma, Kaland a lávamezőn, Ki az álarcos, A keményöklű cowboy, Az éjféli párbaj, A különös gyilkosság, Red, a banditák ostora, Kísértet a hajón, A lány, aki kacagva halt meg (szerző: Paradise Viola) stb. Néhai jó Sue Jenő[4] és nagyérdemű Tatár Péter[5] urambátyám irodalmi kelléktárában nem volt annyi revolver, kémnő, titok, haramia, bandita, kísértet, rejtély és vadromantika, mint a Pesti Hírlap könyvsorozatában.

A másik vállalat, mely emlékezetessé tette magát a ponyva terén: a „Tarka Regénytár". 1938-ban még csak annyit tudunk róla, hogy kiadója is „Tarka Regénytár", de már az 1939. és 1940. évi bibliográfiából kitűnik a sorozatot előállító vállalat neve is, s ez nem más, mint a Stádium nyomda. Ki hitte volna, hogy ez a vállalat, mely egyik kezével a félhivatalos kormánylapokat gyártja, másik kezével külön kormányrendelettel eltörlendő ponyvát termel! Kár, hogy a sorozat szerkesztőségéről s a mögötte álló érdekszövetségről ennél több nem derül ki. Érdekes lenne a névsor! Így be kell érnünk annak megállapításával, hogy a szóban levő három év alatt a „Tarka Regénytár"-nak 102 kötete jelent meg. A szerzői nevek itt is idegenek, de minden gyanúnk megvan arra, hogy egyes külföldi nevek mögött hazai tollforgatókat sejtsünk. A régi Európában „Klasszikus Regénytár"[6] jelent meg Tolsztoj, Dosztojevszkij, Thackeray, Dickens, Bulwer[7] stb. műveivel; az új Európa szülte „Tarka Regénytár" viszont névtelen írnokok következő című remekeivel kedveskedik: A holt tenger kísértete, Kémek háborúja, Bill Red, A préri párduca, A vágottképű, A bronzarcú rém, A végzet lovasa, A láthatatlan dervis, A cubai véreb, Big Bill, az ördöglovas, A kilencfarkú macska, A piramis titka, A borzalmak szigete, A hajóroncs kísértete, A halál a kormánykeréknél, A hoggari kém, A légió réme, A kém titka, Jim, a fekete lovas, Vadnyugat ördöge, Jimmy lyukat üt a világba stb.

E két vállalattal szemben, mely külföldi írókkal vagy idegen álnevű hazai iparosokkal dolgozott, szinte oázist jelent a „Világvárosi Regények" sorozata, melynek kiadója, a budapesti Literaria legalább nem árul zsákbamacskát. Nyíltan szerepelteti íróit, akiknek névsorában Leleszy Béla és a rendkívül termékeny Juhász Lajos mellett (a nemrég elhunyt) Forró Pál, Görög László, Rejtő

Jenő, Nagy Károly, Nógrádi Béla, Thury Zoltán, Gosztonyi Ádám, Moly Tamás stb. nevével találkozunk. A műfajt itt is legjobban a címek jellemzik: Az akt modell, Muszáj hazudni, Csak füttyentek neki!, Klári rossz útra tér, A szakítás magasiskolája, Nehéz ma lánynak lenni!, A művésznő kétvállon (!), Démon a hajón, Vigyázz a pongyoládra!, Amy ért a szerelemhez, A leányok jobban értik, Szépfiú kerestetik!, Nyomoz a tolvaj, A tolvaj házassága, Dráma a rács mögött, Őméltósága lopni jár, Orvosi titok, Váratlan rovancsolás, Döntő fordulat, A végzetes másodperc, Az elsikkasztott pénztáros, A halott üzen..., Menekülés a pokolból, Nyomtalanul eltűnt, A szobalány randevúja, Tökéletes alibi, A drótnélküli gyilkosság, Titkos szolgálat, A monoklis paraszt, Mosolygó bestia, Gyilkosságra születni kell, Üzenet a börtönből, A szekszepil világrekordja, Színésznő vagy úrinő?, Kaland a Grand Hotelben, Gyilkos vagy áldozat?, Pipszynek múltja van stb.

Valamikor a humanizmus korában kezdődött az írói hízelgésnek az a legtermészetesebb formája, hogy a kritikus lapokon át idézte a megcsodált mestert. Ma csak ennek az eljárásnak a fonákját lehet alkalmaznunk: lapokon keresztül idéznünk kell a ponyvasorozatok címeit, hogy valamennyire betekintést nyerjünk abba a fertőbe, amelyet e sárga és tarka regények a könyv szentsége vagy mérge körül járatlan serdülőkorúaknak megnyitottak... Annak idején öles tudósításokat olvashattunk a Pesti Hírlap és a Stádium nyomda által előállított lapok hasábjain ponyvaregényeken elzüllött, börtönbe és akasztófára került betörőkről – sajnos, azonban ezeknek kedvenc olvasmányairól szólva a törvényszéki tudósítók egyszer sem jegyezték fel, hogy vajon kinek a kiadványai és mely sorozat tagjai voltak ama fertőbe csábító füzetek?...

Három év magyar könyvtermeléséről beszámolva, Arany, Petőfi, Jókai, Ady, Babits és Kosztolányi – az irodalom tiszta szigetei – mellett erről a szennyesen kavargó áradatról is meg kellett emlékeznünk, mert míg amazok csak az említett néhány új kiadással szerepelnek, ezeket lapok hosszú sora teregeti ki a tudományos tárgyilagosság hűvös, de annál kíméletlenebb, felelősségteljes eljárásával.

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle, 1944. I—IV. füz. 94—96. l.

---

1. *Bisztray Gyula* (szül. 1903) – irodalomtörténész, könyvtáros. Egy időben a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének főtitkára. Több tanulmányában foglalkozik a magyar könyvkiadás és a hazai könyvtárügy egyes problémáival.
2. *Magyar Könyvtár* – l. a 28. szemelvény 6. jegyzetét.

3. *Olcsó Könyvtár* – 1876-ban indult Gyulai Pál szerkesztésében. 1948-ig állt fenn. Kiadója a Franklin-Társulat. Célja az volt, hogy a hazai és külföldi klasszikusokat filléres áron, minél szélesebb rétegekhez eljuttassa.
4. *Sue, Eugène* (1804–1857) – népszerű francia regényíró. Regényeivel, főként a Párizs rejtelmei című művel a modern kalandregény megteremtője.
5. *Tatár Péter*, eredeti nevén Medve Imre (1818–1878) – az első modern értelemben vett magyar füzetesponyva-szerző. Regényei a Tatár Péter regénykunyhója c. sorozatban (1857–1874) láttak napvilágot.
6. *Klasszikus Regénytár* – l. a 36. szemelvény 8. jegyzetét.
7. *Bulwer, Edward George, Lord Lytton* (1803–1873) – a korszak egyik legkedveltebb angol regényírója.

„Nemes ponyva" a ponyva helyébe

121

TOLNAI GÁBOR[1] KÖNYVEK A „PONYVÁN"

1940

Nincsenek statisztikák és könyvkatalógusok a kezemben, de biztosan tudom, hogy keresve sem találnánk még egy művelt országot, ahol olyan drágák lennének a könyvek, mint Magyarországon. Nem a szemünk előtt alakuló modern irodalom legújabb termékeire gondolok. Hiszen egy új Giraudoux-regény Franciaországban, Huxley vagy V. Woolf Angliában semmivel sem olcsóbb, mint Babits, Móricz Zsigmond, Illyés Gyula és Márai Sándor nálunk. Legyünk igazságosak; a külföldi új könyv nemegyszer magyar kartársait is túlszárnyalta megfizethetetlenség dolgában. – De mondom, most nem ezekről van szó, hanem a könyvekről, a nemzeti műveltségek és az egyetemes kultúra oszlopairól, a klasszikusokról. A Balassa-kiadások árai járnak az eszemben és a Zrínyiek, a Mikesek, a Csokonaiak, a Kölcseyek, a Vörösmartyak, a Kemény Zsigmondok, az Arany Jánosok, a Jókaiak... Miért folytassam tovább? Aki szívén viseli a magyar közműveltség sorsát, jól ismeri könyvkiadásunk elszomorító rákfenéjét. Régi 'nagyjaink közül talán Petőfi az egyetlen, aki mindenki számára hozzáférhető áron van forgalomban. Kiadóvállalataink elfelejtették volna, hogy volt egyszer, igaz, a boldogult régmúltban, igen-igen régen, egy Magyar Könyvtár[2] nevű sorozat, mely magyar és kül-

földi remekműveket szórt szét széles e hazában, hasonlóan mint tejtestvére, az Olcsó Könyvtár[3]? Hát persze! Akkor még tejben-mézben fürdő kánaán voltunk, abban az időben még nem volt mellékes a tömegek, a nép szellemi jóléte; pedig mennyivel kevesebb szó esett akkortájt róla, mint manapság! És kiadói szempontból az sem mellékes, hogy az olcsó füzetek kitűnően fogytak. (A sorozatok sok ezres szériaszámai legalábbis erről tanúskodnak.)

A drága Arany Jánosok, a hozzá sem férhető Kemény Zsigmondok és a többiek kapcsán eszembe jutnak külföldi rokonaik, nem bibliofil köntösben, hanem a másik és semmi esetre sem alsóbbrendű helyen, a ponyván. Boldog országok ezek, ahol a Shakespeare-ek, a Swiftek, a Dickensek, a Nibelungenliedek, a Goethék, a Danték, a Villonok, a Flaubertek, a Balsacok és Baudelaire-ok fillérekért megvásárolhatók...

Mi akadálya volna annak, hogy nálunk is kialakuljon ilyen kiadói rendszer? Azt hiszem, semmi. Könyvkiadóink kezdeményező lépése egyik napról a másikra megvalósíthatná, hiszen a feltételek ugyanúgy megvannak hozzá, mint Franciaországban. Vagy talán a klasszikusok olvasására nincsen nálunk igény? Érdemes volna ehhez a kérdéshez kiadóknak és íróknak, a városi és a falusi társadalom ismerőinek hozzászólni. Én úgy gondolom, nem az igény hiányzik, hanem a pénz a drága klasszikusok megvásárlásához.

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1940. 1. köt. 153–154. l.

---

1. *Tolnai Gábor* (szül. 1910) – irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, akadémikus.
2. *Magyar Könyvtár* – l. a 28. szemelvény 6. jegyzetét.
3. *Olcsó Könyvtár* – l. az előző szemelvényt.

122

BOLDIZSÁR IVÁN[1]

„NEMES PONYVA" ÉS A KÖZÉPOSZTÁLY IGÉNYE...

1940

Mi akadálya volna annak, hogy nálunk is kialakuljon a filléres klasszikusok és jó könyvek kiadói rendszere? – kérdezte Tolnai Gábor szép és fontos kis cikkének végén.[2] – Azt hiszem, semmi – adta meg rá a feleletet. Kevesebb lelkesedéssel, de több realizmussal és néhány tapasztalattal így kellene felelni: nagyon is sok. Könyvkiadóink kezdeményező lépése Tolnai véleménye szerint egyik napról a másikra megvalósíthatná a francia példát: ott olcsó a klasszikus és drága a detektívponyva. Tegyük fel, hogy komoly

kiadóink valóban megteszik e kezdeményező lépést, olcsón újra kiadják a klasszikusokat és – erről Tolnai cikkében egyébként nincsen szó – más jó és értékes könyvet is. Ettől a vérbeli ponyva, az aljirodalom ára még mindig 10 fillér és 1 pengő között maradna, hiszen ezek árának megállapítása nem a komoly kiadóktól függ. Egészen külön ponyvagyárak dobják ezeket futószalagon az utcára, egyiket-másikat nagy napilapok anyagi és erkölcsi támogatásával. A filléres konkurrencia tehát megmaradna, de végeredményben nem ez a döntő mozzanat.

A kérdésnek két ága van: másként kell a nemes ponyva dolgához falun és ismét másként a városban hozzányúlni. A nép számára készülő egészen olcsó könyvekről sok szó esett az utóbbi időben, de teljesen elhanyagolták a középosztály könyvellátásának kérdését. Szeretném hangsúlyozni, hogy a következő, nagyon is vázlatos gondolatsorban nem az entellektüelekről beszélek, hanem az egész középosztályról. A kettő korántsem azonos, bár nálunk gyakran összecserélik. Az entellektüelek vékony réteg, úgy aránylik a középosztályhoz, mint a jégpáncél a Duna vizéhez. Az entellektüel megveszi a könyvet, ha télikabátját kell is zálogba tennie. A középosztálybeli is vásárol könyvet: modern regényt, legfeljebb két pengőig, sok szerelemmel, együgyű erotikával, és filléres detektívponyvát. A legtöbb budapesti utcai újságárus ponyva-kölcsönkönyvtárrá alakult át: negyven fillérért adja a pengős regényt és húsz fillérért kiolvasás után vissza is veszi. (Jól tudom: magam is gyakori üzletfele vagyok az egyiknek, hiszen a jó detektívregény néha erős feketekávéval ér fel.) Nem is a detektívregény-olvasás baj, hanem az, hogy középosztályunk nagy része ma csak detektívregényt és szerelmetes „koktélt" olvas (a limonádé szó már nem egészen megfelelő). A ponyvaolvasás elterjedtségének megállapításához nem kell statisztika és tudományos búvárkodás, elég egy délutáni séta újságpavilonok és „standok" között, végig a városon és némi kérdezősködés ismerősök körében.

Annak, hogy éppen a mai időben lendült így fel a ponyvaolvasás, meg lehetne találni a tömeglélektani és a társadalmi okait. Gazdasági és politikai válságok, háborúk, egyéni és közösségi bizonytalanság elől menekülés egy idegen izgalomba és a boldog elernyedésbe, amikor legalább itt elnyeri a jó a jutalmát és a gonosz a villamosszéket. Meddő panasz tehát a detektívregények és a vadnyugati halálvágták káros hatását újra meg újra emlegetni. Ezzel a való helyzeten nem változtatunk.

Tolnai felveti a kérdést: van-e a klasszikusok olvasására nálunk igény? Tetszetős, de könnyelmű dolog volna egyszerű igennel felelni. Az átlag középosztálybeli ember nem érzi múlhatatlan szük-

ségét annak, hogy nemzeti klasszikusainkat olvassa. De igen élénk vágy él benne, hogy Zrínyi, Mikes, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Kemény, Arany, Jókai, Ady meglegyen a könyvespolcán. Úgy érzi, ezzel tartozik műveltségi színvonalának és társadalmi helyzetének. Véleményem szerint – s nézetemet hatesztendős középosztályszociográfiai munka tapasztalatai támasztják alá – ezen a ponton kell a kérdést megragadni. Nemcsak olcsó, de ízléses, mutatós könyvet kell adni. A Magyar Könyvtár[3], Olcsó Könyvtár[4] puhafedelű, egészen vékony papírra nyomott füzetei ma a legértékesebb tartalommal is célt tévesztenének. Nem mutatnak semmit, nem „könyvek", nem lehet őket a polcra állítani.

Ez a látszólag gyerekes szempont nagyon fontos szerepet játszik. S nem is olyan naiv. Akár mindennapi kenyér a könyv az embernek, akár ritkán csipegetett aprósütemény: jobban szereti kézbe venni, olvasgatni az olyan könyvet, amelynek formája, tartása van, nem szakad be a bordája, és nem válnak szét az ívei. Tízszeresen fontos ott, ahol a könyv nem elsődleges szerepet tölt be, hanem többé-kevésbé berendezési tárgy... A nagy kiadók részletügynökei tanúskodhatnak arról, mekkora fontosságú egy-egy könyvsorozat megvásárlásánál a kötés színe, a kötet ízléses kiállítása. Ezt a mozzanatot nem szabad elhanyagolni akkor, ha klasszikusok olcsó kiadására, de még inkább terjesztésére gondolunk. Hasznosítsuk a magyar középosztálynak ezt a megbocsátható gyengéjét! Öltöztessük (ó, jámbor szándék!) a kiadandó klasszikusokat ízléses, mutatós, finom köntösbe, hogy aki látja, kedvet kapjon a megvételére, még akkor is, ha esze ágában sem volt ezt a könyvet elolvasni.

Keménykötés túlságosan költséges, de még talán a német Insel[5] és az angol Zodiac-könyvek bájosan színezett, erős kéregpapírkötése is. A kartonkötés azonban nem drágítja meg annyira az előállítást, hogy az olcsó árat veszélyeztesse. Példa már van is: a Franklin „Magyar Könyvek" című nemrég indult sorozata, amely kis, zsebbevaló formátumban, kemény kartonborítékban, vidám, kétszínű, művésszel rajzoltatott címlappal minden igényt kielégít, s ára még az ötven fillért sem éri el.

A klasszikusok olvasására a középosztályban nincsen tehát határozott igény, de van a megszerzésére. Ha a „nemes ponyva" nem gyűrődő *füzet*, amely megvétele után elbújik egy fiók mélyén, hanem *könyv*, amelyet az ember odatehet a polcára, talán azt is lehet remélni, hogy egyszer odanyúl érte, és elkezdi olvasni a klasszikust. Nem várhatunk, míg a szélesebb rétegekben is jelentkezik az igény: nekünk kell kiváltani. S ha a könyvkiadás kérdéseiről beszélünk, ne felejtsük el a kiadók aranymondását: „A könyvet nem veszik, hanem eladják."

Egyébként a Tolnai Gábor cikkében felvetett téma ezálta koránt sincs kimerítve. A kérdés ugyanis nem az: „Ponyva vagy klasszikusok?", hanem talán inkább ez: „Ponyva vagy jó magyar irodalom ponyvaáron?"

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1940. 1. köt. 230–231. l.

1. *Boldizsár Iván* (szül. 1912) – író, publicista. Több regény, útleírás szerzője.
2. L. az előző szemelvényt.
3. *Magyar Könyvtár* – l. a 28. szemelvény 6. jegyzetét.
4. *Olcsó Könyvtár* – l. a 120. szemelvény 3. jegyzetét.
5. *Insel* – német kis formátumú bibliofil sorozat. Az Insel-Verlag tartalmilag és művészileg egyaránt értékes sorozatot adott ki.

123

RADNÓTI MIKLÓS

KLASSZIKUSOK ÉS MODERNEK A „PONYVÁN"

1940

Tolnai Gábor a Nyugat múlt havi számában érdekes és régen időszerű „őrjárat"-ot írt az olcsó könyvkiadványok érdekében. Ez a néhány mondat csak a fölvetett kérdést szeretné megtoldani, a követelésen szeretne bővíteni.

A cikkben főleg a magyar klasszikusokról esik szó, holott ezek mellett a magyar modernek és külföldi klasszikusok és modernek szintén megérdemlik a „védelmet", az Olcsó Könyvtárt és a Magyar Könyvtárt idézve, mindig felidézem a régi Nyugat Könyvtár[1], a Modern Könyvtár[2], a Tevan-sorozat[3] boldog emlékezetét is. És az Olcsó Könyvtár és a Magyar Könyvtár füzetei között a magyar és külföldi klasszikusok mellett megjelentek a magyar és külföldi „modernek" is.

Könyvkiadásban is az előítéletek és rögeszmék korát éljük. A könyvre éhes parasztság, proletárság és középosztály nem tud könyvet venni, mert nincs pénze rá, s mégis azt hallom a szakértőktől, hogy csak a drága könyv üzlet, azon keres a könyves, az ügynök és a kiadó, sőt a közönségnek is csak a drága könyvhöz van „bizalma". Ki ez a közönség? Az az ezer olvasó, aki a háromkötetes középszerű kiadói terméket vagy az irodalom álarcába bújtatott „érdekfeszítően modern" szemetet falja, és aztán kölcsönadja még háromezer embernek? Ez a magyar olvasóközönség?

Ennek a vélt közönségnek csak a „regényfolyamok" kellenek, nem kell a novella, nem kell a vers – s a közönség (kénytelen va-

gyok különbséget tenni vélt közönség és közönség között) megtölti az előadótermet, ahol előadók vagy költők verseket mondanak, és ugyancsak a közönség úgy vásárolta a Nyugat külföldi dekameronjait, novellák tömegét, hogy hírmondónak akad csak példány belőlük a kiadónál.

Elhiszem, hogy a nagy kiadóknak nem lenne komoly üzlet egy Magyar Könyvtár- vagy Modern Könyvtár-szerű sorozat, de hány komolynak látszó és hatalmas tőkebefektetést kívánó könyvüzletről derült már ki, hogy nem komoly, s ha a nagykiadóknak nem üzlet egy kicsi, de biztos hasznot hajtó vállalkozás, miért nem csinálják a közép- és kiskiadók? Ezek valóban kérdések, mert az „üzlet vagy nem üzlet" minden bizonnyal nagy és bonyolult tudomány, s a kérdés üzleti részét illetően valóban érdekelné az irodalmi közvéleményt a szakértők hozzászólása. Csak egyszerűen nem hiszem azt, hogy Martin du Gard csupán drágán érdekli a közönséget, és nem venné meg 80 fillérért vagy 1 pengőért a szerző Afrikai vallomását egy új Modern Könyvtár-szerű kis kötetben.

Le-leemelek írás közben egy-egy Nyugat-évfolyamot a polcról, s nézegetem a tartalomnutatót. Gide: A nők iskolája, Gide: Ifjúság, Valéry híres Monsieur Teste-je, mindhárom Gyergyai[4] remek fordításában, Tersánszky és Füst Milán önállóan soha meg nem jelent hosszabb elbeszélései ötlenek a szemembe hirtelen. Ezeket nem lehetne eladni nyolcvan fillérjével?

A könyvkiadás és az irodalom viszonya különben is külön tanulmányt érdemel, de ennek egyik jelentős fejezete lehetne a kiadói üzletpolitika hatása az irodalomra. Legjobb elbeszélőink tárcának füttyentik el elbeszélés-ihletüket, s egyik jó barátom – különben ismert regényíró, aki nem hajlandó erre – nyolc-tíz 3–5 íves kiadatlan elbeszélést őriz fiókjában, mert a napilapoknak s a folyóiratoknak hosszú, a kiadóknak rövid. A részletüzlet pedig ugyancsak furcsa helyzetet teremtett. Hogyha ma remek regénnyel jelentkezik egy mondjuk baptista felekezetű regényíró, a nagy kiadó végtelen sajnálatára nem adhatja ki a könyvet, mert katolikus és protestáns sorozata fut, de baptistája nem, s esetleg, nagyon is esetleg szó lehet a kiadásról, ha az író hoz még kilenc kitűnő baptistát, mert tíz könyv már sorozat, utazhat vele az ügynök. Mégis ki kellene újra találni azt a már rég kitalált Magyar Könyvtárt vagy Modern Könyvtárt. Műfordítói művészetünk is haldoklik megszűnésük óta. A Modern Könyvtárban jelentek meg többek között Babits Wilde-fordításai, tizenkilenc vers, ötvenkét oldalon (a polcomon levő már második kiadás), Tóth Árpád fordításában A readingi fegyház balladája, le sem merem írni – harminckét oldalon, s nem háborodott fel senki a füzetes terjedelmen. Ki adná

ma ki ezeket? Tudok kéziratban lappangó modern Puskin- és Lermontov-versfordításokról, mindkét költőből három-négy ívnyi anyag van készen, ha jól tudom, Szabó Endrének[5] jelentek meg orosz versfordításai legutóbb –, negyven éve. De tudok kéziratos finn, angol, francia, német, latin, görög műfordításokról, kéziratos Shakespeare-ről, egyes költőkről és antológiákról. Ez sem kell állítólag annak a bizonyos és rejtelmes közönségnek. A Horatius Noster kiadványból mégis új kiadás készül, s Szabó Lőrinc rég elfogyott Villonja is megjelent újra, hogy csak irodalomról szóljak s ne említsem az „átköltések" hat-hétezres példányszámát.

A szövegközlés alapja: Radnóti Miklós: Tanulmányok, cikkek. Bp. 1956, Magvető. 253–255. l. (Magyar Könyvtár).

---

1. *Nyugat könyvtár* – l. a 28. szemelvény 8. jegyzetét.
2. *Modern könyvtár* – l. a 28. szemelvény 7. jegyzetét.
3. *Tevan könyvtár* – a békéscsabai Tevan-kiadó sorozata. 1912 és 1921 között megjelent kötetei a kiadó modern könyvművészeti programját valósították meg.
4. *Gyergyai Albert* (szül. 1893) – neves műfordító és irodalomtörténész. A két világháború között ő fordította a francia irodalom legjobbjait.
5. *Szabó Endre* (1849–1924) – haladó szellemű költő és író, kiváló műfordító. A klasszikus orosz irodalom egyik első tolmácsolója.

Könyvművészet és bibliofília

124
KASSÁK LAJOS
A KÖNYV MINT HASZNÁLATI TÁRGY
1934

Az irodalmi művek megbeszélése közben néhány mondattal szólok a könyvről is, mint objektumról, mint használati tárgyról. Az olvasók soraiban általában kevés szó esik a könyvről, s amennyiben mégis beszélnek róla, az elhangzó vélemények két erősen elhatárolt csoportba oszthatók. Az egyik csoportba a könyv tisztelői tartoznak, akiket szertartásos viselkedésükkel fétisimádókhoz hasonlíthatnánk, a másik csoport tagjai azok, akik érzéketlen markolással veszik kezükbe a könyvet, s mint valami önfeledt szadisták, gyűrögetéssel, a sarkok tépegetésével, elhullatott ételmaradékokkal meggyalázzák azt. Az egyik merényletet a parvenü, a másikat a barbár követi el a könyv ellen.

Aránylag meglehetősen kicsiny azoknak a száma, akik a könyvet megkülönböztetett használati tárgynak, nemes kultúrértéknek fogják föl. Pedig gondoljuk csak meg, mennyi kísérleti munka, akarati kitartás, alakító erő, technikai készség halmozódott föl a könyvben, amíg az a mai anyagában és formájában előttünk fekszik. Ha már semmiért másért, a belefektetett energiáért is megérdemli az olvasó ember becsülését. S aki a könyvet megbecsüli, az tulajdonképpen önmagát becsüli meg. Hasonlóan ahhoz az emberhez, aki megtisztogatott, rendben tartott ruhájával nemcsak a közszokásokat utánozza, hanem ruhája megtisztításával egyidőben saját fizikai és szellemi tisztaságérzetét is kielégíti.

Nem igaz a régi közmondás, hogy a ruha teszi az embert, de tapasztalatból tudjuk, hogy a lerongyolódott és elpiszkosodott ruha az erős akaratú embert is könnyen lelki apátiába és testi züllésbe húzza. Ezt a közmondást aplikálva: igaz, hogy nem a könyv mint tárgy teszi a jó irodalmi művet, de igaz az is, hogy a rosszul szerkesztett, rossz anyagra rosszul nyomott könyv magát a jó irodalmi művet is könnyen a ponyvakiadványok közé süllyeszti. Különben nem harcolna az író a zsugori, ízléstelen kiadóval azért, hogy „szépen" állítsa ki könyvét, és nem törnék magukat a tipográfusok, szedők, gépmesterek, papírgyártók és könyvkötők egy egész életen át.

Az ember használati tárgyainak jellegzetessége magára az emberre is jellemző.

Az olvasás ma már tömegszükséglet, és így a könyv is a tömegek használati tárgyává lett csakúgy, mint a ruha és a lakás bútordarabjai. A kulturált ember rosszul érzi magát helytelenül szabott ruhában és gondozatlan, elrongálódott bútorai között. Ugyanígy a művészi tökéletesség és szépség után vágyódó olvasó kellemetlennek és lehangolónak kell hogy érezze kezében a hanyagul előállított vagy szétcibált, bepiszkolt könyvet.

Egy bizonyos értelemben a könyv szellem edénye, de más értelemben önmaga is kultúrértéket jelent.

A könyvet az író alkotásvágya hívja a világra és az olvasó szeretete tartja életben.

A szövegközlés alapja: Szocializmus, 1934. 135. l.

125

KNER IMRE[1]
A „SZÉP" KÖNYVRŐL

1934

(Részlet)

...A gyűjtőszenvedélynek és kutatásnak egyik legrégibb és legkedveltebb tárgya a könyv. Ez természetes is, mert hiszen a könyv tulajdonképpen a tradíció közvetítője, az emberi kultúra eredményeinek tartálya, megőrzője, edénye. Bírása tehát különös örömet jelent, mert azt az érzést kelti fel bennünk, hogy segítségével hozzáférhetünk mindahhoz, amit az előttünk élt generációk és legjobb kortársaink alkottak és elértek. De a könyv ezenkívül ipari termék is, és keletkezésénél annyiféle erő és befolyás játszik közre, hogy tartalmán kívül külső formái is korának legfontosabb törekvéseit tükrözik. Az utolsó fél évszázad folyamán a könyvvel kapcsolatos tudományok hatalmas fejlődésen mentek keresztül, és eredményeik nemcsak nagy fontosságú felismeréseket, de sok addig nem is sejtett örömet és szépséget tártak fel. Ma már nemcsak az irodalom, a könyvkiadás, a könyvnyomtatás történetének kutatásával foglalkozunk, de a betű, a tipográfiai formák, a könyvművészet története is folytonos kutatás és kritika tárgya, és legújabban kezdjük feltárni ezek egymással való összefüggését is. Egyik tudományág eredményeit így felhasználhatja a másik, és az összes többi szellemi tudományok segítésével olyan perspektívákat tárhatunk fel lassanként, amelyeket eddig talán nem is sejtettünk, s amelyek számtalan új, igen jelentős tanulságot kínálnak.

A háború utáni években lendült fel a könyvművészeti kutatás és kritika is. Néhány kisebb jelentőségű kísérlet után az 1927. évi (leipzigi) nemzetközi könyvművészeti kiállítás hordta össze az egész világ utolsó évtizedekben keletkezett könyvművészeti anyagát, és ezzel lehetővé tette a könyvtermelés területén korunkban működő összes törekvések áttekintését, összehasonlítását. Ezt követte az 1928. évi kölni, majd az 1930. évi párizsi kiállítás. Ez a három kiállítás újra megmutatta, hogy a nagyjában azonos kultúrfokon álló országokban ugyanazok a törekvések egyszerre érnek meg és keresik az érvényesülést, és hogy a kissé később kifejlődött, valamivel hátrább álló nemzeti kultúrák is igyekeznek ugyanazt az egyetemes emberinek nevezhető kulturális célkitűzést megközelíteni. Amióta ez a három kiállítás lehetővé tette ezt az összehasonlítást, bebizonyosodott, hogy az egyes nemzetek művészeti és kulturális termelésében jelentkező sokféle gazdag és színes egyéni érték

különbözősége mögött is egységes világszellem működik, és joggal beszélhetünk a könyvművészet terén is egységes korszellemről, ennek a generációnak is megvan a maga különleges feladata, amelyet meg kell oldania.

Ha áttekintjük azt az egész anyagot, amelyet a könyvvel foglalkozó tudományos kutatás az utóbbi öt negyedszázadból összehordott és feltárt előttünk, azt kell megállapítanunk, hogy az 1800. esztendő óta a könyvtermelés és a könyvművészet területén addig soha nem is sejtett technikai és gazdasági lehetőségek bontakoztak ki, de ezek a könyv formai fejlődésére kedvezőtlenül hatottak vissza. Azt mondhatnánk talán, hogy az új lehetőségek megszédítették az embert, s ahelyett, hogy ezekkel a lehetőségekkel élni tanult volna, sürgősen visszaélt velük. A XIX. század ipari forradalma és a munkamegosztás egyre fokozottabb érvényesülése kiölte az iparból a termelési tényezők belső összefüggése iránti érzéket, s a kor ezerféle szellemi irányzata ezen a téren is az egységes forma felbomlásához vezetett. De az új lehetőségekhez, addig nem is remélt jóléthez jutott osztályokban is élt a kiolthatatlan vágy a „szép" könyv iránt, s nem tudván bánni az eszközökkel, a múlt század könyviparosa és könyvművészete nem belülről, a könyv anyagából, technikájából fejlesztette ki a szép könyvet, hanem idegen területekről összehordott szépségeket vitt bele a könyvbe, amelyeket nem tudott szerves és egységes, tehát csakugyan szép könyvvé összeolvasztani. Ha az Országos Széchényi Könyvtár új igazgatója, dr. Fitz József[2] megvalósítja tervét, és csakugyan összehordja az utolsó száz esztendő legszebb magyar könyveit, bizonyosan nagyon érdekes anyag gyűlik majd össze, amely világosan tükrözi ennek a küzdelemnek egyes jellemző fordulatait.

A XX. század azonban meghozta ezen a területen a tisztulást. A könyvművészet nagy seregszemléi megmutatták, hogy ma már minden ország nyomdászai és könyvművészei előtt dereng a jövő, az utak egy irányba hajolnak, egy pontban fognak összefutni s ott jelentkezik majd az az egységes eredmény, amely egy újabb, talán ismét sokfelé szétágazó fejlődés kiindulópontja lehet.

Ma már tudjuk, hogy a „szép" könyv szépségét is, mint minden dologét a világon, saját, belső törvényei szabják meg. A könyv technikájának, anyagának, a könyvet alkotó egyes tényezőknek is megvannak a maguk belső törvényei, egyes tulajdonságaiknak, s ezek egymáshoz való viszonyának vannak bizonyos természetszerű belső igazságai, amelyeket tisztán kell látnunk, fel kell ismernünk és le kell belőlük vonnunk bizonyos következtetéseket. Ezek a következtetések aztán világosan megmutatják azt az utat, amelyen el kell indulnunk a megoldás felé. Elég csak annyit mondanunk, hogy

a betű nem önkényes, egyéni alkotás, hanem egy sok ezer esztendő alatt kialakult, hallgatólagos megállapodás eszköze, amelynek megvan a maga fejlődéstörténete. Elég annyit mondanunk, hogy a papiros olyan anyag, amely – mint összes többi anyagaink is – érzékeny külső behatások iránt, és feldolgozásának megvan a maga optimális módja, amelynek részleteit a sok száz esztendős tapasztalat és a kutató tudomány tisztáztak. A nyomtató technika is olyan folyamat, amely egy fél ezredév alatt fejlődött mai fokáig, és aki ismeri annak minden csínját-bínját, sohasem fog olyan megoldást erőszakolni, amely ezzel a technikával ellenkezik. És végül el kell mondani azt is, hogy mindezek a tényezők meglehetősen sokféle viszonylatban vannak egymással, de ezek a viszonylatok eléggé körülhatárolt területen mozognak, s ez a terület csak óvatosan tágítható, ha a gazdaságos termelés korlátait respektálni akarjuk. Mindezek fejlődését, újabb és újabb lehetőségek bekapcsolódását, a meglevő, de rejtett kapcsolatok, lehetőségek felkutatását pedig egységes kultúrszellem irányítja, s az egységes fejlődést a sok-sok nemzeti és egyéni erő ezerszínű hadserege szolgálja.

Ma már tudjuk azt, hogy a „szép" könyv nem úgy keletkezik, hogy abba idegen szépségeket gyömöszölünk bele –, ma már tudjuk, hogy a „szép" könyv egyúttal a „jó könyv," az „igaz" könyv, amelynek szépségét ezekből a belső igazságokból lehet csak kifejleszteni!

A szép könyvet nem valamely művész vagy nyomdász „egyéniség" szuverén akarása hozza létre, hanem a könyvet munkáló szerző, kiadó és iparos alázatosan szerény, elmélyedő szeretete, a kutatás, amely türelemmel, hittel és szorgalommal merül el a részletekbe, és nem eltagadni, leplezni akarja azt, amit ezekben a részletekben felfedez, hanem éppen azok kifejlesztésével, a könyvben összefutó tendenciák lelkiismeretes összeegyeztetésével akarja az új formát kialakítani.

Aki így látja ezt a feladatot, az tudja azt is, hogy nem igaz az, amit egyesek állítanak, nem igaz az, hogy a gép szétrobbantja, lerombolja azokat a formákat, amiket a tradíció létrehozott. Korunkban a könyvnek egyre újabb és szélesebb körű, fontosabb feladatai nyílnak meg, s ezeket csak céltudatos, jól szervezett tömegtermelés tudja megoldani. A gépre tehát okvetlen szükségünk van ahhoz, hogy a nagy könyvtömegeket megfelelő áron előállíthassuk. Nem szabad azonban az így előállított könyvre a kézzel készített könyv formáit ráerőszakolnunk, hanem az új géptechnikából kell, a régi, elmélyedő és becsületes könyvtermelés szellemében, az új formákat kifejlesztenünk.

A mi generációnk feladata tehát az, hogy megteremtsük a modern gépkönyv típusát.

A nemzetközi könyvtermelés seregszemléi világosan megmutatták, hogy a világ legjobb nyomdászai és könyvművészei felismerték ezt a feladatot! Ha egyes újabb szellemi áramlatok meg is kísérlik, hogy újra romantikus formaelemeket csempésszenek bele a könyvbe, bizonyos, hogy a folyamatot ezek az újabb tendenciák legfeljebb lassíthatják, de többé el nem téríthetik irányából. Egyre több és több olyan elemről, amelyet a XIX. század vitt bele a könyvbe, derül ki az, hogy nem szolgálja a „szép" könyvet, tehát mellőzni kell. És a könyvművészet kifejezési lehetőségei mégsem fogynak, mégsem szegényednek, sőt kifejlődnek és gazdagodnak. Mert a világszerte folyó kísérletek a megmaradó kevés számú kifejezési eszközt egyre jobban tökéletesítik, a könyvet létrehozó tényezőknek egyre többféle viszonylatát derítik fel és próbálják ki. Bizonyos, hogy az, amit a kor a „szép" könyv alatt ért, egyre jobban közeledik a technika és az anyag helyes szintéziséhez, az „igaz", az „őszinte", a „jó" könyv típusához. És mennél nagyobb gonddal, mennél elmélyedőbb szorgalommal, mennél több hittel és tudással kutatjuk ezeket az összefüggéseket, annál hamarabb jutunk el a gépkönyv új típusához, ahhoz a könyvhöz, amely nagy tömegekben, géppel készül, amely hamisítás, anyagtól és technikától idegen elemek beolvasztása nélkül is „szép", de eleven szépsége van, mert nem merev géptípus, nem standardizált tömegcikk, hanem a gépen keresztül is egyéni alkotás, amely az egységes kultúrtörekvést megtestesítő nemzet egyéniségének is kifejezője.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1934. 4. sz. 26–27. l.

---

1. *Kner Imre* – l. a 87. szemelvény 1. jegyzetét.
2. *Fitz József* – l. a 141. szemelvény 1. jegyzetét.

126

A MAGYAR BIBLIOPHIL-TÁRSASÁG[1]

1924

Még alig négy éve, hogy megalakult (a belügyminisztérium alapszabályait az 1920. év nov. 8-án erősítette meg), és máris jelentékeny működésre tekinthet vissza.

Programjába felvette, „hogy kiad ízléses megjelenésű könyveket, hazai illusztrált műveket, régi könyvek mintájára készült hasonmásokat", továbbá „hazai nyilvános és magánkönyvtáraink

bibliofil szempontból értékes anyagának ismeretét, gyarapodását, hozzáférhetővé tételét bibliográfiai kiadványaival, könyvtárkatalógusok készítésével és más alkalmas eszközök útján előmozdítja", és e programjához híven becses kiadványainak egész sorozata jelent meg. Első ilyen kiadványa 400 számozott példányban:

1. Petőfi Sándor: Cipruslombok Etelke sírjáról. Bp. (Egyetemi nyomda) 1921. Ferenczi Zoltán[2] utószavával, mely a mű keletkezése körülményeit világítja meg (1920–21. évi tagilletmény);

2. SZÉP HISTORIás ének az Telamon KIRÁLYRÓL, ÉS AZ Ő FIÁNAK DIOmedes szörnyű haláláról. Ad Notam, Hatalmas wram &c. (Vignetta: A király, Diomedes és neje alakjával.) Nyomtatott Colosuárat Heltaj Gaspárné Műhellyébe 1578. Esztendőben. (8. r. 21 lap.) Fakszimile-kiadás, 500 számozott példányban, melyből 10 (I–X) holland Van Gelder papírra nyomatott a budapesti m. kir. Tudományegyetemi nyomdában. Körner Jenő képdúcaival. Az eredetije a British Museum unikuma; sajtó alá rendezte és utószót írt hozzá dr. Dézsi Lajos[3] (1922. évi tagilletmény).

3. Nagyobb szabású, elsősorban szakba vágó kiadványa a „Régi magyar könyvkiadó- és nyomdászjelvények. I. Budai könyvárusok jelvényei: 1488–1525. Magyarázó szöveggel ellátta Végh Gyula[4]. (Vignetta.) Budapest. A Magyar Bibliophil-Társaság kiadása. 1923. (N. 4. r. 32 lap.)" 1000 számozott példányban nyomatott a budapesti m. kir. tudományegyetemi nyomdában; ebből 200 példány a külföld számára német szöveggel jelent meg, 400 példány a Bibliophil-Társaság tagjai számára van fenntartva. A képdúcok ifj. Weinwurm Antal és társa és Körner Jenő műintézetében készültek.

4. Balassa Bálint minden munkái. Életrajzi bevezetéssel s jegyzetekkel ellátva kiadta dr. Dézsi Lajos. I–II. kötet. Budapest 1923. (8 r. CLI., 1–212+213–796 l.) A Genius kiadása 1500 számozott példányban, de ezen kívül kivételesen a Magyar Bibliophil-Társaság tagjai számára kézzel merített papíron 90 (I–XC. sorszámú) példány készült.

A Magyar Bibliophil-Társaság több látogatott kiállítást is rendezett, s ezekről illusztrált, bibliográfiai becsel bíró katalógus is készült. Ilyenek:

1. A XX. század könyvművészete. Bevezetéssel ellátta Végh Gyula. Az 1921 ápr.–májusban tartott kiállítás, ill. katalógusa. 2. Ifjúsági és gyermekképeskönyv kiállítás. Rendezte Majovszky Pál[5]. (1921 *nov.–1922 jan. tartott kiállítás, ill. katalógusa.*) 3. A régi Buda és Pest könyvekben, képekben. Rendezte Dr. Kremmer Dezső[6]. (Az 1922 ápr.–szept.-ben tartott kiállítás, ill. katalógusa.) 4. A nyomtatott könyv díszítése. I. Fametszet. Rendezte

Majovszky Pál. (Az 1923 máj.—szept.-ben tartott kiállítás katalógusa.)

A közeljövőre előirányzott kiadvány Végh Gyula „Régi magyar kiadó- és nyomdászjelvények" című művének folytatása, melynek anyaga együtt van, s a brassói, debreceni, kolozsvári stb. kiadó- és nyomdászjelvényeket és ajánlási címereket foglalja magában. Soron kívül sort kellene keríteni Végh Gyula egy másik gyűjteménye: a régi magyar kötések kiadására. Módunkban volt, hogy láthattuk a gyűjtő gyönyörűen sikerült, színes művészi másolatait a Pázmány, Brandenburgi Katalin, Apafi stb. számára készült, valamint a debreceni, kolozsvári stb. kötésekről, s bízvást állítjuk, hogy ezek reprodukciói reveláció lenne a külföld számára.

A szövegközlés alapja: Magyar Bibliofil Szemle, 1924. 1. sz. 56—58. l.

1. *Magyar Bibliofil Társaság* — 1920—1948 között működött. Fő programja a művészi magyar könyv megteremtése és megkedveltetése.
2. *Ferenczi Zoltán* — l. a 76. szemelvény 4. jegyzetét.
3. *Dézsi Lajos* (1868—1932) — irodalomtörténész.
4. *Végh Gyula* (1870—1951) — az Iparművészeti Múzeum igazgatója, a Magyar Bibliofil Társaság egyik megalapítója és elnöke. Több nagy sikerű könyvművészeti kiállítás rendezője.
5. *Majovszky Pál* (1871—1935) — a magyar művészeti életre ösztönző hatású műgyűjtő. 1913-tól a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Osztályának vezetője. 1925-től a Magyar Művészet szerkesztője. Több kiállítás rendezője.
6. *Kremmer Dezső* (1879—1926) — 1921—1926 között a Fővárosi Könyvtár igazgatója. A Magyar Bibliofil Társaság alapító tagja.

Könyvnapok – könyvek, írók a vásáron

127

SUPKA GÉZA[1]

A TÍZÉVES MAGYAR KÖNYVNAP

1937. június 1.

Az idei könyvnap a Literatúrának külön ünnepe. Most májusban volt ugyanis tíz éve annak, hogy a Literatúra szerkesztője a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének[2] miskolci nagygyűlése elé a következő szövegű indítványát terjesztette:

A magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének, Budapest.

A Literatúra folyóiratnak alulírott szerkesztője az Országos Egyesületnek ez évi miskolci nagygyűlésén – részletes indokolás, valamint financiális és végrehajtási tervezet kapcsán – következő indítványt kívánná tisztelettel előterjeszteni:

1. Tekintettel arra a döntő szerepre, amelyet a magyar könyvnek nemzetünk mai adott helyzetében határainkon belül és kívül be kell töltenie –, mondja ki az Országos Egyesület, hogy a magyar könyv gondolatának propagálására szükségesnek tartja, hogy a kormányzat erkölcsi égisze alatt, a sajtó támogatásával s az egész magyar társadalom bevonásával évről évre országos könyvnap tartassék,

amely könyvnap a magyar kultúrának egyetemes nemzeti ünnepe legyen; intő jele legyen a magyar lelkiismeretnek azokra a kötelességeire nézve, amelyekkel a magyar irodalomnak, a magyar íróknak és a magyar könyvnek tartozik; és széles körű propagandával teremtse meg országszerte – a legkisebb faluban éppúgy, mint a városokban – a magyar könyv szeretetét.

2. E könyvnap előkészítését vezető hattagú országos bizottságba – az írók, az újságírók, a könyvbarátok és a sajtóirodák egy-egy képviselője mellé – küldje ki az Országos Egyesület egy könyvkiadó és egy könyvkereskedő tagját, s ezt a két tagot ruházza fel teljes hatalommal minden olyan intézkedésre nézve, amelyet a könyvnap középponti szervező bizottsága a könyvkiadókra vagy a könyvkereskedőkre vonatkozóan elhatároz.

Az Országos Egyesület elnökségét illető nagy tisztelettel

Budapest, 1927. május 23.

SUPKA GÉZA dr.

a Literatúra szerkesztője

Ehhez az indítványhoz tizenhat nyomtatott oldalra terjedő részletes tervezetet mellékeltem, amelyben kidolgoztam úgy a szervezés, mint a követendő célok, a financiális kérdések, valamint magának a könyvnapnak egyrészt a könyvvásáron belüli, másrészt az azon kívüli lefolyását körvonalazó részleteit.

Az Országos Egyesület akkor ott Miskolcon nagy lelkesedéssel elfogadta az indítványomat, s aztán két év múlva, 1929 májusára meg is született az első könyvnap. Hogyan és minő körülmények között, arról e sorok írójának nincsenek közvetlen információi, miután az Egyesület ettől kezdve jónak látta őt kikapcsolni. A Literatura szerkesztőjének csak akkor jutott még egy halk szava a könyvnap rendezéséhez, amikor mint az IGE főtitkára, Pakots Józseffel[3] együtt keresztülvitte, hogy a magyar könyvnapba valahogy az írók is belekapcsolódhassanak, ne legyen ez az ünnep kizáróan a könyv

üzletének nagy napja. (Nem rekriminálás [szemrehányás] okából, csak éppen mulatságos kuriózumként említjük fel, hogy legutóbb az egyik könyves folyóiratban már azt is olvastuk, hogy a könyvnap a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete kitűnő elnökének a gondolata volt!)

Ez idő óta aztán évről évre megtartották a könyvnapot, többkevesebb döccenővel, rendezési hibákkal, kiadási eltévelyedésekkel —, de mégis nagyjából azzal az eredménnyel, hogy évente pár napon keresztül sikerült a közvélemény figyelmét a magyar könyv szekuláris [évszázados] jelentőségére terelni, a könyvkereskedelem számára pedig évente egy második karácsonyi vásárt létesíteni. Ezenkívül tagadhatatlan, hogy volt néhány könyvnapi kiadvány, amely csakugyan ünneppé avatta a könyvnapot, s amelynek megjelentetésére az illető kiadók a könyvnap emelkedettebb hangulata nélkül talán sohasem is mertek volna vállalkozni.

Ezt a tényt a lefolyt tíz esztendő értékes emlékei közé soroljuk, mint ahogy viszont a kínos emlékek közé tartozik az Országos Egyesület elnökének legutóbb elhangzott fenyegetése, amellyel immár a könyvnapi kiadványok terén is be akarják vezetni az előzetes cenzúrát. Ugyanilyen kínos emléke lesz ennek a tíz esztendőnek az a legutóbb elhangzott indítvány, hogy a könyvnapi sátrakban kizáróan csak könyvnapi könyveket árusítanak a kereskedők. Hiszen ennél borzalmasabb és unalmasabb uniformizálást el sem lehetne gondolni!

Ellenben ha ezek a sorok netán eljutnának az Országos Egyesülethez: *lenne a tízéves forduló alkalmából egy tiszteletteljes indítványunk.* Gondoljanak végre a könyvkirakatok művészi és érdekes reformjára is! Ma már a legtöbb kereskedői szakma átérzi, hogy a kirakatrendezést nem lehet csak úgy fél kézzel művelni: ahhoz szakavatott emberek kellenek. Ragadják meg a könyvnap ünnepi alkalmát, amikor többé-kevésbé mégis minden könyvkereskedő fordít valamelyes figyelmet a kirakatára, aztán jelöljenek ki a könyvkereskedő fiatalságból egy-két arra való embert, azt képeztessék ki művészi kirakatrendezésre, s alkalmazzák ezeket vándor-kirakatrendezőkül. Városaink idegenforgalma is megkívánja már ezt a rég esedékes reformot, amely — meglátják — bőven megtéríti a ráfordított költségeket...

A szövegközlés alapja: Literatura, 1937. június 1. 185—186. l.

---

1. *Supka Géza* (1883—1956) — polgári radikális újságíró és művészettörténész. Mint publicista különösen 1919 után tűnt fel. A Literatura című, 1926—1938 között megjelenő polgári szemléletű irodalmi és művészeti folyóirat főszerkesztője.

2. *Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete* — 1878-ban alakult. Hivatalos lapja a Corvina (1878—1944) volt. Támogatta Petrik Géza könyvészeti munkásságát és műveinek kiadását.
3. *Pakots József* (1877—1933) — író és politikus. A Magyar Hírlap munkatársa. Jelentős szerepe volt az Írók Gazdasági Egyesületének (IGE) létrehozásában. Az IGE 1932-től 1944-ig működött, s az írók érdekvédelmi szerve volt. Jogvédelmen kívül különböző segélyekben is részesítette az írókat.

128

FÉJA GÉZA[1]

KÖNYVNAP UTÁN

1940

Az idei könyvnapnak az volt a legnagyobb eseménye, hogy új vásárlóréteg jelentkezett. A nemzeti kultúrát nem lehet mecénásokra építeni, akik többnyire világnézeti és személyi hajlamaik szerint bizonyos „összeget" vetnek be időnként a kultúra életébe. A nemzeti kultúra akkor erős, ha állandó olvasótábor alakul a dolgozó százezrekből, ha a társadalom egésze a szellem mögé sorakozik, máskülönben hiába beszélünk írói szabadságról. Az írói szabadságot elsősorban az állandó és öntudatos olvasótábor biztosítja. A kiadók örömmel állapították meg, hogy az új olvasóközönség felsorakozása megkezdődött, s a magyar értelmiség szegényebb és számosabb fele áldozni kezd a kultúráért, érdeklődik az irodalmi termés iránt. Ez a folyamat természetesen felelősségteljes feladatokat ró mindenekelőtt a magyar kiadókra. A kiadók irodalompolitikáján múlik elsősorban, hogy ez a réteg erősödik-e s növekedik-e a jövőben, vagy pedig csalódottan visszahúzódik...

A kiadók többnyire túlságba viszik az úgynevezett könnyed „szórakoztató" művek kultuszát, pedig a kisebbség irodalma ez az „irodalom", bizonyos nagypolgári rétegeké s a középosztály felsznesebb elemeié. A középosztály, a munkásság és a parasztság legjobbjai, a magyar elit tagjai komoly művek után vágynak, s meg is vásárolják azokat a könyveket, melyek bátran hozzányúlnak sorskérdéseinkhez. Az Athenaeum új olcsó Ady-gyűjteménye napok alatt elfogyott, s szépen előretört a Magyar Élet Kiadó[2], mely a Bolyai Akadémiával karöltve többek között Erdélyi Józsefet[3], Németh Lászlót és Veres Pétert hozta, és volt merészsége, hogy négykötetes tanulmánygyűjteménnyel lépjen a közönség elé. Sikere volt, mert az új olvasóréteg ezekért a művekért szívesen hoz áldozatot, s ezek a könyvek tartós érdeklődést keltenek az olvasóban, hivőket toboroznak eszmék jegyében. Az új olvasótábor megmarad, ha megfelelő szellemi táplálékot kap s egyre növekszik majd.

Nagy sikere volt Móricz Zsigmond „Magvető" című gyűjteményének is, mely a magyar múlt szociális megnyilatkozásait foglalta össze. Sikere bizonyítja, hogy a közönség érdeklődik a múlt iránt is, ha azokat az értékeket bányásszuk ki, melyeknek hangja minden időben friss hang, és ma különösen hivatott arra, hogy a társadalom lelkét bejárja. Merésznek kell lennie a kiadónak, merészen jót és lényegeset kell adnia, hogy az olvasó is merész legyen, és áldozatot hozzon a kultúráért. A dilettantizmus, a „könnyed" irodalom csak arra jó, hogy ezt a friss olvasóréteget megmérgezze és érdeklődését hamis irányba terelje, vagy pedig lefokozza. Három-négy haszontalan könyv éppen elegendő arra, hogy egy-egy családot végképpen kiábrándítson az irodalomból.

A magyar sajtónak is élénkebben kell foglalkoznia a jövőben az irodalommal, és vissza kell állítanunk a kritika becsületét. Keltsenek a könyvek termékeny vitákat, a szó legjobb értelmében vett szellemi izgalmakat, s ez a szellemi éberség keltse fel a társadalom érdeklődését a művek iránt. Ma a „sorozat" uralkodik, s a sorozatban nemegyszer nagyon vegyes értékű művek húzódnak meg s kerülnek részletfizetés fejében a jámbor olvasó nyakára. Úgy segíthetünk ezen, ha eseményt csinálunk a jó könyvből, tehát széles teret biztosítunk a tárgyilagos és nemes kritikának. A sajtónak a kiadókkal együtt mindent meg kell tennie, hogy az új olvasóréteg igazságot és szépséget, érdemes élményt és becsületes színvonalat kapjon. Rajtunk múlik, hogy a magyar dolgozó tömegek kultúrközösséggé nőjenek.

A szövegközlés alapja: Magyarország. Esti Lap. 1940. 127. sz. 3. l.

1. *Féja Géza* (szül. 1900) — a szegényparasztság sorsát feltáró író és szociográfus. A falukutató mozgalom egyik elindítója. Viharsarok című műve miatt perbe fogták.
2. *Magyar Élet Kiadó* — Püski Sándor kiadóvállalata, amely a népi írók műveit jelentette meg.
3. *Erdélyi József* (szül. 1896) — költő. Kezdetben forradalmi hangvételű versei a szegényparasztság problémáival foglalkoztak. A harmincas években a szélsőjobboldal felé sodródott.

129

MÓRICZ ZSIGMOND[1]

A KÖNYV ÉS AZ ÍRÓ A VÁSÁRON

1931

(Részletek)

A Nemzetközi Vásár vezetősége felajánlott egy pavilont, amelyben az írók kiállíthatnak a közönség elé, s közvetlen érintkezésbe

léphetnek olvasóikkal. Autogramot adhatnak a könyveikbe, s így el is adhatják a könyveket.

A Magyar Írók Egyesülete elfogadta az ajánlatot, amely első és szokatlan kísérlet volt arra, hogy az író a vásáron megjelenjen.

Magunk sem láttuk előre, hogyan fog az történni és mi lesz ennek a hatása és következménye.

Az író zárkózott lény. Az írás a csöndben születik.

A könyv a legtitokzatosabb körülmények közt jön létre, mint az emberi élet, de ha elszakad szülőjétől, megkezdi a maga útját, s tekintet nélkül arra, aki létrehozta, él vagy elhull. Az író csak teremtője a könyvnek, de nem terjesztője.

A Magyar Írók Szalonja. Ez volt felírva a hatalmas pavilon homlokzatára.

Rendkívül érdekes volt az a tíz nap, amit én magam személyesen kinn töltöttem ebben a pavilonban. Először is érdekes volt, hogy bár legelső tervünk azonnal az volt, hogy előadásokat fogunk tartani, két napig nem tudtuk megnyitni az előadásokat, mert egyetlen íróban sem volt bátorság, hogy egy mozgó, nyüzsgő, vásári tömeg elé álljon és beszélni kezdjen...

A Magyar Írók Szalonjában lehetőleg minden élő magyar író könyve jelen volt. Alapgondolatunk az volt, hogy ott legyen az élő magyar irodalom a lehető legteljesebb mértékben. A meghaltak műveit rábíztuk a már kialakult kritikai válogatásra, s a külföldieket egyáltalán nem eresztettük be magunk közé.

Tapasztalatom nagyon bizonytalan. Nem abból kell megítélni a tömeget, hogy mennyit vásárolt. Háromezerötszáz pengő ára könyv fogyott el. De viszont közel kétharmad ennyi példány. Vagyis csak a legolcsóbb könyveket vették. Az írók nevével szemben pedig tájékozatlanok voltak, s csak a legeslegismertebb nevektől akartak hazavinni valami csekélységet.

Bizonyos, hogy nem rohanták meg a könyvespolcokat. De mért is tették volna? Aki könyvet akar venni, minden sarkon megteheti. Ahhoz képest, amilyen kicsiny a könyvfogyasztás, túl sok a könyvkereskedés. Tehát csak arról volt szó, hogy a véletlen találkozás kiben mozdítja meg az irodalom utáni vágyat.

Ebből a szempontból viszont nagyon szép az eredmény, mert csaknem mindenki titkos vággyal nézett a könyvekre, s valósággal visszatartotta magát a vásárlástól. Van az emberekben vágy az irodalom élvezete után, de ahogy egy iparos vevő megmagyarázta, azelőtt, mikor nyugodtabb volt az élete, szívesen olvasgatott éjfélig, ma azonban a rettenetes gazdasági nyomor miatt úgy tele van a feje, hogy azt mondja, csupa regény az élete, s inkább azt szeretné, ha valaki kifirná belőle a gondolatokat és a képzelgéseket, minthogy

ő a máséra legyen kíváncsi. „Most éjfélekig nem tudok elaludni, kérem – mondta –, hogy bírjak akkor olvasni..."

Ez az ember azonban mégis ámítja magát, s ez a magyarázat egy a sok közül, amivel az emberek indokolják kulturális szükségleteik lecsökkentését.

Jól jellemzi a közfelfogást annak a vevőnek a szava, aki a Magyar Írónők Egyesületének pultjánál megvett egy könyvet, s mikor rá akarták beszélni, hogy vegyen még egyet, az mondta:

– Elég egy családba egy könyv.

De a könyv más, mint a pillanatnyi mámor pohara. A könyv ott marad, s holnap is és nemzedékek múlva is örömet és ártatlan s mégis hasznos örömet szerez. S ha a nemzet erőteljesebb érdeklődést mutat az irodalom iránt, ezzel befolyásolja az irodalmat, hogy olyat teremjen, amit ő kíván.

Elvész a nép, amely tudomány nélkül való, mondja a biblia. A mai magyar tömeg még távol van attól, hogy a kétezer vagy sok ezer éves bibliai igazságot átértse, és aszerint éljen és gondolkodjék.

Az írókon nincs felelősség, az írók mindent megtesznek, ami tőlük telik. Azt teszik, hogy erre a reménytelen pályára szánják magukat. Mert egészben csodálatos, milyen tömegben igyekeznek a fiatal lelkek az írói pályára. Nem tudom mi ez. A polgári pályákon oly nehéz elhelyezkedni, hogy ebben mint pályában reményt látnak a fiatalok? Vagy néhány névnek csillogása, a világsiker álma téveszti meg őket? De hisz mind csak látszat és illúzió. A vásári sátorban jelen volt a statisztika szerint 160 író 800 különféle művel, 6000 kötettel. Elkelt kerek számban 80 író 200 különféle műve, 2400 kötetben. De ha ezeknek az íróknak az életét megfigyeljük, nincs köztük öt, aki az írásból meg tudjon élni, s még a közt az öt közt is van három, aki anyagi gondokkal küzd. Ezt minden fiatalembernek tudnia kell tehát, anyagi remények nem hozhatnak erre a foglalkozásra –, mert ma már az író is csak akkor élhet meg a munkájából, ha állandó foglalkozásnak tekinti. Mi hozza hát ide? Nyilván a lélek nemesebb s legnemesebb hajlamai, vágyai s reményei. Szép az, az embereknek beszélni, szép az, gondolatoknak élni s az igazság önkéntese lenni. Mindenkit, aki író lesz, megillet valami szerény diesfény és mártírkoszorú. Talán ez az, ami varázzsal van az ifjakra...

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1931. 1. köt. 752–754. l.

---

1. Móricz Zsigmond mint újságíró és szerkesztő gyakran foglalkozott a hazai kulturális és művészeti élet eseményeivel, problémáival. Különös érdeklődéssel viseltetett a könyvkiadás, a könyvterjesztés és a népi tömegek olvasásának kérdései iránt.

A polgári sajtó és a baloldali kritika

130
NAGY LAJOS
KULTÚRVILÁGFÖLÉNY A KARÁCSONYI SZÁMOKBAN
1929

Körülbelül tizenhat napilap; némelyik száztizenkét oldal, a másik hetvenkettővel, átlagban mondjuk nyolcvannal – ez összesen circa ezerkettőszáznyolcvan újságoldal, tovább űzve a számítgatást: 6000 = hatezer könyvoldal; teljesen kiélvezve az örömet: húsz vaskos kötet írás, betűár, zagyvaság, maszlag, zsurnalisztikai és irodalmi, valamint tudományos potpurri [egyveleg].

Egy német tudós már meg is olvasta, hányszor fordul elő ebben a szörnyű zuhatagban a „karácsony" szó: tizenhatezer-négyszázhetvenkilencszer. A „szent" jelzővel együtt úgy, hogy szent karácsony vagy szenteste, vagy szent karácsonyest: négyezer-kilencszáznegyvenkétszer.

A „liberális" – kurzus-frazeológia szerint „zsidó" – lapok képes melléklete ezúttal is róm. kat. templom belsejével kezdődik, róm. kat. templom külsejével folytatódik, azután Orsenigo Cesare pápai nuncius; azután róm. kat. szertartás; azután Jézus és szentek, fejükön dicsfénykoszorúval, azután egy esküvő, miért, mert az esküvő vallási szertartás, de kiknek az esküvője? Mária Lujza orléans-i hercegnő a menyasszony; azután a walesi herceg mint kisbaba egy öreg nővel, igen ám, de az öreg nő nem holmi dada, hanem nem más, mint *őfelsége Viktória elhunyt angol királynő.*

Minden hájjal majdnem megkent öreg politikusok ilyeneket írnak: „Hiszünk Istenben, és hiszünk a megváltásban, mely minden esztendőben születik és feszíttetik keresztre."

A riporter Károly volt király[1] betegségének és halálának történetét írja meg, de így: *Károly király utolsó karácsonya.*

Még a humorista is így kezdi: „Hát nem utazott el karácsonyra, Madár bácsi?"

Óriási mennyiségű szépirodalom. Versek és novellák. Csupa rutin, sehol egy korszerű eszme, egy új gondolat, sehol a bátorságnak felcsillanása, sehol az akarásnak még csak megmozdulása sem. Unbedingte Unterwerfung [feltétel nélküli meghódolás]; a körúti polgár és a falusi középföldész parancsol és tilt; irodalmi mottó: ne szólj szám, nem fáj fejem. Szinte jó vicc, hogy nyilatkozatok is

akadnak egyesektől a színház válságáról, az irodalmi válságról, a fejjel fölfelé járás és a lélegzés válságáról.

„Ma az íróra vár a feladat, hogy felépítse az új társadalmat" – idézi az egyik lap kövér betűkkel, címnek adva e kijelentést Walter von Molótól[2], a porosz költőakadémia elnökétől. A feladat megoldását a magyar írók egyelőre a jövő karácsonyra halasztották.

Ámbár – eh, nem baj, ha most ellentmondásba is kerülök önmagammal – mégis, akadt itt-ott egy-egy eredeti ötlet, amely már próbálkozásnak is beválik arra nézve, hogy hát mégiscsak megpróbáljuk azt a fránya „jövő társadalmát" előkészíteni. Az egyik író például egy ötlábas novellában elég ügyesen kifejti, hogy hát: „Kész röhej az élet, barátom, kész röhej!" A másik író bebizonyítja, hogy a karácsonyfát igenis a Jézuska hozza, és a destruktívok céltudatosan butítják a gyerekeket és a népet a bárgyú mesével, hogy a mama veszi a piacon a papa pénzéből.

De azért nem voltak érdektelenek a karácsonyi számok! Hiszen az a tény, hogy az elméknek ez az 1514 elé való visszahullása ilyen leplezetlenül megmutatkozott, már az maga érdekes. Ha az ember katasztrófa-politikus, és a teljes megsemmisülésre spekulál, még örülhet is neki. Már akinek oly jók az idegei, hogy elbírja az ilyen örömöket.

Meg azután addig sürögnek-forognak a cikkgyűjtők s az interjúvoló riporterek, hogy innen is, onnan is belekerül az okos gondolat a lapba. Úgy állt a dolog, hogy minden, ami sztupid és sunyi, valami nagy, egymást túllicitálni akaró alkalmazkodási buzgalomból fakad; de a nagy masszából kiütköznek a mintegy véletlenül lapba került cikkek, vagy legalább részletek is. Mindjárt maga az öreg és dúsgazdag lord, az a bizonyos Rothermere[3] (=Radomér), az is progresszívabb, mint nálunk nem egy „forradalmár". Azután a már említettem Walter von Molo-interjú is szenzációs. A porosz költőakadémia elnöke történeti regények írója, nálunk bolsevistának is beválnék.

Szinte üdítő a sok képmutatás, álszenteskedés, népbutítás után némely lapok utolsó oldalára eljutni; itt a józan kereskedő leveti magáról a vallásosság álarcát, abbahagyja a honfibánatos pózt, megfeledkezik konstruktivizmusról[4], feudalizmusról, a „Szent Láma" tiszteletéről (lásd arcképét a mellékleten!), a családi erkölcsről, a „Szerelem" idealizálásáról, a kötött formában való patetikus semmitmondásról, a józan kereskedő helyet ad – ha mindjárt petit[apróbetűs]-szedéssel is, az értelmes beszédnek:

„Csinos, szolid, izr. úriasszonyka megismerkedne középkorú korrekt úriemberrel." (Korrekt – nem marad adós.)

„Úriasszonynak melyik úriember váltaná ki a bundáját?"

Avagy:

„Magas, karcsú, anyagiakra nem vágyó, kedves, csinos úrihölgynek meghitt kis pajtása lenne szolid, bátortalan 35-ös gentry. Lakás előny." Jelige: „Emberke álma."

No, de ez a kis gazdasági, társadalmi, erkölcsi és irodalmi megnyilatkozás a lap utolsó oldalán olvasható, s így kilencvenegy oldal választja el *A szent család ünnepe* című magasztos vezércikktől.

A szövegközlés alapja: Nagy Lajos: Író, könyv, olvasó. Válogatott cikkek és tanulmányok II. Bp. 1959. 103–106. l.

---

1. *IV. Károly* (1887–1922) – magyar király.
2. *Molo, Walter von* (1880–1956) – német regényíró.
3. *Rothermere of Hemsted, lord* (1868–1940) – angol laptulajdonos. A trianoni békeszerződés felülvizsgálatának (revíziójának) nemzetközi propagandáját ő indította el.
4. *konstruktivizmus* – művészeti irányzat, mely a művek szerkezeti elemeit emeli ki.

131

GAÁL GÁBOR[1]

MAGAZINKULTÚRA[2]

1931

Akadtak kultúrszociológusok, akik a havonta megjelenő képes folyóiratok, magazinok Európa-szerte szaporodó számát kitörő örömmel üdvözölték – erőteljes igazolását látva ebben annak az örvendetes fordulatnak, hogy az európai intellektualizmus elvontsága visszatért a képekben való, „képszerű" gondolkodáshoz. Tényleg örvendetes volna ez a fordulat, ha a képszerűség ellenében nem esik áldozatul ezekben a folyóiratokban, illetve magazinokban a gondolat. A kultúra előbb említett szociológusai azonban erre is találnak magyarázatot, és úgy értelmezik, hogy a mai modern európai embert lelkileg és szellemileg a civilizáció üzeme nyűgözi le; se ideje, se energiája nyugodtan olvasni, elmélyülni és gondolkozni. A modern ember jellemző vonása napjainkban valami fáradtság, ami az esztendők sorozatos csalódásaiból született. Ezt a fáradtságot már csak a lárma és a szenzáció, a rövid pár mondatban fogalmazott ötlet és a kiabáló kép tudja felvillanyozni. S kétségtelen, jobb magyarázat nem is hozható fel a magazinok bámulatos kelendőségére, ellenére aránylagos drágaságuknak. Hogy a Berlinben megjelenő Ullstein[3]-féle egy márkába kerülő Uhu s a Scherl[4]-féle Das Magazin havonta kétszázezer példányban kerül forgalomba, ez a legkevesebb, mert az ugyancsak Ullstein-féle Illustrierte Zeitung

hetenként 1 844 130, a Münchener Illustrierte Presse hatszázezer, a Grüne Post pedig 937 530 példányban jelenik meg, nem is említve egy sereg más, ugyancsak német illusztrált lapot, amelyek megjelenési példányszáma jóval túl a százezren, két-, három-, négy-, öt- és hatszázezer körül mozog. Jól jegyezzük meg, Németországra, nem pedig Amerikára vonatkoznak ezek a számok.

A kultúrpolitikában és irodalomkritikában Németországban is számos esetben felmerült a panasz a jelenkori irodalmak és így az írók átlagos színvonalának a mélypont felé való tendálása felől. Az előbbi számok világosan utalnak arra, hogy annak a bizonyos nívósüllyedésnek valójában mi a magyarázata. Nagyon sok momentumon kívül: az a vállalkozói szellem és vállalkozói apparátus, mely ezek mögött a magazinok mögött áll. A magazinkiadók tiszta üzleti vállalkozások, a kulturális felelősség minden nyoma nélkül. Következik ez abból, hogy periodikus folyóiratok jövedelmezővé való tételéhez, vagyis igen magas példányszámban való megjelentetéséhez nagy tőkebefektetés szükséges. Hogy viszont ez a tőke megfelelő módon kamatozhassék, azaz a lehető legmagasabb példányszám elérhető legyen, ahhoz az a bizonyos alkalmazkodás szükséges, mely a lehető legkisebb ellenállás vonalát keresi: az állásfoglalások nélküli, a gondolkodni nem szerető – ahogy a kulturszociológusok mondják –, a fáradt olvasót. Ezeknek a magazinoknak a kultúrpolitikáját így ugyanaz az elv meríti ki, mint Bata cipőgyáros üzletpolitikáját: a lehető legolcsóbban a lehető legkényelmesebb árut szállítani. Hogy azután ennek következtében ezekben a magazinokban a szellemtelenség, a szenzáció, a csinálmány, a fontoskodás, a rekordmánia, a felületesség, a divathajhászás s a mindezekkel rokon vizenyő-cinizmus uralkodik, s a mai káoszból kivezető értékeszmények háttérbe fojtása pusztán azért, mert ebben a magazinkultúrában bármely eszmény már eleve érdektelen és kényelmetlen, mert követeléseket támaszt az olvasóval szemben, s mert az olvasótól a magazin árán kívül semmi egyebet nem követel, se lelkiismeretet, se leszámolást, sem azzal, ami adva van, sem azzal, aminek adva kéne lenni – mindez következetes velejárója annak a „kultúrtevékenységnek", amit a magazinok oly rettentő nagy példányszámban mindenütt Európában életben tartanak.

A szövegközlés alapja: Gaál Gábor: Válogatott írások I. 1921–1940. Tanulmányok és cikkek. Bukarest 1964, Irodalmi Könyvkiadó. 414–415. l.

---

1. *Gaál Gábor* – l. a 116. szemelvény 1. jegyzetét.
2. A nyomdatechnika XIX. századi új találmányai révén vált lehetségessé az olcsó, nagyüzemi illusztráció-sokszorosítás. Így jelenhettek meg az olcsó tömegképeslapok, magazinok is óriási példányszámban.

Ezek a kevésbé igényes olvasórétegek körében rendkívül népszerűek lettek. Először Amerikában terjedtek el, majd meghonosodik az európai országokban is.

3. *Ullstein* – az egyik legnagyobb német kiadó. Alapították 1877-ben.
4. *Scherl* – német újságkiadó. Alapította August Scherl (1894–1921). Számos német lap megindítója és kiadója.

A sajtó a munkásmozgalomban

132
A NÉPSZAVA-AGITÁCIÓ ÉS A TAGTOBORZÁS MUNKÁJA[1]
1932
(Részlet)

Az a súlyos gazdasági válság, amely a munkanélküliség állandó terjedésében és a munkások munkabérének hihetetlen leromlásában jut kifejezésre, súlyos megpróbáltatások elé állította pártunk sajtóját is. Azok a munkások, akiknek úgyszólván betevő falatjuk sincs ma már, a legjobb akarattal sem képesek a mozgalommal szemben fönnálló anyagi kötelezettségeiknek eleget tenni, és így érthető, ha a Népszava-előfizetők száma és a párt taglétszáma is csökkent az elmúlt évben. A pártvezetőség tudatában volt annak, hogy a Népszava-előfizetők számának csökkenése nemcsak anyagilag érinti a pártot, hanem nagymértékben járul hozzá ahhoz is, hogy a munkásság szocialista sajtó nélkül marad, és így képtelen beleilleszkedni azokba az akciókba, amelyek a reakció megdöntését célozzák. Különös súllyal esik latba ez a körülmény a mezőgazdasági munkásság széles rétegeinél, akik egyébként mohón isszák magukba a szocialista igazságokat és sóvárogják a szocialista betűt. Főként ezek számára kellett lehetővé tenni, hogy a Népszava mindenképpen eljusson hozzájuk, és naponkénti írásaival, megnyilatkozásaival hitet, erőt, bátorságot öntsön a nyomorban sínylődő tömegekbe és egészséges irányt szabjon azok szocialista tevékenységének.

Ezek az elgondolások szülték a pártvezetőségnek a Népszava árának leszállítására vonatkozó határozatát. A pártvezetőség tisztán és világosan látta, hogy a Népszava olcsóbbá tétele csak olyan módon lehetséges, ha biztosítani tudjuk a leszállítással kapcsolatban a példányszámnak megfelelő emelkedést, és ha olyan tartalék-

tőkét tudunk gyűjteni, amely lehetővé teszi az esetleges vissza esésből előálló hiányok pótlását. Ezért a pártvezetőség úgy határozott már az év elején, hogy akciót indít a Népszava árának felére való leszállítása érdekében. Határozatban mondotta ki, hogy amennyiben az elvtársak május 1-ig 25 000 új előfizetőt gyűjtenek, azonkívül egy 100 000 pengős Népszava kölcsönalapot tudnak létesíteni, hajlandó május 1-től kezdődően a Népszava árát havi 4 pengőről 2 pengőre, a heti előfizetés árát heti 1 pengőről 50 fillérre és az egyes példányszámok árát 16 fillérről 8 fillérre leszállítani.

E határozat közzététele után a pártvezetőség kibocsátotta a Népszava-kölcsönszelvényeket, és az egész országban hihetetlen lelkesedéssel, odaadással és áldozatkészséggel láttak hozzá elvtársaink ezrei a legintenzívebb agitációhoz, hogy az akciót sikerre vigyék. Az agitáció eredménye a legszebb reményekre jogosított, amikor váratlanul a Károlyi-kormány[2] április 4-én politikai okokból betiltotta a Népszavát. A kormánynak ez az intézkedése, amíg egyrészt úgyszólván teljesen megbénította a Népszava önmagáért való agitációjának lehetőségét, addig a másik oldalon hihetetlen mértékben felfokozta az elvtársak tettrekészségét és agitációs lendületét. Fokozta ezt az a körülmény, hogy a Népszavát egyre-másra kobozta el az ügyészség. *Az elmúlt évben összesen kilenc esetben kobozták el a Népszavát.* Mindenkiben égett a vágy, hogy e brutális reakciós intézkedések ellenére most már csak azért is meg kell mutatnunk, hogy erőssé, hatalmassá tesszük a Népszavát az újonnan megszerzendő előfizetők tízezreivel. A pártvezetőség is éppen az elvtársak lelkes munkáját tapasztalva – azon az álláspontón volt, hogy nem fordul a kormányhoz, és nem hajlandó semmiféle kérésre a Népszava visszaadása érdekében. Végül a kormány maga is érezve e reakciós intézkedésének úgy belföldi, mint külföldi fenyegető visszhangját, október 18-án minden feltétel nélkül visszavonta a Népszava betiltására vonatkozó rendelkezését.

Elvtársaink ujjongó lelkesedéssel üdvözölték a két hétig némaságra kárhoztatott Népszavájukat, és most már újult erővel láttak hozzá a további agitációhoz. Így azután lehetővé vált, hogy a pártvezetőség május 1-én leszállította a Népszava árát a felére, az elvtársak pedig megszerezték a 25 000 új előfizetőt, és a kölcsönalap megteremtését – ha nem is száz százalék erejéig – lehetővé tették. Ennek a Népszava-agitációnak olyan lélekemelő példáit láttuk, hogy a pártvezetőség indíttatva érezte magát valamilyen megfelelő formában kitüntetni azokat az elvtársakat és szervezeteket, akik és amelyek megkülönböztetett módon vették ki részüket ebből a hatalmas agitációs kampányból. Így a miskolci, az újpesti, a fővárosban pedig a józsefvárosi és a kőbányai pártszervezet kapott

a pártvezetőségtől egy-egy Népszava lobogót, amelyet mindegyik pártszervezet díszes ünnepség keretében avatott föl. Azonkívül az egyes elvtársak díszes elismerőlevelet kaptak a pártvezetőségtől, amelyben keresetlen, meleg szavakkal van megörökítve az illetőknek értékes agitációs munkássága.

Ez a Népszava-agitációs kampány valósággal felvillanyozó erővel hatott egész pártmozgalmunkra, és ennek tudható be, hogy május elseje után sem szűnt meg a Népszava-agitáció munkája. Az elvtársak az ország minden területén fölismerték a Népszava elterjedésének óriási jelentőségét, és így készséggel állottak az agitáció szolgálatába. Kiadtuk a jelszót: föl a küzdelemre az újabb 25 000 Népszava-előfizetőért! De ebbe az agitációs kampányba már belekapcsoltuk a tagtoborzás gondolatát is, és a fővárosi pártszervezetek lelkesen határozták el, hogy a legrövidebb időn belül 10 000 új tagot szereznek a fővárosi és környéki pártszervezeteknek. Ez az akció is fényes sikerrel végződött, mert úgyszólván minden pártszervezet megszerezte a számára kvótaszerűen [összegszerűen] kirótt újabb párttagok tömegeit és ezzel nemcsak önmagukat, saját kerületüket, hanem az egész szocialista mozgalmat erősítették...

A szövegközlés alapja: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének és a párt parlamenti csoportjának 29. évi jelentése az 1933. évi január hó 6-án és a rá következő napokon tartandó pártgyűléshez. Bp. 1933, Világosság. 36–37. l.

1. *Népszava* – a magyar munkásmozgalom egyik legrégibb lapja 1877-ben hetilapként indult, 1905-től napilappá vált. 1890-től a szociáldemokrata párt hivatalos lapja volt. Többnyire a jobboldali szociáldemokraták véleményét tükrözte, időnként azonban a baloldali szociáldemokraták és a kommunisták is szóhoz jutottak. Az államhatalom és hivatalos szervei gyakran zaklatták a lap szerkesztőjét, munkatársait, sőt olvasóit is. A két világháború között a magyarországi munkásmozgalom legnagyobb napilapja volt. Az 1942. évi karácsonyi száma a németellenes és háborúellenes erők kiállásáról nevezetes.
2. Károlyi Gyula gróf kormánya (1931—1932), amely szélső konzervatív módszerekkel igyekezett az ellenforradalmi rendszert fenntartani.

133
A NŐMUNKÁS TERJESZTÉSE[1]
1933. január 6.

A Nőmunkásnak a munkásnőkhöz való eljuttatása, a megjelenési példányszám megtartása súlyos erőfeszítést tett szükségessé. A munkanélküliség és az általános elszegényedés terjedése következtében elmaradó előfizetőket állandóan új előfizetőkkel kellett

pótolni. Ez nem volt könnyű feladat, dacára a lap igen alacsony (negyedévre 50 fillér) előfizetési árának. A fluktuáció nagy. Az előfizetők személye változik. Sok esetben azért, mert ha az előfizető munkásnő politikailag szervezkedik, tagja lesz pártunknak, megszűnik előfizető lenni, mert hiszen párttagdíj fejében ingyen kapják a nőtagok a Nőmunkást. Ez arra kell hogy ösztönözzön bennünket, hogy lapunkat minél több indifferens nő kezébe juttassuk, minél szélesebb réteg ismerje meg lapunkat, amely valósággal előkészítője, nevelője a megszervezendő tagnak.

A lap elterjedése örvendetesen halad. Erre vonatkozólag a következő adatokat említjük föl:

1930-ban a Nőmunkást 56 különböző városba küldtük el,
1931-ben a Nőmunkást 96 különböző városba küldtük el,
1932-ben a Nőmunkást 148 különböző városba küldtük el,

Ami a mennyiséget illeti:

1 példány járt	21 helyre
5 – 10 példány járt	69 helyre
20 – 30 példány járt	32 helyre
40 – 60 példány járt	17 helyre
60 – 100 példány járt	13 helyre
200 – 250 példány járt	5 helyre
850 példány járt	1 helyre

Budapesten a Nőmunkásnak legtöbb előfizetője van a III., VII., VIII. és IX. kerületi pártszervezetek területén. A legutóbbi, 1931. decemberben tartott Országos Nőkongresszus utasította a helyi nőbizottságokat a Nőmunkás negyedszázados fönnállásának megünneplésére. Sajnos, ennek kevés helyen tettek eleget. Nívós, szép Nőmunkás-ünnepélyt rendezett az Országos Nőszervező Bizottság a bizalminők és a meghívottak számára. Egyes kerületi nőbizottságok Nőmunkás-kultúrdélután keretében ünnepelték a lapot. Ilyen kultúrdélután volt a fővárosban 7, a környéken 5 és a vidéken 4.

A szövegközlés alapja: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének és a párt parlamenti csoportjának 29. évi jelentése az 1933. évi január hó 6-án és a rá következő napokon tartandó pártgyűléshez. Bp. 1933, Világosság. 52. l.

---

1. *Nőmunkás* – a szociáldemokrata párt által szervezett szocialista nőmozgalom lapja. 1905. március 1-től állt fenn. A Nők Lapja közvetlen előde. Első szerkesztője Gárdos Mariska.

Baloldali magyar könyv- és folyóiratkiadás külföldön

134
KŐHALMI BÉLA[1]
A BÉCSI MAGYAR KIADÓ KÖNYVEI
ELŐSZÓ

Bécs, 1921 július

A magyar írók jobbjai elkedvetlenedtek. Sokan elnémultak. Magyarországon ma nem jut szóhoz szabad európai lélek. Az ellenforradalom üzletes szemfényvesztést űz a nemzeti eszmével, s a kulturális kínai fal párkányáról vakmerően száll szembe az emberi eszmével. A jezsuita dróton rángatott sajtó és irodalom kérkedve tagadja meg Eötvös, Kossuth, Petőfi szellemét. Ady döbbenetesen mély hatásával nem bír, és kisajátítja. A forradalmár Adyt, aki lenézte és megvetette fajtájából azt, aki „újat és emberit" nem akart, kesergő kuruc kobzosként ünneplik, hogy meghamisítsák szellemét. Ahogy Petőfiből hol románcok holdfényivóját, hol bordalos duhajt csináltak svargelb[2] irodalomtörténészek.

Az irodalmi ellenforradalom elhallgattatja az európai magyarság lelkiismeretét, beleöli a szót azokba, akik nem tömjénezik a magyarság gyöngéit. Móricz Zsigmond, Babits Mihály, ha megszólalnak is, nincs szavuk ehhez a magyar élethez, az elefántcsonttorony lakóihoz beszélnek. A kereszténység jelszavával űzött rút csalástól elforduló, elhallgató írókat megvádolják, hogy „orozva hallgatnak", íróasztalfiókjuk számára halomszámra gyártják munkáikat otthon, hogy idővel, adott jelre kirohanjanak a piacra, és legyűrjék a gyanútlan „keresztény" írókat.

A tudósok javát elüldözték katedráikról, laboratóriumukból, még könyvtárszobájukból is. Kit antiszemita heccekkel, kit kommunistaság gyanújával. A társadalomtudományi kutatás megszűnt, a Társadalomtudományi Társaság[3] helyiségét elvették, a halott Szabó Ervin tudós írásait nem merik kitenni a könyveskirakatokba, s nincs magyar kiadó az országban, aki Szabó Ervinnek 48–49 Magyarországról szóló hatalmas történeti munkáját, posztumusz művét ki merné adni.

A szűk területre szorított Magyarországnak ebben a pillanatban egyetlen nagy gazdagsága volna nagyszerű, szent égi szivárványa: irodalma, de ezt valami önkínzó, fehér aberráció megtize-

delni és elsüllyeszteni akarja. Hogy igaza legyen Adynak: „nem való az izzadt mezőkre..."

A némaságot el nem viselő, kiüldözött írók – különös fordulása az időknek – Bécs szabad levegőjében jutottak szóhoz.

A szabad magyar szellemnek ma inkább hazája Bécs. Száznéhány év előtt a nemesi rendek lenézte, megvetette magyar nyelvnek és költésnek új formáit kereste itten néhány nyugati magyar. Ma pedig a Terror előtti irodalom folyamatosságát akarja visszaállítani a Bécsi Magyar Kiadó körüli írók csoportja.

A népgyilkos magyar kormányrendszer leoperálja Magyarország testéről a szellemi központot. Ma szinte nem is Budapest az. Bécsben már két magyar napilap, három hetilap és egy havi folyóirat jelenik meg, s három magyar könyvkiadóvállalat működik, a magyar írás és újságírás legjobbjainak részvételével. Az úttörő munka a Bécsi Magyar Kiadó halhatatlan érdeme.

A Bécsi Magyar Kiadó íróinak csoportja, íme, visszaállítja az *emberinek és magyarnak* egységét. Végvárat emel a tisztultabb európaiság lelkiismerete számára.

A szövegközlés alapja: A cenzúra árnyékában. (Vál., szerk., [bev.] összekötő szöveg: Markovits György, Tóbiás Áron.) Bp. 1966, Magvető. 578–580. l.

---

1. Kőhalmi Béla 1919-ben mint könyvtárügyi megbízott jelentős szerepet vállalt a Tanácsköztársaság könyvtárügyének irányításában. Emiatt az 1920-as években emigrációba kényszerült. Bécsben a Bécsi Magyar Kiadó lektoraként működött. Bécs – Moszkva és Párizs mellett – egyike volt a legjelentősebb emigrációs központoknak. – Kőhalmi Béláról l. még a 96. szemelvény 1. jegyzetét.
2. *svarcgelb* – fekete-sárga (az osztrák színek).
3. *Társadalomtudományi Társaság* (1901–1919) – a polgári radikálisok egyesülete, folyóirata a Huszadik Század, később Századunk. Külön könyvsorozatot is indított.

135

A POSTAI SZÁLLÍTÁSBÓL KITILTOTT VAGY BÍRÓILAG LEFOGLALT SAJTÓTERMÉKEK JEGYZÉKÉNEK SZÉTKÜLDÉSE[1]

Budapest, 1933. november 23.

Vidéki Főkapitánynak

Csatolt jegyzékeket azzal küldöm meg a Főkapitány úrnak, hogy azokat az alanti kimutatásban felsorolt határszéli rendőrkirendeltségeknek, illetve rendőrkapitányságoknak küldje meg,

s utasítsa őket, hogy a jövőben megjelenő kitiltásokat vagy bírói lefoglalásokat ezekbe a jegyzékekbe folytatólagosan vegyék fel, s azokat a határszéli vizsgálatok alkalmával használják fel.

Figyelmeztesse a hivatalvezetőket arra, hogy ez a jegyzékelés nem mentesíti őket korábbi rendeletemmel kiadott kartoték-nyilvántartás vezetése alól, mert ezzel csak azt kívánom elérni, hogy a vonat és autóellenőrzésnél a vizsgáló tisztviselőnek egy könnyen kezelhető segédlet álljon rendelkezésére.

1. Záhony 2. Sátoraljaújhely 3. Hidasnémeti 4. Bánréve 5. Somoskőújfalu 6. Balassagyarmat 7. Szob 8. Esztergom 9. Komárom 10. Oroszvár 11. Hegyeshalom 12. Sopron 13. Kőszeg 14. Szentgotthárd 15. Gyékényes 16. Magyarboly 17. Kelebia 18. Szeged 19. Lökösháza 20. Biharkeresztes 21. Nyírábrány 22. Vidéki Főkapitányság Közp. Hiv. részére.

M. kir. Révfőkapitányságnak, Budapest

Csatolt jegyzékeket azzal küldöm meg, hogy az útlevélvizsgálatot végző révhatóságokat azokkal ellátni szíveskedjék.

Utasítsa nevezett hatóságokat, hogy a jövőben megjelenő kitiltásokat vagy bírói lefoglalásokat ezekbe a jegyzékekbe vezessék be, s erről a hivatal vizsgálatok alkalmával szíveskedjék meggyőződni.

A szövegközlés alapja: A cenzúra árnyékában. (Vál., szerk., [bev.] összekötő szöveg: Markovits Györgyi, Tóbiás Áron.) Bp. 1966, Magvető. 98–99. l.

---

1. Az ellenforradalmi rendszer szellemi ellenőrzését az országba beáramló sajtótermékekre is kiterjesztette. Itt a módszereibe kapunk bepillantást.

136

NEM SZÁLLÍTJA AZ ÚJ HANGOT[1] A POSTA!

1938

A magyar belügyminiszter végre felütötte fejét az Új Hangra, és megvonta tőle a postai szállítás jogát. Ezentúl hiába adjuk postára lapunk példányait, hogy budapesti, szegedi, győri előfizetőinkhez kihordja őket a magyar királyi levelész, a példányok nem jutnak el a címzetthez. Mi ugyan prófétai lelkek voltunk, s előre tudtuk, hogy egyetlen olyan sorocskát sem fogunk az Új Hangba írni, amit Horthyék postája kibírna, s ezért már eleve nem gyűjtöttünk postai szállításra számító előfizetőket Magyarországon, és nem vettük igénybe a postai szállítás szent jogát. De Keresztessy-Fischer[2] ezzel nem törődik. Ő mégis elveszi tőlünk, amink nem is volt, s ezért,

bevallhatjuk, az intézkedés, ha szigorú is, nem nagyon sajgatja szívünket. Nekünk Magyarországon, megmondjuk őszintén, nem is előfizetőkre van szükségünk – noha azok is vannak szép számmal –, hanem olvasókra, akik még szebb számmal vannak. És lesznek is, akármit rendel el a belügyminisztérium. Az Új Hangot mi a magyar dolgozóknak írjuk, éspedig nemcsak azoknak, akiket már kikergetett onnan az ellenforradalom politikai korbácsa vagy éhséges ostora, hanem azoknak is, vagy azoknak még inkább, akik a háromszínű határsorompókon belül szenvedik az igát, és viaskodnak ellene. S ezért az Új Hang posta nélkül is eljut oda, ahová hivatása szerint való, a különböző kormányok segítségével fasizálódó Magyarország egyre szaporodó antifasisztáinak kezébe. Hogy hogyan jut el, noha a magyar posta nem szíveskedik? Az már a mi dolgunk, nem a belügyminiszteré, s biztos, hogy mi ebben a mi dolgunkban járatosabbak, szakavatottabbak, pontosabbak és rendesebbek vagyunk, mint Keresztessy-Fischer a maga szakmájában. S magyar olvasóink ezentúl is örömmel és szeretettel olvassák és adják kézről kézre az Új Hangot, noha éppúgy, mint eddig, ezentúl sem a hivatalos posta kopogtat vele az ajtójukon. Milyen figura egy ilyen magyar belügyminiszter!

A szövegközlés alapja: Új Hang, 1938. 8. sz. 95. l.

1. *Új Hang* – 1938–1941 között a Szovjetunióban megjelenő irodalmi és társadalmi folyóirat. Az ott élő magyar kommunista emigráns írók és tudósok orgánuma. A folyóirat a kitiltás ellenére is bejutott az országba és állásfoglalásait iránymutatónak tekintették.
2. Helyesen: *Keresztes-Fischer Ferenc* (1881–1948) – 1931–1935 és 1938–1944 között belügyminiszter.

137

KÜLFÖLDI SAJTÓTERMÉKEKET ELLENŐRZŐ HIVATAL

Budapest, 1943. november 20.

...Az 1939. évben felállított Külföldi Sajtótermékeket Ellenőrző Hivatal hatásköre nemcsak a könyvekre terjed ki, de a határokon beérkező sajtótermékek valamennyi fajára, így a plakátokra, kótákra, jelvényekre, röpiratokra, a jelmondatokat tartalmazó ún. „enyveshátakra" stb. Ezt a munkát a Hivatal a német, angol, francia cenzorokon kívül szlovák, horvát, román, orosz, stb. cenzorok útján végzi, és négyévi tapasztalat tanulsága szerint – kifogástalanul. Amikor gondosan figyel arra, hogy a kifogás alá eső

sajtótermék ne kerülhessen avatatlan kezébe, a Hivatal megtalálta a módját, hogy Magyarországgal közvetlenül vagy közvetve foglalkozó könyveket megkapják azok a politikusok, tudósok, publicisták stb., akiket illet.

A Hivatal négyévi tapasztalata azt mutatja, hogy a németországi könyvbehozatal csökkent, és ugyanakkor emelkedik a svájci, illetve más külföldi behozatal. És ez érthető is. Köztudomású ugyanis, hogy a III. birodalom az írók, költők munkásságát is a propaganda szolgálatába állította. A magyar olvasó tehát német helyett más irodalom után érdeklődik, és így könyvkereskedőink főként svájci német-francia könyvkereskedőktől szerzik be szükségleteiket. Amikor a Tauchnitz-féle Albatros-sorozat[1] megszűnt, Stockholmban alakultak hasonló célú vállalatok, amelyek angol szerzők műveit adják ki olcsó áron, és ez az oka annak, hogy az utóbbi időben a svédországi könyvbehozatal annyira megélénkült.

Hogy mi iránt érdeklődik a magyar olvasóközönség, azt legjobban jellemzi a legnagyobb svájci könyvterjesztő vállalat f. évi szeptember havi beszámolója, amelyben 43 állam közül Magyarország szerepel 54 691,09 frankkal mint legnagyobb megrendelő, ugyanakkor, amikor „a latin szellem keleti védőbástyája", Románia 7793,81 frankkal szerepel. Ez a tény egymagában véve megsemmisít egy csomó ellenséges vádat, és erre az adatra megfelelő helyeken nemegyszer hivatkoztunk nagyon eredményesen. A könyvek beszerzésével felmerült valutáris nehézségek megérik az elért propagandasikereket.

A szövegközlés alapja: A cenzúra árnyékában. (Vál., szerk., [bev.] összekötő szöveg: Markovits Györgyi, Tóbiás Áron.) Bp. 1966, Magvető. 160–162. l.

1. *Tauchnitz* – neves lipcsei könyvkiadó, 1837-től 1950-ig működött. Az Albatros-sorozatban angol-amerikai műveket adott ki.

Sajtótörvény, cenzúra

138
ÍRÓK, KIADÓK A CENZÚRA ELLEN
Budapest, 1938. április 15.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A vezetésem alatt álló egyesület, az Írók Gazdasági Egyesülete[1], legutóbbi választmányi ülésén a következő határozatot hozta:

„Forduljon az IGE memorandummal a miniszterelnökséghez, a kultuszminisztériumhoz, az igazságügyminiszterhez és az Orsz. Irod. és Művészeti Tanácshoz a beterjesztett sajtóreform-törvényjavaslat ügyében, amely érzékenyen és közvetlenül érinti a magyar irodalmat és könyvkiadást, és amelynek a híre is már jó ideje jelentékeny károkat okozott a magyar íróknak!"

Engedje meg Nagyméltóságod, hogy ezúttal terjesszük elő rövid memorandumunkat az IGE írói érdekképviseletében tömörült több mint 650 magyar író nevében. Az IGE rendkívül sajnálja, hogy nem volt módjában előbb is hozzászólni a készülő javaslathoz. Olyan hátterekre, lehetőségekre és tényekre mutathatott volna rá, amelyek föltárása bizonyára új megfontolásokra késztette volna a m. kir. kormányt. A múlt évben a papírrendelet kibocsátása előtt a tervezetet a kibocsátó m. kir. minisztérium megküldte írói érdekképviseletünknek, és hozzászólásunk igen fontos módosításokra adott lehetőséget.

Az IGÉ-t és vele a magyar írók egyetemét a sajtóreformjavaslatnak főleg azok a részei érintik, amelyek a szépirodalmi termékek és könyvek kiadásának új rendezésére vonatkoznak. Nagy aggodalommal látjuk az idevonatkozó rendelkezéseket, és fölhívjuk Nagyméltóságod figyelmét arra, hogy a tervezett új rendezések úgy az írót, mint a kiadót komoly veszélyeknek teszik ki. Különösen súlyos az a rendelkezés, amely szerint semmiféle írásmű előzetes ügyészi átvizsgálás nélkül nem terjeszthető, és hogy az ügyészség majd 8 napon belül dönt a terjesztési engedély megadásáról.

A) 1. Az írót az a kulturális veszély fenyegeti, hogy még fokozottabb mértékben kénytelen alávetni magát irodalmon kívüli szempontoknak.

Kétségtelen, hogy a legjobb hiszemű és legjobb szándékú előzetes ügyészi átvizsgálás is deliktumkeresési fenyegetést jelent. A megfelelő mérlegelések után ugyanis minden felelős tisztviselő kénytelen még a maga esetleges művészi meggyőződése ellenére is helyet adni véleményében inkább több fölmerülhető aggodalomnak, mint kevesebbnek. Ez természetes is. A cenzúrázó tisztviselő sohasem kerül felelősségre vonásra azért, amiben fölöslegesen szigorú volt –, csak olyanokért, amik tán kiszaladtak a cenzúráján keresztül. Így ez a tervezet minden, problémával foglalkozó magyar írásmű részére szinte áthághatatlan akadály létesítését jelenti.

Kétségbeejtő kulturális következményei lennének olyan törvénynek, amely a ponyva felé terelné a magyar írást. Márpedig a problémák kiirtása az irodalomból nem lehet más, mint a ponyva intézményes útépítése.

Felszínes, hazug álromantikát terjesztenek azok az írásművek,

amelyek – bárminő íráskészséggel is – a múlt, jelen és jövő életproblémáitól óvakodnak. Talajtalan papírvilág árad szét az ilyen művekből, fertőzik a lelkeket. Lehetetlenség megkövetelni a vétségek és bűnök világát hivatásszerűen vizsgáló és rostáló ügyészségi vagy más tisztviselőktől, hogy életproblémákkal foglalkozó írásművek felett döntsenek. Engedje meg Nagyméltóságod felhívnunk figyelmét arra, hogy – a cenzúrák több évezredes történelmében mindig külön cenzúraszervek létesítése vált szükségessé Egyiptomtól a Szentszövetségig és a Bach-korszakig – minden államrend számolt azzal, hogy bűnügyi rendszerének tisztviselői nem a legalkalmasabbak a gondolat és az írás esetleges kisiklásainak előzetes mérlegelésére. A probléma fölvetése is már deliktumgyanús a bűnügyi rendszer tisztviselője előtt, csak a problémátlan ponyva az, amely kétségtelenül könnyen átjut a legszigorúbb előzetes ügyészségi vizsgálaton is, nézeteltérése sohasem lehet vele semmiféle hatóságnak vagy rendszernek.

2. Az előzetes ügyészi átvizsgálás kényszere folytán egyetlen, életproblémával foglalkozó írásmű sem indulhatna a közönség felé azzal a biztonsággal, ami a nagy művészi alkotásokhoz kell. A cenzúra által elgáncsolt író nemcsak hogy tán egyik nagy alkotását veszíti el buzgó vagy tán túlbuzgó tisztviselői aggályoskodás miatt, hanem valószínűleg hosszú időre elveszti annak a lehetőségét is, hogy kiadót kapjon műveire.

Az ügyészi tilalom bizonyára kedvét szegi a kiadói világnak attól, hogy olyan író műveinek kihozásával foglalkozzék, aki egyszer már terjesztési tilalom alá esett, így műveiből nagy anyagi kára támadt kiadójának.

Hónapok óta már is sajnálatosan érzi az íróvilág a kiadók tanácstalanságát és aggodalmaskodását a készülő törvényjavaslat hírei miatt. Gazdaságilag és termelésben egyaránt mérhetetlen károkat okozott ennek a tervezetnek a híre is a magyar íróvilágnak.

Rá kell mutatnunk arra is, hogy az esetleg hibásaknak bizonyuló terjesztési tilalmak által okozott károk megtéríthetetlenek! A későbbi feloldó végzések, fölszabadítások és fölmentések sem elégtételt, sem anyagi kártérítést nem jelentenek a meghurcolt írónak és kiadójának. A magyar jogállam törvényhozásában eddig uralkodó elv volt, hogy jóvátehetetlen károkozás lehetőségét kizárja.

Megemlítjük végül, hogy a magyar könyvtermelés és írói munkásság adatai szerint szinte lehetetlenség megkívánni az ügyészségtől, hogy nagy és esetleg korszakot jelentő művek sorsa felett 8 nap alatt határozzon. A torlódás előrelátható és reménytelen. De a magyar könyvpiacnak és írói művek eladási lehetőségeinek terminusai

vannak, amelyekről az elkésés végzetes, mint bármely piaci árunál. Más műveket irányít a kiadó a könyvnapi, tavaszi piacra, másokat az őszi, karácsonyira stb. Hathónapos, éves késésekre kényszerülnek így a művek –, pedig a világhelyzet fordulata, a nagy verseny, a közönség ízlésének változása váratlanul gyors elavulásokat okozhat, tízezres és tízezres károkat okozva.

3. Az írói utánpótlás, a következő írónemzedék sorsára is végzetes lehet a beterjesztett törvényjavaslat. A papírszagú ponyvaáradat hullámcsapásai közt felnövekvő új írónemzedék elveszti a művészi alkotásba vetett hitét –, teljesen kiszolgáltatottnak érzi magát és tollát egy örökké ismeretlen cenzúrának és a kiadói üzletszerűségnek. Ezzel aztán a törvényjavaslat a csírájában fojt meg minden írói nagyságot, kezdeményezést, bátorságot –, mindent, ami eddig a betű által a világ és az emberiség haladását előmozdította.

B) 1. Veszedelmes a javaslat a könyvkiadók és a szépirodalmi folyóiratok kiadásának szempontjából is.

Fokozott előzetes cenzúrára kényszeríti a legjobb akaratú kiadót is a kiadással járó nagy anyagi kockázat miatt –, lefojtására minden írói akaratnak és erőnek. Ez nem lehet közömbös senkinek, aki a magyarság történelmét ismeri és jövőjét félti. A honfoglalás után amit elért a magyarság, szelleme erejével érte el, írói mindig megelőzték gazdasági és politikai fejlődését! Kétségbetőej lenne, ha ennek útját állhatnák!

A javaslat után a kiadó kénytelen lesz még jobban cenzúrázni, mint maga az ügyészség, ha veszíteni nem akar. Selejtes külföldi ponyvaféreművek fordításai fogják elönteni a magyar könyvpiacot, és a Bach-korszakból ismerős álfordítások, idegen vagy nem létező országokba ültetve át a magyar viszonyokat és problémákat, amelyeket semmiféle cenzúra nem semmisíthet meg. Engedje meg a m. kir. kormány kételkednünk abban, hogy a huszadik század közepén ez lehetne a célja bármely törvényjavaslatnak.

2. Föltétlenül akad néhány kiadó, aki továbbra is kitart a művészi szép és nagy írói alkotások mellett. De ez hamarosan mind tönkrejut az egymást érő ügyészi terjesztési tilalmak miatt, amelyek őt okvetlenül anyagi válságba sodorják. Csak a problémátlan művek, ifjúsági írások, tankönyvek, ponyvák kiadói maradhatnak talpon, a jószándékú kiadó, aki társa lenne a magyar kultúra emelésében a magyar írónak – elbukik.

3. Csak érinteni kívánjuk azt a megdöbbentő újítást a javaslatban, amely egész jogrendszerünkkel és a magyar jogérzékkel annyira ellentétes. A javaslatnak arra a rendelkezésére célzunk, amely szerint bármely írói mű megalkotását, mint terjesztési kísérletet –,

deliktumnak minősíti, amint az a cenzúra elé kerül. Hogyan büntethető a jogállamban olyan dolog, amelyről csak a végleges döntés állapíthatja meg, deliktum-e vagy sem, addig azonban senki sem tudhatja róla, vétség-e vagy kultúrát előrevivő, hatalmas alkotás? Amikor a magyar törvények a bűnszándékot sem büntetik éppen annak igazolhatatlansága miatt –, hinnünk kell, hogy a javaslatnak ezt a részét nem támogathatja magyar jogérzékű ember a törvényalkotás házában.

C) Az Írók Gazdasági Egyesülete mint írói érdekképviselet ezekben kíván rámutatni a legilletékesebb tényezők előtt azokra a mérhetetlen kulturális és gazdasági veszedelmekre, amelyek az itt hivatkozott törvényjavaslat által fenyegetik a magyar írást, az irodalmi művek és könyvek kiadását és életét.

Az itt közöltek alapján méltóztassék megengedni, hogy kifejezést adjunk meggyőződésünknek: az eddigi magyar törvényeket tökéletesen megfelelőknek tartjuk a magyar írói művek és könyvek kiadásának rendezésére és ellenőrzésére. A független magyar bíróság kitűnő őre a magyar gondolatnak és íráskultúrának a szellem és a művészet gúzsbakötése nélkül is.

Fogadja Nagyméltóságú Miniszter Úr kiváló nagyrabecsülésünk és mély tiszteletünk kifejezését.

Az IGE megbízásából: Dr. Ugron Gábor[2] s.k.
valóságos belső titkos tanácsos, nyug. miniszter, az IGE elnöke

A szövegközlés alapja: A cenzúra árnyékában. (Vál., szerk., [bev.] összekötő szöveg: Markovits Györgyi, Tóbiás Áron.) Bp. 1966, Magvető. 141–146. l.

1. *Írók Gazdasági Egyesülete* – l. a 127. szemelvény 3. jegyzetét.
2. *Ugron Gábor* (1880–1960) – szabadelvű kormánypárti politikus, 1917–18-ban belügyminiszter, 1937-től 1941-ig az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács elnöke.

Könyvégetés, könyvelkobzás

139
BABITS MIHÁLY
KÖNYVPROPAGANDA ÉS KÖNYVÉGETÉS[1]
1933

Az idei magyar könyvnapot kevéssel előzte meg az európai könyv tragikus napja: a berlini könyvégetés. Barbár szelek fújnak, s Omár kalifa[2] korszaka látszik visszajönni. Az életet többre tartjuk

a betűnél, s életnek pártunkat és harcunkat értjük, pártunk egyedül üdvözítő világmegváltását. Ha ennek a betű nem segít, vagy éppen ellene hat: pusztuljon a betű! A berlini könyvégetők voltaképp egészen modern elv szerint jártak el, oly elv szerint, melyet a mi (teljesen más világnézetű) ifjú irodalmáraink egy része is unton hangoztat.

Csak épp hogy a könyvégetők a végső következtetéseket is levonták. „A könyv hatalom": mondja egy régi közmondás. Ez kifejezi a barbár nézőpontot, mely napjainkban ismét kezd uralkodni. A barbár lélek hatalmat lát a betűben. S azt lát benne, mindinkább csak azt, a mai lélek is: előnyt, propagandát, fegyvert, egyszóval hatalmat. Még jó, ha nem varázshatalmat, mint az ősbarbárok. Az az érzés legalább, amivel a „horogkeresztes" máglyára viszi a „nem német" irodalmat, alig különbözhet lényegesen attól, amivel hajdan a boszorkánymesterek könyveit elégették. A naiv és félművelt antiszemita szemében a „zsidó" irodalom valami rejtelmes varázshálóhoz hasonlít, mely a szellemeket befonja és megbabonázza.

A könyv tehát hatalom, szellemi fegyver vagy varázserő, amit lehetőleg ki kell venni az ellenfél kezéből, s monopolizálni vagy máglyába gyűjteni és elégetni. Ez a szent borzalom a Könyvvel szemben még mindig nincs a Könyv bizonyos tisztelete nélkül; s a berlini máglya voltaképp nagy hódolatünnep a Könyv hatalma előtt. Sokkal inkább, mint egy ilyen pesti „könyvnap", melynek alapgondolata az, hogy a könyv manapság nem kell senkinek, nem lehet eladni s mesterséges üzleti fogásokhoz, propagandához kell nyúlni, hogy egyáltalán eladható legyen. A könyvégető tiszteli a Könyvet. Csakhogy barbár tisztelet ez: a Könyvben is az erőt tiszteli, a hatalmat, a harc fegyverét, a propaganda *eszközét*, és nem *célját*.

Mi még a Könyv régimódi tisztelői közé tartozunk e modern világ új barbárjaival szemben; és sok tekintetben talán kevesebb az az erő és hatalom, amit a Könyvnek tulajdonítunk. Mi talán egy eltűnt világból maradtunk itt, amely a Könyvvel még intim viszonyban volt. A barbár, írástudatlan ember varázserőt lát a fóliánsban, az írástudó, a tudós, az olvasó távol van ettől a varázshittől. Mi jól tudjuk, hogy a Könyvnek hatását és hatalmát az Élet harcosai nagyon is túlbecsülik. Ha a Könyv valóban oly hatással volna az életre, mint hiszik, akkor az élet ma, a XVIII. és XIX. század irodalma után, egészen másképp folyna, mint ahogy folyik.

Az élet azonban megy a maga útján, a saját különös reakciói és komplikált lélektana szerint, és nemigen engedi magát befolyásoltatni a könyvektől. Inkább ő befolyásolja, s akarja is befolyásolni azokat, s az Élet hívei és harcosai, a külső élet emberei,

valóban nemigen láthatnak a könyvben mást, mint az élet eszközét. Így akarják igába fogni a könyvet, üldözik, égetik vagy megrendelik és termelik hivatalból, terjesztik vagy tiltják, mindebben csak eszköznek tekintve – az élet eszközének.

De aki igazában tudja, mi a könyv (legalább a legjobb része a könyveknek), az nem csupán az élet *eszközét* keresi benne. Eszköz helyett életet keres benne. Nem hatalmat keres, mert a hatalom mindig csak eszköz – hanem gazdagságot, ami cél. Leszűrődött régi életek gazdagságát keresi a könyvben, amivel a maga belső életét gazdagítsa. Az élet nem csupán harc, hanem béke is, nem csupán kívül van, hanem belül is – a harc csupán eszköz, a béke a cél, a külső csak eszköz, a belső a cél. Nem a halálos békét értem, hanem a kincses békét, a belső gazdagságot, minden külső élmény legvégső gyümölcsét, amelyet a könyvek élményei érlelhetnek és szaporíthatnak.

Szó sincs róla, hogy az igazi olvasó (azért, mert másnak és többnek tekinti a könyvet az „élet eszközénél") az élettől való menekvést, elzárkózást keresné az irodalomban. Ellenkezőleg: még több életet szomjaz, nem elégedve meg a magáéval és a körülötte élő élettel, s egyáltalán a saját kora életével; idegen lelkek könyvbe szűrt életét szívja föl, távoli tájak, elmúlt korok életével és lelkével akar gazdagodni...

Hogyha magyar könyvére találsz, jó légyen, akár rossz,
Megvegyed, ámbátor olvasod azt sohasem

– így hangzik felénk a régi mottó Kazinczy korából, aminek tanítását *ma sokan ismét lelkére szeretnék kötni legalább a könyvnap* közönségének. Mi azonban arra gondolunk: ha a magyarban élet van és szomj az életre, mentül több életre (ami a lelki gazdagodás és fejlődés szomját jelenti), akkor a magyar nemcsak eszköznek fogja érezni a könyvet, nemzeti vagy egyéb célok érdekében, s nemcsak *megveszi és terjeszti és propagandát csinál neki, hanem olvassa* is, és gazdagodik vele. De ha korunk kezdődő barbársága, mely első lépés a halál felé, az ő lelkét is kikezdené: akkor propagálja – és égeti.

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1933. 1. köt. 563. l.

---

1. A fasiszta Németország, kommunistaellenes és fajüldöző politikája keretében, összegyűjtette és máglyára hordta a német és a külföldi szellemi élet sok értékes termékét.
2. *Omár kalifa, II.* (681–720) – a mohamedán vallás törvényeinek érvényesítését hatalmi úton biztosította. Babits azért említi, mert csak a Koránt tűrte meg, mivel szerinte ami abban nincs, az egyébként is káros. A hagyomány szerint ő gyújtotta fel a világ egyik legrégibb kéziratgyűjteményét: az alexandriai könyvtárat.

140
BETILTOTT KÖNYVEK AZ ŐRLŐMALOMBAN[1]
1944
(Részlet)

Az április 30-án megjelent 10 800/1944.M.E. számú rendelet közzététele után megkezdődött a „zsidó szerzők" műveinek összegyűjtése, s Dr. Kolosváry-Borcsa Mihály[2] sajtókormánybiztos 1944. június 15-én a „zsidó könyvek" megsemmisítését teátrálisan, a sajtó képviselőinek jelenlétében meg is kezdte. A Magyarország a „zsidó könyvek" üldözésének e mozzanatáról a következőképpen emlékszik meg:

Harmincöt mázsás kőkeréken megkezdték félmillió zsidó könyv őrlését

„Ezt az irodalmat ki kell tépni a magyar szellemi életből" – mondotta vitéz Kolosváry-Borcsa államtitkár.

Vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály államtitkár, a sajtóügyek kormánybiztosa, másfél hónappal ezelőtt rendeletet adott ki, melynek értelmében a zsidó szerzők műveit papírzúzdába kell beszolgáltatni, és az így nyert papírt fontos ipari célokra kell felhasználni. A rendeletben érintett 2540 könyvtár, iskola, kaszinó, könyvkiadó, kereskedő már eddig is mintegy 20 – 22 vagon zsidó könyvet juttatott el a 44 vidéki és a 14 budapesti körzeti székhelyén át abba a papírgyárba, mely tegnap kezdte meg az eddig beszolgáltatott 447 627 kötet péppé zúzását.

Az ünnepi aktuson megjelent vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály államtitkár, kormánybiztos. Dulin Elek miniszterelnökségi miniszteri tanácsos, Gáspár Jenő, a sajtókamara igazgató főtitkára, Kurt Brunhoff, a budapesti német követség sajtóattaséja, továbbá számos magyar és külföldi újságíró, akiket a papírgyár katonai és polgári vezetői fogadtak.

Az udvaron hatalmas szekerek sorakoztak, mindegyik tele volt zsidó könyvekkel. Kötés nélküli, kartonba, vászonba, bőrbe kötött zsidó könyvek várták sorsukat.

Az államtitkár beszéde

Miközben bent a zúzók a sajátságos papírszagot terjesztve dolgoztak, vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály államtitkár beszédet mondott az udvaron:

– Ezzel az ünnepi aktussal – mondotta – egy fél évszázados egészségtelen folyamat ér véget. Az a folyamat, mely körülbelül

Kiss Józseffel[3] kezdődött meg a magyar irodalomban. Ő tette meg az első félig-meddig épkézláb lépéseket a magyar irodalomba való behatolásra, de ez a térfoglalás a magyar szellemtől mindig távol állt, és mindig, örökre idegen maradt. Az a példátlan térhódítás, melyet a zsidó szellemiség a zsidó kiadóvállalatokon, nyomdákon és irodalmi intézeteken keresztül alig két század alatt elért, a magyar olvasóközönségnek tekintélyes részét kerítette befolyása alá. Hogy a zsidó szellemi termékek kiküszöbölése alkalmával dzsungelbe nyúltunk, azt legjobban hivatalom tudja bizonyítani, ahova naponta százával érkeznek jelentések a zsidó művek elterjedéséről. Zsidó irodalmi művekkel voltak tele a leányintézetek, a magyar iskolák, hitbuzgalmi testületek könyvtárai. Voltak vidéki könyvtárak, melyeknek állománya közt 5–600 kötettel szerepelnek zsidó szerzők. A március 19-i események[4] után vállaltam a könyvégető liberális oldalról annyiszor elítélt és barbárnak minősített szerepét, mert ezt az irodalmat ki kell tépni a magyar szellemi életből. Az ötszázezer zsidó könyv megsemmisülésével komoly nemzetgazdasági feladatot is teljesítünk, amikor a könyvek újból nyersanyaggá, a magyar szellemi élet nyersanyagává válnak.

Vitéz Kolosváry-Borcsa államtitkár rendelkezése eddig 120 magyarországi és 35 külföldi zsidó író műveire vonatkozik. Kívánatos lenne – mondotta az államtitkár –, ha minden magyar ember beszolgáltatná magánkönyvtárának zsidó műveit is, vagy a gyűjtőhelyekre, vagy a Zsidókérdést Kutató Magyar Intézetbe. Az államtitkár végül megemlékezett Prohászka Ottokárról[5] és Gömbös Gyuláról[6], akik felvették a küzdelmet a zsidó irodalommal.

Megindulnak a kőkerekek...

A beszéd után megindult az összes zúzógép: harmincötmázsás kőkerekek alatt őrlődött a sok könyv. Két és fél óra alatt a vízzel locsolt három-négy mázsányi könyv korpaszerű péppé változik, azután bekerül a finomítóba, hogy újra nyersanyag legyen belőle.

Vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály államtitkár maga is bedobott egy magyar és egy külföldi könyvet a zúzóba: először Kiss József költeményeit...

A szövegközlés alapja: Trócsányi Zoltán: A budapesti német könyvharácsolás. Magyar Könyvszemle, 1945. I–IV. füz. 9–10. l.

---

1. A hitlerista Németország befolyásának erősödése nyomán Magyarországon is egyre inkább jobbra tolódott a politikai élet, s ez a kulturális életben is nagy károkat okozott. A „zsidó törvények" korlátozták, majd megszüntették a zsidó szerzők műveinek kiadását és terjesztését. A 10 800/1944. M.E. számú rendelet az 1939:II. és az

1942:XIV. törvénycikkre hivatkozva elrendeli, hogy a mellékletben név szerint felsorolt belföldi és külföldi szerzők műveit a könyvkereskedelemből és a könyvtárakból ki kell vonni, be kell szolgáltatni és a papírmalmokban be kell zúzni. Az így megindított könyvpusztításról ad hírt a Magyarország c. hírlap, ill. a Magyar Könyvszemle az itt közölt szemelvényben.

2. *Kolosváry-Borcsa Mihály* (1896–1946) – jobboldali újságíró, fasiszta sajtópolitikus. Az Imrédy-kormány sajtófőnöke, majd 1939-től a sajtó revízióját végző Sajtókamara elnöke. 1946-ban a Népbíróság halálra ítélte.
3. *Kiss József* (1843–1921) – költő a XIX. századvégi magyar líra jelentős képviselője, a Hét c. folyóirat szerkesztője.
4. Március 19-én szállták meg Magyarországot a német csapatok.
5. *Prohászka Ottokár* (1858–1927) – katolikus püspök és jobboldali, kereszténypárti politikus. Számos beszédében, cikkében ostorozta a „destruktív zsidó" sajtót.
6. *Gömbös Gyula* (1886–1936) – katonatiszt, jobboldali antiszemita politikus, 1932-től haláláig miniszterelnök. Kormányzása idején következett be a magyar politikai és szellemi életben az erőteljesebb fasizálódás.

D) BIBLIOGRÁFIA ÉS DOKUMENTÁCIÓ

A bibliográfiai munka főbb formái

141

FITZ JÓZSEF[1]

MAGYAR KÖNYVÉSZET, 1936

(Részlet a Bevezetésből)

1939

1

Azt fogják kérdezni, miért élesztjük fel az 1917-ben megszűnt magyar évi könyvészetet, holott 1930-ban egy, a feltámasztására irányuló kísérlet már megmutatta, hogy ennek a vállalkozásnak a költségei nem térülnek meg. És ha mégis megújítjuk, lehet-e arra remény, hogy az elmaradt 1918–1929. és 1931–1935. évi évfolyamokat valaha is pótoljuk? Ha pedig már újra indítjuk, miért kezdjük éppen az 1936. esztendővel? S miért jelenik meg az 1936. évfolyam csak 1939-ben, három évi késedelemmel?

A felelet: évi könyvészetünk nélkülözhetetlen része a magyar nemzeti bibliográfia rendszerének. Nemzeti bibliográfiánk folytonossága éppen az évi könyvészet megszűnése miatt szakadt meg. Szabó Károly és kiegészítői a Régi Magyar Könyvtár, majd Petrik Géza és követői a Bibliographia Hungariae egymást folytató ciklusbibliográfiáiban a hazai könyvtermelést 1473-tól 1910-ig korszakokra tagolt rendszerben tartották nyilván, s a ciklusokra való szaggatottság hátrányait kiegyenlítette Szinnyei József nagy bibliográfiája, a Magyar írók élete és munkái, mely valamennyi korszakot a szerzők betűrendjében foglalja össze. Az 1875-ig terjedő nemzeti bibliográfia még elég sok pótlásra szorul, mert összeállítói nem támaszkodhattak évi könyvészetre, viszont 1876-tól 1910-ig, bár a könyvtermelés ebben az időben rohamosan növekedett, sokkal kevesebb a pótolnivaló, mert a címanyagot az évi könyvészetek rendszeresen összegyűjtötték. Ha ez a folytatólagos és rendszeres közlés megszakad, amiként a világháború vége felé történt, a ciklusbibliográfia szerkesztése is válságba kerül. Az 1911 – 20-as ciklus könyvészete, bár csak 3 kiesett évi bibliográfia anyagával kellett az évkönyv anyagát kiegészíteni, sok munkaerő több esztendei munkáját vette igénybe, s első kötete csak 19 évvel a ciklus lezárta után jelenhetett meg. Ha tehát biztosítani akarjuk hazai bibliográfiánk folytonosságát, akkor rendszeresen ki kell adnunk az évi könyvészetet, melynek alapján az esedékes ciklusbibliográfiát késedelem nélkül össze lehet állítani, s mely távolabbi időben az összefoglaló bibliográfiának is közvetlen vagy ciklusbibliográfiák útján közvetett fő forrásává válik.

De másért is szükség van az évi könyvészetre. A ciklusbibliográfia utána kullog a kornak, s amikor megjelenik, a benne felsorolt irodalom az újszerűség frisseségét már elvesztette. Ha egy évtized könyvtermeléséről számol be, évköre első esztendői és megjelenésének ideje közt a legjobb esetben is 12 – 15 év telt el. Ennyi ideig a tudomány nem nélkülözheti a megjelent művek számontartását. Az évi bibliográfia feladata tehát, hogy áthidalja az utolsó ciklusbibliográfia megjelenése óta a soron következő ciklusbibliográfia megjelenéséig eltelő időket.

S végül önálló becse is van az évi bibliográfiának, statisztikai értéke miatt, mert csak ez mutathatja meg, miként változott, miként emelkedett vagy csökkent egy év szellemi termelése az előző évekhez képest.

A bibliográfia forrásmunka, s mint ilyennek nem szabad másodkézből vett címeket idéznie, hanem közvetlenül a példányokról készült, eredeti címleírásokat kell közölnie. Ha ezt nem teszi, nem tekinthető megbízhatónak. Következésként nemzeti bibliográfiát,

egy évkör vagy egy esztendő magyar könyvtermelésének összefoglaló és egy meghatározott határig teljességre törekvő címjegyzékét másutt kielégítően nem lehet összeállítani, csak olyan könyvtárban, mely minden hazai nyomtatványból köteles példányt kap. Csak ott van meg a tervezett bibliográfia anyaga, csak ott lehet magukról a példányokról címleírásokat készíteni. Elképzelhetetlen, hogy olyan könyvtár, melynek nem jár köteles példány, az ország területén megjelent valamennyi nyomtatvány egy-egy példányát meg tudja szerezni. S elképzelhetetlen az is, hogy a bibliográfus teljességre törekvő könyvészete anyagához másutt, mint a köteles példányok nyilvántartó helyén, hozzá tudjon férni. De ha már a könyvtár amúgy is nyilvántartja őket, nyilvántartásukat mint folyó könyvészetet ki is adhatja. Ez erkölcsi kötelessége és természetes ellenszolgáltatás azért, hogy kapja őket...

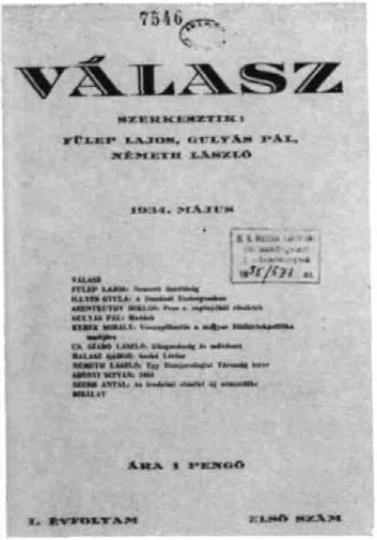
A magyar nemzeti bibliográfia szerkesztése és kiadása elsősorban az Orsz. Széchényi Könyvtár természetes feladatai közé tartozik. A magyar és magyarországi irodalom gyűjtésében kezdettől fogva teljességre törekedett, s a magyar törvényhozás több mint száz év óta újra meg újra s egyre hatályosabb rendelkezésekkel biztosította részére a nyomdai köteles példányok beszolgáltatását, s ezáltal gyűjtése rendszerességét és lehető teljességét. Alapítása óta változatlanul követve eredeti célkitűzését, sikerült is a magyarsággal kapcsolatos nyomtatványok túlnyomó többségét megszereznie. Nemzeti tartalmú állományának gazdagsága Magyarország nemzeti könyvtárává, nemzeti irodalmunk dokumentációs helyévé és archívumává avatta. Nemzeti bibliográfiánk, egymást folytatva és együttes egységet alkotva, a múltban is elsősorban az ő állománya alapján készültek. – Szinte azt mondhatnám, nemzeti bibliográfiánk voltaképpen az Orsz. Széchényi Könyvtár leltára. A régibb bibliográfiák pótlásait itt gyűjtik, s az újabb könyvészetek anyaga itt gyűl össze. A könyvtár érdeke is tehát, hogy a nemzeti bibliográfia minél teljesebb legyen, hogy ennek címleírásai egyezzenek a könyvtár katalógusainak címleírásaival, s hogy a könyvészet folytatólagos kötetei minél tervszerűbben illeszkedjenek be a közös rendszerbe.

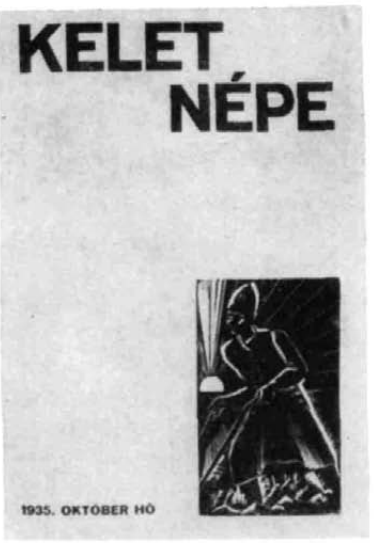
Az Orsz. Széchényi Könyvtár bibliográfiai programja ezek szerint nagyjában az, hogy majdani kiadás céljából gyűjti a régi bibliográfiákhoz (Szabó Károlyhoz, Petrikhez, gr. Apponyi Sándor bibliográfiai értékű hungarica-katalógusához) a megjelenésük óta ismeretessé vált adalékokat, és hogy előkészíti az esedékes új (kurrens) bibliográfiák – soron következő ciklusbibliográfia, az évi könyvészet és a Magyar írók élete és munkái új sorozatának – kiadását. E program keretében jelenik most meg egyidőben a Petrik-

féle ciklusbibliográfiák folytatásául szánt 1911 – 1920. évi évkör könyvészetének első kötete, az 1936. esztendő könyvészete és a Magyar írók új sorozatának első kötete.

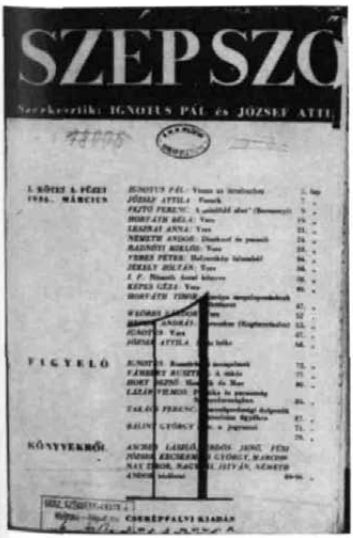
A további feladatok közt legfontosabb az 1921 – 1935. évkör ciklusbibliográfiájának elkészítése lesz. A legfontosabb, mert súlyos restanciát kell vele pótolni, s egyúttal a legnehezebb, mert anyaga összegyűjtésében csak az 1921 – 23. évi könyvtermelés elég hiányos összevont könyvészetére és az évi könyvészetek elszigetelt, 1930. évfolyamára támaszkodhatik. A hiányzó évfolyamokat nyilvánvalóan már nem lehet többé pótolni. Amíg az 1921 – 35. évi ciklusbibliográfia pedig aligha nem sok á fog még váratni magára. Minden mulasztás pótlása hatványozódó időveszteséggel jár. Csak emlékezzünk arra, hogy Petrik és Bereza 1901 – 10. évi ciklusbibliográfiája 1917-től 1928-ig milyen vergődve, cseppenkint, füzetekben hagyta el a sajtót, noha anyaga az évi könyvészetekben együtt volt. Nem is az anyaggyűjtés hiánya, hanem a szerkesztés és kiadás megfelelő megszervezésében beállott zökkenők okozták ekkor a késedelmet.

A folyamatos és nagy terjedelmű bibliográfiák szerkesztése és kiadása előfeltételeit gondos szervezéssel kell biztosítani. A könyvtárak rendszerint vonakodnak, hogy a szerkesztéssel és kiadással kapcsolatos teendőket hivatalos munkának tekintsék, mert a könyvtári folyó munkáktól vonnak el munkaerőket, tapasztalt és jó munkaerőket az amúgy is kevés személyi létszámból, s miután a bibliográfiák kiadásának magas költségei csak igen kis mértékben térülnek meg, s ezért a folytatólagos kiadás lehetősége bizonytalannak látszik, attól félnek, hogy hiábavaló munkával csökkentik szabályos teljesítőképességüket. A szervezésnek mindenekelőtt ezt a nehézséget kell legyőzni. Az Orsz. Széchényi Könyvtár e cél elérésére adrémagépekhez folyamodott. A géperővel végzett katalógus-sokszorosítás folyamán a bibliográfiai anyaggyűjtés automatikusan megy végbe, a sokszorosítógép a beérkező köteles példányok címleírásaiból egyszerűen egy-egy példánnyal többet nyomtat, a bibliográfia szerkesztőjének vagy munkatársainak már nem kell a címeket lemásolni, sőt nincs is szüksége munkatársakra, mert a szerkesztőnek nincs más dolga, mint a készen kapott címleírások céduláit a megfelelő sorrendbe rakni. Így a bibliográfia szerkesztése nem von el munkaerőket a könyvtári folyó munkáktól, hiszen maga is része a folyó munkának, része fontos adminisztratív teendőnek, a kötelés példányok beszolgáltatásához előírt ellenőrzésnek. És ha nyomdaköltségekre nem volna fedezetünk, gépeinkkel akkor is biztosíthatjuk a kurrens évfolyamos bibliográfia megjelenését – bár szerény formák közt, s korlátozottabb nyilvánosság részére.

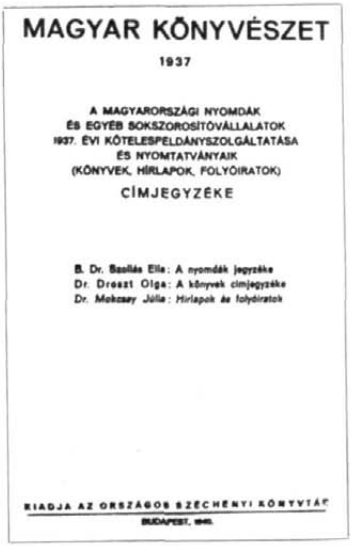

A HARMINCAS ÉS NEGYVENES ÉVEK
LEGJELENTŐSEBB FOLYÓIRATAIBÓL

KÖNYVÉSZETI KIADVÁNYOK

BÉCSBEN MEGJELENŐ MAGYAR KOMMUNISTA FOLYÓIRAT (1925)

A KOMMUNISTA PÁRT IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA (1935)

ÜLDÖZÖTT SAJTÓ

SZOCIALISTA SAJTÓ

A gép a katalógusok céljára készült címleírásokat ugyanis matricákba vési, s bármikor, bármilyen sorrendben és alakban, tehát könyv alakban is újra lenyomathatja őket. Az ilyen kiadás mindössze a papírköltségbe kerülne.

Az *évfolyamok megjelenése után az adréma-címleírásokat* cédulák egyszerű átosztása által újra felhasználjuk a több évet, 5 vagy 10 évet felölelő ciklusbibliográfiákhoz. Az 1921–35-ös ciklusbibliográfia kivételével 5–5 évi ciklusokat vettünk tervbe. Az első az 1936–40. éveket ölelné fel, s 1942-ben már meg is jelenhetik...

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvészet, 1936. Bp. 1939. Orsz. Széchényi Könyvtár. III–VII. l.

1. *Fitz József* (1888–1964) – könyvtáros, könyv- és nyomdászattörténész. 1930–1933 között a Pécsi Egyetemi Könyvtár, 1933–1945 között az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója. Történeti és elméleti munkássága a hazai könyv- és könyvtári kultúra fejlődésének több fontos szakaszát feltárta. Irányításával indították újra a Magyar Könyvészetet. Ennek az 1936–1941. évi kötetei jelentek meg.

142

JOÓ TIBOR[1]

A BUDAPESTI KÖNYVTÁRAKBA 1935-BEN JÁRÓ FOLYÓIRATOK CÍMJEGYZÉKE[2]

1935

(Részlet)

Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ[3] egyik fontos feladatának, a központi címjegyzék kiadásának egy részét teljesíti ennek a katalógusnak a kiadásával. Találó szavakkal mutat rá a Központ igazgatója, Pasteiner Iván[4] előszavában arra az egyre fontosabb szerepre, melyet korunk tudományos irodalmában a folyóiratok betöltenek: „A folyóirat a problémák és megoldásaik, a kutatások és eredményeik közlésében, éppen időszaki megjelenésénél és könnyebb hozzáférhetőségénél fogva, a mai élet felfokozott üteméhez lényegesen jobban alkalmazkodik, mint a könyv. Ezért váltak a folyóiratok a tudományos munkának mind fontosabb segédeszközeivé. Bennük érezhető ma legerősebben a tudományos élet lüktetése, s ők ma a legújabb eszmék és problémák letéteményesei, gyors és éber közvetítői. E fontos hivatás magyarázza a folyóirattermelésnek egyre fokozódó arányait és az olvasóközönségnek irántuk mutatkozó nagy érdeklődését is." Viszont ez a kö-

rülmény késztette a Bibliográfiai Központot még 1928-ban, hogy a hét legfőbb budapesti közkönyvtár kurrens folyóiratait egységes katalógusba foglalja a kutatók eligazodásának megkönnyítésére. A próba bevált. Éspedig kétszeresen. Nemcsak a kutatók, hanem a könyvtárak is nagy hasznát látták, mert hozzájárult folyóiratbeszerzésük racionalizálásához. Központi címjegyzék hiányában ugyanis mindennapos, hogy ugyanazt a nagyon keresett folyóiratot több könyvtár is járatja, míg kevésbé keresett, de mégiscsak szükséges folyóirat egyik könyvtárban sem lelhető fel. Most, hogy a könyvtárak egymás folyóiratanyagáról tudomást szereznek, megoszthatják egymás közt a szükségleteket.

A folyóirat-címjegyzék ez idei újabb kiadása lényegesen kitágítja az első kereteit. A budapesti közkönyvtárakon kívül az összes budapesti tudományos könyvtárak, az egyetemi és főiskolai intézetek és szemináriumok könyvtárai is szerepelnek anyagukkal a katalógusban, vagyis ebben most 258 könyvtár kurrens folyóiratai vétettek fel. Ilyenformán az anyag tetemesen nagyobb, mint az első kiadásé[5] volt. 4907 folyóiratot sorol fel a katalógus. Ezek között egy csomó több könyvtárnak is jár, de bátran elmondhatjuk, hogy a világon alig van olyan jelentékenyebb folyóirat, amelyik valamelyik budapesti könyvtárban fellelhető ne volna.

A címjegyzék előbb betűrendben sorolja fel a folyóiratokat, megjelölve, hogy melyik könyvtárban vagy könyvtárakban találhatók meg, azután szakok szerint csoportosítja az anyagot, utalással a betűrendes jegyzék sorszámaira. Harminchat szakba sorakoznak itt a címek. Ennek a szaklajstromnak az áttekintése igen érdekes és tanulságos, s jellemző képet nyerhetünk a számarányokból általában a tudományos és különösen a budapesti érdeklődés irányaira. Az „általános" rovatokat nem számítva, legnagyobb tömeggel pl. az orvostudományi és közegészségügyi folyóiratok szerepelnek, utánuk a közgazdasági és statisztikai folyóiratok következnek. Körülbelül ebben a mértékben járatják a politikai, szociológiai és közigazgatási folyóiratokat. Az élen áll a mezőgazdasági, kertészeti, erdészeti szak is. Érdekes, hogy a természettudományok között a földtan, ásványtan, paleontológia; a humanista tudományok között pedig az archeológiai és képzőművészeti irodalom vezet. A legkisebb számmal, hattal a gyorsírás szerepel, s nincsen köztük egyetlen külföldi sem...

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1935. 2. sz. 14. l.

---

1. *Joó Tibor* (1900–1945) – filozófiai író, könyvtáros, a Széchényi Könyvtár munkatársa. A tudományos kutatás szellemtörténeti irányzatának a követője.

2. Budapesti könyvtárakba 1935-ben járó folyóiratok címjegyzéke. Bp. 1935, Egyetemi Nyomda. 236 l. (Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ A/3.)
3. Az *Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot* a külföldi könyvtárközi csere magyarországi szerveként hozták létre 1923-ban. Ez bonyolította le a külföldi cserét, osztotta szét a külföldről érkezett kiadványokat.
4. *Pasteiner Iván* (szül. 1887) – a két világháború között az Egyetemi Könyvtár főigazgatója. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ igazgatója, a könyvgyűjtemények országos felügyelője. A jobboldali kormányok híve. 1944-ben nyugatra ment.
5. Budapesti Közkönyvtárakba 1928. évben járó folyóiratok címjegyzéke... Bp. 1928, Egyetemi Nyomda. 94 l. (Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ A/2.)

143

BRAUN RÓBERT[1]

MILYEN LEGYEN A KORSZERŰ KÖNYVJEGYZÉK

1935

Az első kérdés, amely a katalógus készítésekor felmerül, az, hogy kinek szól. Szólhat ugyanis a könyvkereskedőnek, és szólhat közvetlenül a vevőnek.

A könyvkereskedőnek szóló kiadói katalógusnál a fontos az, hogy a nevezett adat mielőbb megtalálható legyen. Az egyetlen elképzelhető forma az alfabetikusan, szerzők szerinti összeállítás, esetleg hátul tárgymutatóval.

A közönségnek szóló jegyzéknél az adatok gyors megtalálhatósága nem az egyetlen, sőt nem is legfontosabb cél. Az átlagos könyvvásárló szeret lapozni, művelődni a katalógusban, és ezzel adva van annak lehetősége, hogy figyelme ráterelődjék olyan könyvekre is, amelyekre eredetileg nem is gondolt. Legcélszerűbb az ilyen katalógus anyagát tárgykörök szerint csoportosítani, és hátul név-, tárgy- és címmutatóval ellátni. Hogy a tárgybeosztás milyen legyen, ez persze az anyagtól függ. Ajánlatos a tárgyköröket alfabetikus sorrendben adni, azon belül a szerzőket alfabetikusan, és ha több művük van, ezeket is alfabetikusan. A mutatóban nagyon hasznos (bár nálunk alig szokásos) a könyvek címeit fölvenni, mert mi sem gyakoribb, minthogy valaki a szerző nevére nem emlékszik, hanem csak a mű címére.

Lehetséges továbbá a két szempont egyesítése, ti.: hogy a katalógus a könyvkereskedőnek is és a közönségnek is megfeleljen, de ez persze növeli a katalógus terjedelmét és költségeit. Ez úgy

vihető keresztül, hogy adunk egy tárgy szerinti jegyzéket, és utána összesített alfabetikus jegyzéket, az összes adatok, nevezetesen az ár megismétlésével.

E sorok írója az Athenaeum és a Révai Testvérek raktárkatalógusával igyekezett a közönség számára megfelelő jegyzéket adni, amelyre mintául a londoni Heinemann-cég katalógusát választotta. Ez a két katalógus tehát nem a könyvkereskedő, illetve nem elsősorban a könyvkereskedő számára készült.

Megjelöltem benne a nyolcadréttől eltérő alakot, a lapszámot, és természetesen az árt. A nem szépirodalmi művekben írt jegyzetekben igyekeztem a vevőt tájékoztatni a könyv tartalmáról. A szépirodalmi műveknél elég tájékoztatás, hogy regény, novella vagy színdarab. Nem így áll a dolog az ismeretterjesztő műveknél. Nagyon gyakori az, hogy egy könyvről címe után nem lehet tudni, hogy mi van benne. Vagy nem lehet tudni, csak szakembernek való-e, vagy népszerű mű stb. Tartózkodtam a sablonos dicsérettől, a túlzó jelzőktől, aminek gyakorlati értéke tudvalevőleg úgyis nulla. Az elv az volt, hogy nem várhatom a vevőtől, hogy olyan könyvet vegyen, amelynek tartalma felől kétségben van.

Szerettem volna az ismeretterjesztő munkáknál a megjelenés évét is megjelölni, de erről le kellett mondanom. Pedig ezt alig kell magyarázni, ez sokszor döntő. A kiadó részéről pedig teljesen elhibázott dolog azt gondolni, hogy az évszám elhagyása növeli a könyv eladhatóságát. Ha csak az új könyvnél van megjelölve az évszám, a vevő azonnal kitalálja, hogy ahol évszám nincs, ott a könyv régi kiadású. Ha egyáltalában nincs sehol évszám, esetleg az új könyvet véli réginek.

Nagy kiadócég raktárkatalógusánál figyelembe jövő esztétikai szempont a szedés nyugodt komolysága. Ebben a tekintetben az angolok vezetnek. Az ő katalógusaik komolyak, nyugodtak és praktikusak. Egyaránt megfelelnek az esztétikai és gyakorlati követelményeknek.

Persze alkalmi katalógusoknál mások a követelmények. Ezeknél a legfontosabb, hogy figyelmet keltsenek. Figyelmet pedig nemcsak az kelthet, ami rikító, hanem az is, ami ötletes és ízléses...

Kívánatos volna, hogy az összes kiadók átvegyék a Athenaeum és a Révai Testvérek katalógusának a formátumát, mert így a szortimenterek [bizományi könyvkereskedők] ezeket összeköthetnék, és talán idővel lehetne szó egy egyesített alfabetikus mutatóról az összes rendes forgalomba levő magyar könyvekről, amint ez megvan az angol szortimentben. A katalógus összeállítási és szedési módja teljesen egyéni, tetszés szerinti lehetne.

E terv megvalósításának alapföltétele, hogy ezt a formátumot

minden magyar kiadó elfogadja. Minden magyar kiadó. Szóval ez a terv – utópia.

A szövegközlés alapja: Könyves. Könyvkultúra és irodalom, 1935. 1–2. sz. 8–10. l.

---

1. *Braun Róbert* (1879–1936) – szociológus, a Huszadik Század c. folyóirat szerkesztője. A falukutatás egyik hazai kezdeményezője az első világháború előtt. Szabó Ervin munkatársa volt a Fővárosi Könyvtárban. Pikler Blankával együtt szerkesztette az Általános magyar könyvjegyzéket.

A dokumentáció elvi alapjai és hazai kezdetei

144

KÁPLÁNY GÉZA[1]
IPARI DOKUMENTÁCIÓ

Ipari adat- és forráskutató központ felállítása Magyarországon

1938

(Részlet)

Az elmúlt évben a párizsi világkiállítással kapcsolatban megtartott számos kongresszus között különös figyelemre tarthat számot az első ízben összehívott dokumentációs világkongresszus, a Congrès Mondial de la Documentation Universelle, amely augusztus hó 16–21. között a Maison de la Chimie palotájában folyt le, amelyen 45 országból 350 kiküldött vett részt, s ahol 30 állam kormánya volt hivatalosan képviselve, s egyben 39 nemzetközi intézmény küldte el képviselőit. A magyarországi könyvtárak részéről, mint a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének kiküldöttei, szám szerint 4-en vettünk részt a kongresszus munkájában.

De mielőtt e világkongresszus célkitűzéseit s munkájának jelentőségét méltatnánk, mindenekelőtt szükséges, hogy tisztában legyünk azzal, hogy tulajdonképpen milyen értelmet tulajdonítsunk itt a dokumentáció kifejezésnek, mi a dokumentum ebben az értelemben, s mit jelent a dokumentáció mint tevékenység? Helyes magyar kifejezést e szók itteni speciális értelmére nemigen találhatnánk, s ezért inkább csak körülírással tudjuk azokat megmagyarázni. Dokumentum kifejezés itt nem abban a közértelemben vett

jelentése szerint értendő, mint amit „okirat", oklevél", „okmány", „bizonylat" vagy „bizonyíték" alatt szoktunk érteni, s ennélfogva a dokumentáció szó sem jelent itt okmányokkal vagy okiratokkal való igazolást vagy bizonyítást. Dokumentáció alatt értjük mindazt a tevékenységet, ami bárminemű ismeretanyagnak vagy bármely adatforrás céljára alkalmas tárgynak keletkezésére, felkutatására, gyűjtésére, osztályozására, és használatára vonatkozik, amely valamelyes tanulmányozás, tudományos kutatás vagy bizonyítás céljaira alkalmasokká válhat. Dokumentum ennélfogva az ismeret bármely forrása, akárminő materiális formában található is fel; mint pl. kézirat, könyv, cikk vagy egyéb nyomtatvány, grafikai vagy képi ábrázolás, muzeális tárgy, fénykép, film, lemez stb., amelyek tehát dokumentáció céljára csak alkalmasak lehetnek. Más szóval, dokumentáció: az emberi tevékenység bármely területén található dokumentumok gyűjtése, osztályozása és közreadása.

Ennélfogva dokumentációs központok lehetnek mindazok a helyek, mint pl. könyvtárak, levéltárak, múzeumok, filmtárak, lemeztárak stb., amelyek ilyen dokumentációs anyag generális vagy speciális, teljes vagy részleges gyűjtésével, módszeres rendezésével és az illető anyagnak az érdekeltek számára való hozzáférhetősége kérdéseivel foglalkoznak.

Ezek szerint dokumentációs központok volnának elsősorban is maguk a könyvtárak, mert hiszen a dokumentációs anyag túlnyomó része könyvekben és folyóiratcikkekben, brosúrákban stb. van lefektetve. De akkor azt kérdezhetné valaki, mi szükség van külön dokumentációs központokra, amikor a könyvtárak, levéltárak stb. ezt az ún. dokumentációs munkát maguk közt amúgy is elvégzik? Azt is mondhatnánk, hogy minden könyvtár egyúttal dokumentációs központnak is tekinthető, mert hiszen katalógusai, kartotékai, s főképp bibliográfiai apparátusa segítségével minden könyvtár több-kevesebb lehetőséget nyújt bizonyos irányú dokumentációra.

Azonban mindjárt meglátjuk, hogy ez mégsem egészen így van. Nem minden könyvtár egyben dokumentációs központ is, valamint egy dokumentációs központ sem feltétlen könyvtári jellegű...

De felmerül most az a kérdés is, hogy ez a nélkülözhetetlen s állandó jellegű forráskutatás és szaktájékozódás, vagy amint eddig neveztük: dokumentáció, hazai viszonyaink között miként lehetséges?

Bizonyos, hogy máról holnapra nem állíthatunk fel dokumentációs központokat. Eltekintve attól, hogy költséges vállalkozás is volna, s tekintélyes számú szakszemélyzet szorgos munkáját igé-

nyelné, s ezenfelül magának a dokumentációs anyagnak rendszeres gyűjtése és kiértékelése is hosszabb időt venne igénybe, a ráfordított munkaidő és anyagi áldozat nem volna arányban a kezdetben igénybe vevők gyér számával. Hasonló szervezeteket amúgy is inkább csak a valódi szükséglet viszi fejlődés útjára. A mi igyekezetünk ez idő szerint abban áll, hogy ezt a szükségérzetet felkeltsük.

Ám ha külön dokumentációs központokat nem is állíthatunk fel, annyit mindenesetre már most megtehetünk, hogy az e célra alkalmas intézményeinket ilyen irányban átalakíthatjuk, kifejleszthetjük. Elsősorban is a könyvtárakra kell gondolnunk, éspedig a szakkönyvtárakra. Mivel a dokumentáció egyik legfőbb ismérve a specializálódás, kézenfekvő, hogy a speciális, vagyis szakkönyvtárak ilyen dokumentációs helyekké aránylag könnyen átalakíthatók volnának. A szakkönyvtárak természetes fejlődési útja szükségszerűn amúgy is a szorosabb értelemben vett dokumentációhoz vezet, amint azt amerikai és angliai példák élénken bizonyítják. Kétségtelen azonban az is, hogy e könyvtárak munkája alapos reorganizációra szorul. Könyvtárak mindinkább rá lesznek utalva arra, hogy közös organizatorikus [szervezési] feladatokra is vállalkozzanak, s ezért mindinkább összműködésre kényszerülnek. Ilyen összműködési formák már ma is vannak: mint a könyvtárközi kölcsönszolgálat, speciális bibliográfiák szerkesztése, nemzeti központi katalógusok. Ám mindez nem elég. Ez az összműködés célszerű racionalizálási és normalizálási közös törekvések útján mind teljesebbé kell váljék.*

A belföldi dokumentációs helyek majdani fokozatos és tervszerű kiépítése mellett fő gondunk az kell legyen, hogy a külföldi, illetőleg nemzetközi dokumentációs hálózatba minél teljesebben kapcsolódhassunk be. Néhány nevezetesebb külföldi dokumentációs helyet, illetve központot az imént már felsoroltunk. Ezekkel a szervezetekkel kellő összeköttetést teremtve kétségtelen, hogy idővel nagy nyereséggel szolgálhatnánk a hazai ipari dokumentáció ügyét. Örömmel jelenthetem, hogy a kezdő lépések e tekintetben már megtörténtek, amennyiben a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete a párizsi dokumentációs világkongresszusról tett jelentésem alapján elhatározta, hogy ez év elejétől kezdve mint szövetségi tag részt vesz a hágai nemzetközi dokumentációs szövetség munkájában, s egyben személyileg engem bízott meg az állandó összeköttetés fenntartásával. De ezenkívül a Technológiai

* Magyarországon e tekintetben az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, Németországban a Deutscher Normenausschuss, nemzetközi viszonylatban a Fédération Internationale des Associations des Bibliothécaires végez úttörő munkát.

Könyvtár maga is már két év óta külön összeköttetést tart fenn e nemzetközi dokumentációs központtal, mely összeköttetés jelentőségét növeli az a körülmény is, hogy a párizsi világkongresszus alkalmával kedvező alkalom kínálkozott a dokumentációs mozgalom vezéregyéniségeivel személyes érintkezésbe is lépni.

De nem kevésbé fontos az a körülmény is, hogy a magyar közkönyvtárak sorában a Technológiai Könyvtár is abban a helyzetben van, hogy a Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetségének e célra kidolgozott szabályzata alapján a nemzetközi könyvkölcsönzésben részt vehet. E tekintetben máris volt alkalmunk ipari vállalataink egynémelyikének jó szolgálatot teljesíteni, amennyiben a közelmúltban ismételt esetben kértünk külföldről kölcsön oly könyveket vagy folyóiratokat, melyek sem a Technológiai Könyvtárban, sem pedig más belföldi könyvtárban nem voltak meg.

Mélyen tisztelt uraim! A műszaki tudományok fejlődése s hazai iparunk további megerősödése, múlhatatlanul megkívánja, hogy műszaki irányú dokumentáció nálunk is érvényesüljön. Kétségtelen, hogy ennek megszervezése nem könnyű feladat akkor, amidőn ez bizonyos pénzáldozatot és számos munkaerő beállítását teszi szükségessé. De egyelőre addig is, amíg arról szó lehet, hogy a magyar szakkönyvtárak s egyéb alkalmas intézmények bevonásával egy kiterjedt magyar dokumentációs hálózatot építsünk ki, addig is feltétlen fontosnak tartjuk, hogy országunkban legyen egy olyan centrális szakkönyvtár, mely e feladatot magára vállalva az ez irányú követelményeknek legalább részben már most is eleget tehet. Ilyen központi szakkönyvtárnak lényeges előfeltétele, hogy könnyen hozzáférhető legyen, s ezért teljes nyilvánossági jellege elengedhetetlen feltétel. E szempontokat s egyéb körülményeket is figyelembe véve nyilvánvaló, hogy hazánkban a Technológiai Könyvtár lehet hasonló szerepre hivatva.

A Budapesti Mérnöki Kamara 1935., 1936., 1937. évi jelentéseiben egymás után 3 éven át, Mérnökség és a Technológiai Könyvtár címen külön fejezetben foglalkozik e könyvtár további fejlesztésének kérdésével, s a maga részéről is megállapítja, hogy a Technológiai Könyvtár főleg az iparral kapcsolatos szakirodalmi kutatás racionálissá tétele szempontjából hivatva van arra, hogy a jövőben is fontos helyet foglaljon el. Erőteljes fejlesztéséhez a mérnöki karnak is jelentős érdeke fűződik. Ezért a Kamara ismételten kéri az iparügyi miniszter urat, hogy a Technológiai Könyvtár kebelében egy műszaki forrás- és adattudakozó központ, illetve Műszaki Dokumentációs Központ sürgősen felállíttassék.

De általánosan tudott tény az is, hogy a Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete, mely egyesület ezen állami szakkönyv-

tár fejlesztését nem csupán erkölcsileg, de jelentősebb anyagi áldozatokkal is támogatja, e könyvtár hatalmas olvasótáborának képviseletében szintén ismételten fordult e tárgyban az iparügyi miniszter úrhoz kérelmével. De ezenkívül a napisajtó és a különböző szaklapok is utóbbi évek alatt nemegyszer hívták fel e probléma megoldásának sürgősségére a közfigyelmet, valamint az illetékes hivatali felső körök figyelmét is.

Ime, látjuk, hogy e probléma valóra váltása úgy a mérnökség kompetens fórumát, mind pedig az érdekelt szakközönség legszélesebb körét is a legelevenebben érinti, s egyaránt meg vannak győződve ennek szükségességéről...

Előadás. Bp. 1938, Magyar Racionalizálási Bizottság. 9–18. l. (A Magyar Racionalizálási Bizottság kiadványai 10.)

1. *Káplány Géza* (1880–1952) – 1923-tól a Technológiai Iparmúzeum és Anyagvizsgáló Intézet Könyvtárának főkönyvtárosa. A magyarországi műszaki dokumentáció úttörője. Jelentős szerepe volt a hazai dokumentáció szükségességének felismerésében, elméleti alapvetésében és megszervezésében.

145

[VEREDY] WITZMANN GYULA[1]

A DOKUMENTÁCIÓ FEJLŐDÉSE ÉS IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI A KÖNYVTÁROS SZEMSZÖGÉBŐL

1944

(Részlet)

...A dokumentáció eredete az amerikai nyilvános könyvtárak példás reference-szolgálata. A dokumentáció atyja pedig Paul Otlet[2], aki életét szentelte művének: miként lehet a módszerek javításával úgy megszervezni a kutatást az irodalmi források után, hogy ezek biztonságosan fellelhetők legyenek. Ezt főképpen a tizedes osztályozásnak[3] bibliográfiai célokra való felhasználásával vélte elérhetni. Otlet alapelgondolása köré csoportosult azután a dokumentációs mozgalom, melynek célja lett szerteágazó szervezettel és a közreműködők törekvéseinek egybehangolásával az irodalmi feltárás rendszerezése, a szellemi munka és a kutatás eredményeinek összefogásával a tudományok kimerítő szisztematikájának megalkotása és ezzel a tudás összes forrásainak maradéktalan értékesítése, valamint gyors közreadása az érdekeltek számára. A mozgalomban a könyvtári technika kiszélesedett a szellemi munka technikájává, és a bibliográfia átváltozott a dokumentáció tudományává.

Az ekképpen keletkezett dokumentáció munkaterülete részben összeesik a könyvtári és könyvészeti működési körrel. Technikájuk is gyakran azonos. Túl ezen, a dokumentáció szellemi beállítottság korunk kényelmi és gyorsasági igényeivel szemben. Racionalizálási jelenség, munkamegosztás, amely a mindinkább szakirányúvá vált kutatást az eszközök mechanizálásával szolgálja. A dokumentáció követői elsősorban nem a tudományos kutatók sorából kerültek ki, hanem az ipari, pénzügyi, gazdasági és technikai téren működő gyakorlati szakemberek köréből, akik maguk nem kutatnak, hanem a kutatás eredményeit kívánják értékesíteni. Az elérhető haszon lebeg előttük, amikor a kutató munkát támogatják. Ezzel szemben gyors eredményt akarnak látni, s ezért a fő súlyt a források fellelésének megszervezésére, vagyis a jó dokumentáltságra helyezik.

Magyarul dokumentációs intézeteknek vagy dokumentációs központoknak nevezhetjük azokat az irodalmi feldolgozó helyeket, amelyeknek neve a német nyelvterületen Stellen für Literaturnachweis, franciául Centres de Documentation, az angolszászoknál Special Libraries. (Nálunk ezekhez némileg hasonló intézmény pl. az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ és a volt Magyar Szociográfiai Intézet[4], amely most a Pécsi Egyetem Szociográfiai Intézeteként működik.)

Ezekben a dokumentációs intézetekben az összegyűjtött dokumentumokat, de főképpen a periodikus irodalmat, amelyben az időszerű kérdések, az új tudományos problémák először kerülnek tárgyalás alá, teljes mértékben kiaknázzák. Vagyis kicédulázzák az összes érdemleges folyóiratcikket, feldolgozzák a sorozatok részeit, ezeket, de a monografikus anyagot is ellátják könyvészeti utalásokkal. Könyvismertetéseket, könyvkritikákat, kivonatokat, repertóriumokat, újságkivágatokat gyűjtenek és rendeznek, vagyis anyagukat teljesen feltárják; értsd alatta annyira, hogy az egyes kérdésekhez kicédulázanak igazgatási, technikai, történeti stb. adatokat, valamint gyűjtenek hozzájuk nem nyomtatványszerű dokumentumokat is. Ezzel a teljes tudománytechnikai felszereltséggel fejlődött ki a szakkönyvtár dokumentációs központtá.

A könyvtár általában, tehát az általános könyvtár anyagát ennyire kiaknázni sohasem tudja. Anyagiak híján és a személyzet elégtelensége miatt nemcsak nem tudja, de szervezetéből folyóan és feladatát szem előtt tartva nem is akarja. Vegyük pl. azt az esetet, hogy az általános könyvtár elhatározza magát a folyóiratcikkek felvételére, sőt talán kiértékelésére. Az eredmény még mechanikus feldolgozásnál is sok munka, már a középnagyságú könyvtáraknál évenként több tízezer cím a katalógusban, de evvel arányban nem

álló használat. Újabb munkát jelent a nehézkessé vált katalógus selejtezése. Erre bizony sor kerül, hiszen a technikai, orvosi, jogi tartalmú folyóiratcikkek túlnyomó része 5 – 10 év alatt elavul...

Csődöt mondtak a dokumentalisták szerint a régi könyvtári módszerek a használat terén. Ezért állítják fel a dokumentációs központot, amely már kész anyaggal szolgálja a kutatót.

A közkönyvtár fő célja, hogy használják. Ha ezt a követelményt a régi könyvtárosok nem figyelték eléggé, jogos a dokumentalisták bírálata. Ezzel szemben a modern közkönyvtár a használat biztosítására minden eszközt megragad. Valamilyen munkája folytán majdnem minden könyvtár ad dokumentációt. Ez a dokumentációs tevékenység különböző. Lehet könyvészeti természetű, amikor a könyvtár az általa hivatásából folyóan adott bibliográfiai felvilágosításokon túl másoknak rendszeresen, akár ingyen, akár ellenszolgáltatásért végez a művek tartalmára is kiterjedő kutatásokat. Lehet az általános könyvtári reference-szolgálatot meghaladó felvilágosítás, ha ez nem szorítkozik saját forrásaira, hanem rendszeresen összegyűjti a más szervekre vonatkozó adatokat, hogy az olvasókat kutatásaikban támogassa, és a szakirányú, az adott kérdésekben jobban felszerelt intézményhez irányítsa. E célból ápolja és kiépíti kapcsolatait az intézeti, üzemi, hatósági könyvtárakkal. Útmutatót ad saját gyűjteményei vagy városa, megyéje stb. könyvtárairól. A jobb használatot igyekszik a városon és országon kívüli kölcsönzés előmozdításával, fényképmásolati szolgálattal és a keskenyfilm-rendszerben rejlő lehetőségek felhasználásával biztosítani. Az általános könyvtár jobb használatának eszköze és dokumentációs tevékenységének forrása lehet végül, amint már előbb említettük, bizonyos szakterület rendszeres kiaknázása, teljes feltárása különgyűjteményekben. Itt lehet azután a dokumentáció minden módszerét és eszközét: folyóiratcikkek felvételét, új művek tartalmi kicédulázását, dossziék felállítását kisnyomtatványokból, újságkivágatokból stb. felhasználni, és sok könyvtári feladatot az általános könyvtárosi tevékenységet meghaladó mértékben szolgálni, szem előtt tartva azonban, hogy a könyvtár dokumentációja kell hogy megfeleljen az illető könyvtár jellegének.

Amint látjuk, vannak a könyvtárnak dokumentációs feladatai, amelyeknek hovatovább meg is felel. De most fordítsuk meg a dolgot és vizsgáljuk meg, hogy könyvtárosi nézőszögből viszont mit kell kívánnunk a dokumentációs mozgalomtól. Ez utóbbinak először is el kell tekintenie messzemenő tervektől, amilyen a brüsszeli világbibliográfia elképzelése volt. Nagyobb józanságra vall a mostani megoldás, mely a bevezetésünkben említett nemzetek és tudományszakok szerinti csoportosításon nyugodva, teremti meg a do-

kumentáció világhálózatát. Itt a fő kívánságunk az, hogy magának a dokumentációnak is meglegyen a dokumentációja. Helyes a szellemi munka megkönnyítésére irányuló akarat. A modern technikai és szervezési eszközöket fel lehet e célra használni, de ügyelni kell, nehogy aránytalanság mutatkozzék a dokumentáció mennyisége, nagysága, térfogata és a dokumentált kérdés fontossága között. A gazdaságosság elvének elhanyagolását látja itt gyakran a könyvtáros, aki a túlhajtástól azért is fél, mert a hasznosítási elv könnyen gyárivá, vásárivá teheti a szellemi munkát. A megművelendő tárgy túlságos előrágása egyúttal a szellemi munka szintjét is leszállíthatja. A kutatót megszabadítottuk ugyan a keresés nehéz munkájától, de egyúttal megfosztottuk attól a megtermékenyüléstől, amelyet a forrásokkal való közvetlen érintkezés biztosít. Az önálló átnézés nyújtotta inspiráció tudományágak szerint változó súllyal esik latba, de egészen el nem hanyagolható mennyiség, habár ezt a körülményt a dokumentalisták szívesen agyonhallgatják. A tudás fő forrása továbbra is maga a nyomtatvány marad. A dokumentációs munka középpontjában pedig a bibliográfia áll. A könyvészeti problémák nem mai keletűek. A dokumentáció számára itt csak a javítás és tökéletesítés marad. De azért nem megvetendő, sőt fontos ez a szerep, amelyet pl. a szemlelapok körül arányosítás, egyöntetűség, szabványosítás stb. megvalósítása érdekében gyakorolhat. A folyóiratcikkek repertóriumai, referátumai, bibliográfiái, kimutatásai stb. erre rászorulnak. Vannak dokumentációs központok, amelyekben a be nem szerezhető anyagról irodalmi utalásokat vezetnek (Literatur-Kartei). Fontos munka ez, de egy kutató intézet mellett csak akkor van értelme, ha az elavult anyagot folyamatosan kiselejtezik.

Végül együttműködést lehet és kell kívánnunk könyvtár és dokumentáció között. A szellemi munka technikájának újabb fejlődését vizsgálva rokonságuk, egymásrautaltságuk természetes jelenség. A dokumentáció ugyanis a modern kor követelményének eleget teendő, a könyvtár és könyvészet bizonyos elemeit nyomatékossá tette és kifejlesztette, sőt ezek tevékenységi körét néhány új elemmel kibővítette. A kor követelményei elől a könyvtárak sem zárkóznak és nem is zárkózhatnak el. Szívesen megkönnyítik a szellemi tevékenységet ők is, ha ez tudományos szintjük csökkenése nélkül valósítható meg. A tudományos és szakirodalom jobb és hatékonyabb felhasználásához és értékesítéséhez hozzájárulnak, hiszen előmozdítják ezzel sok könyvtári feladat jobb és könnyebb megoldását. Helyes csak az a könyvtárosi felfogás lehet, hogy együttműködünk a dokumentációval, ha kapunk új és használható javaslatot. Hiszen a könyvtár és dokumentációs intézet működése mesz-

szemenően összefügg: egymásra rászorulnak, egymást kiegészítik, olvasókat, kutatókat kell egymáshoz küldeniök. A kiegészítés, a kutatóanyaggal való támogatás jelenleg még inkább a könyvtártól a dokumentációs központ felé irányul, s nem megfordítva. A dokumentációs központ ugyanis nem kölcsönöz. Az ipari, gazdasági, üzemi dokumentációs központ konkurrencia okából még tovább megy, amikor nem enged semmilyen betekintést fő erősségébe, aktuális dokumentációjába, ha ez gazdasági érdekeit érinti. Ilyen egyoldalú együttműködés aligha tartható fenn.

A tökéletes dokumentációt nem is ez, hanem a könyvtárközi együttműködés biztosítja. Természetes dokumentációs központok, ha nem is működnek ilyen név alatt, a jelentős szakkönyvtárak. Ha ezeket a modern kor igényei szerint tovább fejlesztjük, és állandó szerves kapcsolatot létesítünk köztük és az országos, nemzeti vagy más nagy általános könyvtárak között, a dokumentációs feladatok elvégzéséhez jelentősen hozzájárultunk. Ezt az együttműködést pártfogolni, előmozdítani, megvalósítani a könyvtáros egyesületeknek egyik legszebb hivatása. Ezt megvalósítva visszahódítunk a dokumentációs mozgalomtól olyan munkaterületet, amelyet mi jobban és nagyobb elhivatottsággal tudunk művelni. Mert elméletileg minden a dokumentáció alá tartozik, holott a valóságban ez az új mozgalom csak kifejleszt, kiegészít, kimélyít olyan tevékenységet, amelyet a könyvtárak már régtől fogva gyakorolnak. A dokumentációs mozgalom elmélete szerint a könyvtár csak parányi része a dokumentációnak. A tényleges helyzet szerint azonban a könyvtárak a levéltárakkal együtt a dokumentáció művelésének fő helyei.

Ha az előbb említett könyvtárközi együttműködést nagyobb arányú, a külföldre is kiterjedő könyvtároscserével elmélyítjük és tartóssá tesszük, a nemzetközi dokumentációt is szolgáljuk. Nem kell azért elzárkózni a dokumentalistákkal való együttműködéstől sem, amelyet a legutóbbi nemzetközi megegyezés biztosít. Eszerint azokat a feladatokat, amelyeket a könyvtárosok már régtől fogva tanácskozásaikba kapcsoltak, többé-kevésbé megoldottak és tapasztalataik alapján jobban tudnak megoldani, a dokumentalisták átengedik nekik, illetőleg nemzeti és nemzetközi szövetségeiknek. Munkálatairól a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetsége értesíti a Dokumentációs Szervek Nemzetközi Szövetségét; a dokumentalisták viszont közlik azokat a kívánságaikat, amelyek náluk, mint a könyvtárak használóinál felmerülnek.

A szövegközlés alapja: Bp. 1944, Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. 9–20. l. (Klny. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve 4. kötetéből.)

1. *Veredy [Witzmann] Gyula* (szül. 1897) – 1922-től 1946-ig a Fővárosi Könyvtár, 1947-től 1961-ig az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, 1938-tól 1945-ig a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének főtitkára. A dokumentáció és az Egyetemes Tizedes Osztályozás kérdéseivel foglalkozik.
2. *Otlet, Paul* (1868–1944) – a dokumentáció „atyja", az irodalomfeltárás tudományos megszervezésének első úttörője. Fő műve: Traité de Documentation (1934).
3. *Egyetemes Tizedes Osztályozás* (ETO) – nemzetközi szakrendszer, mely a tízes számrendszer alapján képez szakcsoportokat. Megalapítója Melvile Dewey. Hazánkban Szabó Ervin ismertette és vezette be.
4. A Magyar Szociográfiai Intézet adta ki negyedévenként 1942- és 1943-ban a magyar nemzeti bibliográfiát.

E) A KÖNYVTÁRAK AZ ELLENFORRADALOM KORSZAKÁBAN

A tudományos és szakkönyvtárak fő problémái

146

FITZ JÓZSEF[1]
A KÖNYVTÁR GYŰJTŐKÖRE
1937
(Részletek)

...A modern könyvtár egész alkatában gyökeresen más, mint a régi. A régiek enciklopédikusak voltak, s csupán tulajdonosaik szerint különböztettek meg királyi, egyetemi, egyházi stb. könyvtárakat. A modernek regionális vagy szak szerinti gyűjtőköröket tűznek maguk elé, s ezek szerint oszlanak nemzeti, közművelődési, tanulmányi és különleges szakkönyvtárakra. A nemzetiek regionális anyagukat gyűjtik és megőrzik a jövő számára, s ezért használatuk szigorúbb, a közművelődésiekben viszont a használat a fő; olyan könyveket gyűjtenek, melyek nyelvét régiójuk lakossága érti, s a jelszavuk: inkább vesszen el a könyv, csak használják. A tanulmányi könyvtárak széles bázisú szakkönyvtárak. A könyvtermelés egyre nagyobb arányú növekedése és a tudomány immár áttekinthetetlen részleteződése arra kényszerítette őket, hogy a nagyobb

gyűjtőköröket felosszák egymás között. Enélkül egyes tudományszakok könyvtári állománya fejleszthetetlenné válnék – nincs könyvtár, melynek javadalma valamennyi szak teljes mértékű gyarapítását megengedné. Így hát az egyetemi könyvtárak az általános humanisztikus irodalom és a nagy forrásgyűjtemények gyűjtésén kívül mindinkább a filológiai és történelmi szakokat fejlesztik, míg az orvostudományt átengedik az orvoskari könyvtáraknak, a többi tudományszak részletkérdéseinek irodalmát pedig az egyetemi szemináriumoknak és más különleges szakkönyvtáraknak. Németországban, ahol nagyszerűen megszervezték a könyvtárak közötti kölcsönforgalmat, még a humanisztikus stúdiumokat is felosztották egyetemi könyvtári fő gyűjtőhelyekre: Boroszló a szlavisztika, Göttinga az anglisztika, Bonn a romanisztika, Kiel a skandináv tanulmányok, Hamburg az americana, Lipcse az orientalisztika és italica, Tübingia a teológia, Königsberg a filozófia, Heidelberg a művészettörténet, Münster a németalföldi tanulmányok és Greifswald a germanisztika fő gyűjtőhelye. Ma a közlekedési eszközök gyorsasága és a posta feltétlen megbízhatósága idején a távolságok elvesztették egykori jelentőségüket, s már nem olyan gátló körülmény, hogy valamely könyv vagy folyóirat egy-egy könyvtárban nincs meg.

A specializálódás emeli a könyvtárosi munka színvonalát is. A szakismeretek rendkívüli módon differenciálódtak, az ember ma csak egy szakban lehet specialista, a könyvtárak pedig nem tarthatnának akkora személyzetet, hogy minden szakra referensük legyen. A szakkönyvtárak viszont nemcsak a különleges gyűjtőkörükben járatos szakembereket alkalmazzák könyvtárosokként, hanem sokkal közvetlenebb kapcsolatban állnak tanácsadó szakemberekkel is, kutatókkal, kik foglalkozásuknál fogva a szakkönyvtár létében és gyűjtőtevékenységében a legközelebbről érdekelve vannak...

A pozitív gyűjtőkör minden könyvtárban más és más. Meghatározásával a gyűjtendő anyag tartalmát jelöljük meg. Ez lehet szak szerinti, vagy lehet regionális, illetőleg helyesebben mondva, lehet elsősorban szak szerinti, vagy elsősorban regionális, mert hiszen a szak szerinti gyűjtőkörben ki nem mondottan érvényesülnek regionális (nemcsak területi, hanem nyelvi) szempontok is (pl.: a magyar szakkönyvtárak nem fognak rendszeresen olyan idegen nyelvű szakkönyveket gyűjteni, melyeket közönségük nem ért), a regionális gyűjtőkörök pedig voltaképpen csak a szakgyűjtést korlátozzák bizonyos területi vagy nyelvi korlátok közé. A nagy közkönyvtárak a gyűjtendő anyag tartalmát csak általánosságban jelzik, összefoglalóan megnevezvén ama szakok *irodalmát*, vagy ama

nemzet, vagy terület *irodalmát*, melynek gyűjtését célul tűzték ki, a kisebb speciális könyvtárak viszont részletesebben határozzák meg gyűjtőkörüket, amennyiben vagy csak egy szakot neveznek meg (pl.: a pedagógiai irodalmat), vagy nyelvi, földrajzi, vagy pedig kronologikus keretek közé szorítják a gyűjtést. De mindenkor, akár nagy, akár kis könyvtárak gyűjtőkörének meghatározásában, *irodalomról* van szó. Az „irodalom" kifejezésben benne van a negatív gyűjtőkör megjelölése is, valamint a tisztára alaki szempontok tagadása is...

Budapest 424 közkönyvtára közt a Magyar Minerva VI. (1930–31) kiadásának tanúsága szerint 5 740 000 kötet oszlik meg. E könyvtárak legnagyobb része, 412 könyvtár, tudományos intézetek, hatóságok, egyházak, egyesületek és iskolák szűk körű használatára rendelt kézikönyvtárai, mintegy 2 400 000 kötettel, s mindegyikben nagy számban találunk olyan könyveket, melyek a többiekben is megvannak. De kézikönyvtárakban ez természetes. A fennmaradó 10 könyvtár nyilvános, együttesen 3 340 000 kötettel, 1000 olvasótermi ülőhellyel és közel 2 000 000 kötetnyi évi kölcsönforgalommal. Közülük hatot az állam, kettőt a főváros tart fenn, s gyarapításukra ez a két közület együtt évente félmillió pengőt költ.

Az ugyanabban a városban elhelyezett nyilvános közkönyvtáraknak ügyelniök kell, hogy a gyűjtőköreik ne messék egymást. Vannak könyvek, melyek minden könyvtárban egyformán nélkülözhetetlenek, például a lexikonok, a bibliográfiák és a világnyelvek szótárai, de a könyvek túlnyomó része mégis olyan, hogy fölösleges pazarlásnak tűnnék, ha valamennyi könyvtárban meglennének. A köz érdeke, hogy az általa fenntartott könyvtárak minél több olvasó részére minél több könyvet szerezzenek be, mégpedig minél több művet, s nem kevesebb művet, de több példányban. Esztelenség volna, ha ugyanannak a gazdának a könyvtárai azonos könyvek beszerzése által egymással konkurrálva az árakat fölvernék, amikor ezeket ugyanaz a tulajdonos fizeti. Az egynemű anyag többfelé való elhelyezése a köztulajdonban levő könyvtárak fenntartási költségeit is szükségtelenül növeli. A helyes könyvtárpolitika tehát arra törekszik, hogy a gyűjtőköröket elkülönítse s megossza a könyvtárak közt, amivel nemcsak megtakarításokat ér el, hanem biztosítja azt is, hogy az egyes gyűjtemények javadalmuk célirányosabb felhasználásával szakszerűbben fejlődhetnek.

Nagy kiterjedésű milliós városban a gyűjtőkörök megosztása több könyvtár közt, a könyvanyag decentralizálása, sokkal helyesebb könyvtárpolitika, mint mindennek az egyesítése egyetlen mammutkönyvtárban. A megosztás csökkenti a távolságokat a perifériák felé, megkönnyíti a férőhelyfogyás nehézségeit, melyek

az egyetlen mammutkönyvtárban valamennyi gyűjtőkör továbbfejlesztését egyszerre tehetnék lehetetlenné, megakadályozza, hogy szerencsétlenség esetén az egész könyvkincs egyszerre pusztuljon el, s szakszerűbbé teszi a kezelést, mert az egyes körülhatárolt gyűjtőkörű könyvtárak személyzetének gyakorlati kiképzése és munkája egységesebb és céltudatosabb, mint volna egy mindent felölelő központi könyvtárban. Megelégedéssel mondhatjuk, hogy nálunk helyesen jelölték ki a gyűjtőfeladatokat: az Országos Széchényi Könyvtár a hungarológia gyűjtőhelye, az Egyetemi Könyvtár a külföldi tudományos műveké a humaniórák köréből, a Műegyetemi Könyvtár a technikai irodalomé, és így tovább. Persze, mindegyikben meg kell hogy legyenek azok a könyvek, melyek egy könyvtárban sem hiányozhatnak, de nagyjában mindegyik gyűjtőköre más.

A könyvtárak irányított gazdálkodása azonban nem lehet merev. Tulajdonosuk csak az elvet jelölheti ki. A gyűjtőkör csak célkitűzés, s ez ne menjen a részletekbe, mert akkor a határkérdések állandó bajokat okoznak. A tudományos kutatást nem lehet bürokratikusan elhatárolni. Az egyes szakok érintkeznek egymással, egymásba nyúlnak, a nemzeti és a külföldi irodalmak összefüggnek, vannak jogi kérdések, melyek megoldására bizonyos természettudományi tanulmányokat kell folytatni, az orvos nem nélkülözhet kultúrhistóriai könyveket stb. Ha tehát azt látjuk, hogy egy, a gyűjtőkörünkbe tartozó művet csak egy más könyvtárba tartozó művel együtt lehet eredményesen tanulmányozni, s a kutató többre jut, ha a két művet nem két, hanem egy könyvtárban tanulmányozza, vagy ha a másik könyvtárban levő mű ott gyakori használatban van, s kár volna átkölcsönzéssel az ottani használatát csökkenteni, akkor, bizony, be fogjuk szerezni, ha nem is tartozik szorosan a gyűjtőkörünkbe. Ha a kutatót ide-oda küldözzük, időveszteséget okozunk neki, s ez a kutatás kárára van.

De mindez csak egyes esetekre vonatkozik, s nem érinti az elvet. Magával az elvvel is csínján kell bánnunk. Baj volna, ha a puszta következetesség kedvéért nagy állományrészeket, amelyek nem tartoznak szoros gyűjtőkörünkbe, egyszerre kellene átadnunk más intézeteknek. A könyvtömegnek az egyik állományból való kiiktatása, a katalóguscédulák eltávolítása, a másik állományba való beiktatása és más rendszerű, más alakú katalógusba való fölvétele a könyveket hosszú időre kivonná a forgalomból. Kérdés, hogy ezzel a kár nem volna-e nagyobb, mint a haszon?

Mégis, állományunk anyagának melyik részét bocsássuk át – hacsak fokozatosan is – idegen gyűjtőkörbe? Azt, amelyik a másik gyűjtőkör keretében jobban használható, mert közelebbi kapcsolatban áll az ottani anyaggal, azt jobban egészíti ki, rendszerezésében

és nyilvántartásában is inkább függ vele össze, s ennélfogva ott jobban fejlődhetik, mert teljesebben érvényesülhet és több áldozatkészséget érdemel...

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle, 1937. 283–295. l.

1. *Fitz József* – l. a 141. szemelvény 1. jegyzetét.

147

ASZTALOS MIKLÓS[1]
KÖNYVTÁRI RACIONALIZÁLÁS
1935
(Részlet)

A könyvtári racionalizálás két cél felé törekszik. Lehetőleg a legegyszerűbben akarja ellátni a könyvtári munkát, s ki akar abból küszöbölni minden bonyolultságot. El akarja érni, hogy a könyvtári üzem a lehető legtökéletesebben működjék. A két cél felé egyazon út vezet, a könyvtári üzem mechanizálása.

A könyvtári munkában jelentkező bonyodalmak kiküszöbölésére, a könyvtári munka mechanizálására feltétlenül szükség van ott, ahol a munka még nem pontosan körülírt szabályok szerint, nem munkaszalag módjára halad. Különösen oly könyvtárakban lehet erről szó, amelyek régebbi alapításúak, s munkarendjük az újabb időkben nem tétetett korszerűvé, s így egész sereg ballaszttal van terhelve, lévén egyedüli szabályozója az a szájhagyomány útján terjedő házi szokás, amely az idők folyamán nemegyszer véletlenek hatására alakult ki. De szükség van erre az olyan könyvtárakban is, amelyekben a könyvvel kapcsolatos összes feldolgozási munkákat egy-egy tisztviselő végzi a cédulázástól a szakozáson és beszámozáson át a raktározásig. Ilyenkor megtörténhetik, hogy a szokás által irányított könyvtári eljárás oly mérvű érvényesülést enged ugyanazon munkánál két egymással szemben ülő tisztviselő egyéni felfogásának, hogy két könyv egyidejűleg lényegesen másként dolgozódhatik fel egyazon szobában is. Az újabban nem szabályozott munkamenetű régi könyvtárak szokás-gyakorlata és a munkaszalag hiánya széles teret ad a tisztviselők egyéni szabálymagyarázásának és egyéni munkamenet-kialakításának. A könyvtárban pedig ennek a kettőnek nem szabad előfordulnia.

Különösen nagy a lehetőség erre a magyarországi könyvtárakban, mert nálunk nem lévén könyvtárosképzés, eltekintve egy-két intézmény eléggé nem dicsérhető belső nevelésétől, a könyvtári

szolgálatba vetődött tisztviselők gyakran életük végéig autodidakták maradnak, s – ami még rosszabb – veszélyes álszakemberekké lesznek.

Feltétlen kívánatos tehát, hogy minden könyvtárban állapíttassék meg a munka menete, mibenléte, időbeosztása a lehető legaprólékosabb részletességgel, s hogy a könyv útja a feldolgozás alatt több tisztviselő közt osztassék fel. A munkamenet megállapításánál figyelembe kell venni a hatalmas szakirodalmat, s azt úgy kell lefektetni, hogy a „legkevesebb (szellemi és fizikai) mozdulattal a legcélravezetőbben" elve érvényesüljön benne. Ennek a munkamenetnek nem szabad kételyeket hagynia, s teljesen ki kell zárnia az egyéni leleménynek, egyéni magyarázatnak legkisebb mértékű érvényesülési lehetőségét is. A munkát tehát mechanikussá kell tenni, s ezt a mechanizált munkamenetet kodifikálni, szabályozni kell. A könyvtári munka szabályozott mechanizálása az első teendő a könyvtári üzem racionalizálásánál.

A második teendő a mechanikus eszközök minél fokozattabb igénybevétele.

A könyvtárak életében világszerte két jelenség figyelhető meg. A könyvtárak anyaga állandóan nagymértékben duzzad, s ha nem is ily irányban, de állandóan növekszik a könyvtárak forgalma is. Ez a két jelenség magával hozza azt, hogy a könyvtárakra egyre nagyobb feladatok megoldása hárul. A raktárak megnövekedése s ennek következtében az olvasóteremtől való lassú távolodása megkívánja a mechanikus könyvszállítást. A könyvtárak anyagának felduzzadása megkívánja, hogy minél több más és más szempontból összeállított katalógusa álljon a közönség rendelkezésére, s így a nagyközönség a nagy anyagban is hamar el tudjon igazodni, amelynek egyik nyitja az, hogy több úton is eljuthasson a keresett mű katalógusbeli feltalálásához. A nagy használatnak kitett több katalógus megkívánja, hogy a katalóguslapok mechanikus úton sokszorosíttassanak, s lehetőleg úgy, hogy ez a sokszorosítás újabb könyvtári felvételezés nélkül, bármikor, a lehető legkisebb zavar nélkül megismételhető legyen. Az olvasótermi gyors kiszolgálás, az olvasók, kölcsönzők nyilvántartása, az olvasóterem minél jobb világítása, megfelelő fűtése, szellőztetése stb. stb. megannyi oly feladat, amelynél a technikai újítások állandóan figyelemmel kísérendők és alkalmazandók. Személy- és teherlift, házi telefonhálózat, csőposta, modern világítás, központi fűtés, ésszerű szellőztető készülékek, elektromos takarító eszközök, automatikus raktári kocsik, raktári vasállványok, mechanizált nyilvántartók, elektromos címsokszorosító, megfelelő számú írógép, modern felszerelésű könyvkötő üzem, filmmel, lemezzel és feketén-fehér módszerrel dolgozó

fényképező üzem, modern tűzoltó eszközök stb. stb. nélkül ma modern könyvtárat nem lehet elképzelni. Mindezek azt az egyetlen célt szolgálják, hogy a könyvtári üzem a lehető legtökéletesebben működjék.

Nem lehet azt mondani, hogy ezek megdrágítják a könyvtári üzemet. Kétségtelen, hogy ezeknek beállítása nagy tőkebefektetést igényel. De ez a befektetés csak egyszeri, s a fokozott javítás és karbantartás sokkal kisebb összeget emészt fel, mint amekkora értéke van annak a használhatóságbeli feljavulásnak, amely az így technikailag modernizált könyvtári üzemben önmagától bekövetkezik.

Mindenekelőtt azzal kellett volna kezdeni, hogy a könyvtárak elhelyezését kell ésszerűsíteni. Könyvtár csak könyvtári célokra épült, vagy arra a célra megfelelően átalakított épületben válhatik jól használható könyvtárrá. A mai könyvtárépítő technika olyan fejlett, hogy egy mostanában épített, könyvtári célokra szolgáló épület belátható időn belül nem avulhat el, mert tárgyilagos építésénél fogva alkalmas arra, hogy az újabb s eljövendő technikai eredmények a további mechanizálásnál benne alkalmaztassanak.

A könyvtári racionalizálás útja tehát a következő:

1. a munkamenetnek szabályozás útján való mechanikussá tétele;
2. a technikai eszközök minél szélesebb mérvű igénybevétele;
3. a könyvtáraknak modern könyvtárépületekben való elhelyezése.

Mindezek elmondását az tette időszerűvé, hogy az új Magyar Nemzeti Múzeumi törvény[2] végrehajtása kapcsán az Országos Széchényi Könyvtár új szabályzatot kap, s ennek mellékleteként most készül a könyvtár munkamenetének minden részletre kiterjedő szabályozása. Ez a munkamenet-szabályzat, amely remélhetőleg nyomtatásban is meg fog annak idején jelenni, a könyvtár főigazgatója, Fitz József[3] elgondolásának megfelelően arra törekszik, hogy a munkát minél inkább mechanikussá tegye. Ezzel megtörténik az Országos Széchényi Könyvtárban a könyvtár-racionalizálás első lépése. A múlt számunkban pedig hírt adtunk róla, hogy a Széchényi Könyvtár 1936. január elsején áttér a címleírásoknak adréma-gép útján való sokszorosítására, s ezzel egyidejűleg a mai egyetlen szerző-katalógus mellett több, má-más szempontú katalógust állít fel. Ez a lépés elhatározó jelentőségű lesz Magyarországon a technikai vívmányok könyvtári alkalmazása terén. Tehát megindul a könyvtár-racionalizálás második lépése is.

Igen kívánatos, hogy az Országos Széchényi Könyvtár, az ország első könyvtára, üzemének ésszerűvé tétele folyamán ne álljon meg ezeknek a lépéseknek megtétele után, hanem kövesse azokat a további technikai felszerelés s mielőbb az önálló, modern, könyvtári célra épült épületbe való átköltözés. A technikai felsze-

relés kiépítésének azonban nem szabad az új épület ma még távoli reménye miatt késedelmet szenvednie.

Sok szerencsét kívánunk az Országos Széchényi Könyvtár megindult „racionalizálásához", amely – ha nem is nevezik annak – mégis az, s annak sikerét fokozott figyelemmel fogja várni, mint követendő példát, az ország valahány nagy forgalmú közkönyvtára.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1935. 3. sz. 17–18. l.

---

1. *Asztalos Miklós* (szül. 1899) – történész, az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosa. Többször foglalkozott a magyar könyvtárügy időszerű problémáival. Az általa szerkesztett Könyvtári Szemle (1934-től) az egyik legelevenebb könyvtári szaklap volt.
2. 1934-ben az új Múzeumi Törvény új szervezeti egységbe foglalta az Országos Széchényi Könyvtárat. Korábban a könyvtár az un. Gyűjtemény Egyetem tagja volt, melybe a Nemzeti Múzeum 6 önálló tára és 8 egyéb múzeumi intézmény tartozott. 1934-től felügyeleti szerve a Nemzeti Múzeum Tanácsa lett.
3. *Fitz József* – l. a 141. szemelvény 1. jegyzetét.

A Fővárosi Könyvtár az ellenforradalom időszakában

148

GULYÁS PÁL[1] JELENTÉSE HALLER ISTVÁN[2] VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERHEZ

Budapest, 1920. április 27.

Méltóztatott f. hó 15-én 32 496/B. XVIII. sz. a. javaslattétel végett megküldeni Mosdóssy Imre miniszteri tanácsos beadványát a székesfővárosi Nyilvános Könyvtár nemzetellenes irányáról és annak könyvanyagáról.

A jelentést a következő tiszteletteljes észrevételek és javaslatok kíséretében van szerencsém Excellenciádhoz 1. alatt visszajuttatni.

A XX. század első évtizedében szakemberek és közönség részéről mind hangosabban nyilvánult meg az a vélemény, hogy a fővárosban működő három nagy nyilvános könyvtár: a M. N. Múzeum, a M. Kir. Tudományegyetem és a M. Tud. Akadémia könyvtára nem képes megfelelni azoknak az igényeknek, melyeket Buda-

pest számban rohamosan emelkedő lakossága közkönyvtárak útján kíván kielégíteni. E három nyilvános könyvtár eredeti rendeltetésének megfelelően a tudományos szakképzés és önálló tudományos kutatás igényeit volt és van hivatva kielégíteni, azon keretek között, amelyeket hazánk gazdasági helyzete részünkre meghatároz, de emellett kénytelen volt megfelelő könyvtári intézmény híján, azon kevésbé komoly elemeket is befogadni, akiknek érdeklődése pusztán szórakoztató vagy informatív jellegű, s akiket ezek a tudományos munkára berendezett közkönyvtárak csak igen tökéletlenül, s még így is nemegyszer a komoly kutatók érdekeinek a rovására voltak képesek ellátni. Ez áldatlan állapotok csakis azzal érhettek volna véget, ha a város az angol-amerikai Free Public Library [nyilvános könyvtár] mintájára egy olyan könyvtárat szervez, amelyet a székesfőváros felnőtt lakossága a helyszínen minden korlátozás nélkül, a kölcsönforgalomban pedig nagyobb formalitások mellőzésével vehet igénybe, s ahol rendelkezésére állnának a klaszszikus írók, a modern szépirodalom válogatott remekei, a fontosabb napilapok és közérdekű folyóiratok s a tudomány minden szakába vágó megbízható ismeretterjesztő kézikönyvek, lexikális munkák és alapvető összefoglalások.

Ezt az álláspontot a Múzeumok és Könyvtárak Tanácsa is magáévá tette, amikor elnöke, br. Wlassics Gyula[3] 1910. február 21-én kelt emlékiratában, melyet a székesfőváros tanácsához intézett, többek között a következő indítványt terjesztette elő: „Vegye fel a fő- és székesfővárosi tanács a maga városfejlesztő programjába a legközelebbi jövő feladatai közé egy fő- és székesfővárosi közművelődési nyilvános könyvtár alapítását, esetleg a meglévőnek ilyenné fejlesztését, mégpedig a fő- és székesfőváros viszonyaihoz alkalmazott angol-amerikai minta szerint, melynek fokozatosan fejlesztendő fiókkönyvtáraival lássa el szükség szerint a különböző külső területeket."

A főváros radikális és szociális hajlandóságú akkori vezetősége kapva-kapott ezen a könyvtári kérdésekben legilletékesebb helyről jött indítványon, mert alkalmasnak látszott arra, hogy leple alatt megteremtsék azt a propagandakönyvtárt, melyre a destruktív eszmék intenzív művelése és expanzív terjesztése érdekében múlhatatlan szükség volt, mégpedig mindezt a főváros túlnyomó többségében nem radikális gondolkodású polgárságának a zsebére. A könyvtár szervezése tárgyában dr. Bárczy István[4] akkori polgármester a szélsőséges szocialista irány egyik legexponáltabb emberével és bizalmas barátjával, dr. Szabó Ervinnel emlékiratot dolgoztatott ki, mely letérve az Országos Tanács memorandumában hangoztatott egyedül helyes elvről, azon ürügy alatt csempészte

be a destruktív munka trójai falovát, hogy a már létező tudományos könyvtárak között létesítendő munkamegosztás érdekében a tervezett városi könyvtár az általános „ismeretterjesztő és szépirodalmi anyag mellett" az államtudományok területére specializálja magát. Hogy pedig az oktatószemélyzetet és a tanulóifjúságot is tervezett propagandahálójába keríthesse, azt indítványozta, hogy a székesfőváros 321 községi iskolája mellett fennállott tantestületi és ifjúsági könyvtárak is beolvasztassanak a tervezett Városi Nyilvános Könyvtárba. Az indok e memorandum szavai szerint ugyanaz volt, hogy „az iskolai könyvtárak teljesen céljukat tévesztett intézmények, amelyek sem didaktikai, sem oktató, sem gyönyörködtető hivatást nem képesek teljesíteni" (l. Emlékirat 23. l.), de hogy ez az ürügy csak a propaganda céljait takarta, az ma már a legnagyobb fokú jóhiszeműség mellett sem lehet kétséges, ha figyelembe vesszük, hogy a proletárdiktatúra alatt az ifjúsági könyvtárak ügyében a városházán tartott értekezleten az akkor már Szabó Ervin Könyvtár kiküldötte újból a legnagyobb nyomatékkal felvetette az iskolai könyvtáraknak a városi könyvtárba leendő beolvasztása eszméjét, melynek megvalósítását addig csakis az iskolai könyvtárakat elrendelő kormányintézkedések gátolták.

Az ezen emlékirat alapján létesített Városi Nyilvános Könyvtár azután sub titulo „államtudomány" [ürügyén] központi könyvtárának magvául egy kombattáns [harcos] szocialista propagandakönyvtárat tett meg, az ifjúsági könyvtárak beolvasztását pedig úgy kerülte meg, hogy fiókjaiban ifjúsági osztályokat létesített, melyek az oktatószemélyzet ellenőrzése nélkül elégítették ki a gyermekek vágyait, azzal pedig, hogy a kikölcsönzést minden 16 életévét betöltött egyénnek egy nagykorú egyén jótállása mellett lehetővé tették, a középiskolák felsőbb osztályú tanulóit is teljesen kivonták a tanszemélyzet ellenőrzése alól.

Talán e jelentés írója volt az első, aki már 1910-ben célzott arra, hogy az akkor még a Fővárosi Statisztikai Hivatallal kapcsolatos Fővárosi Könyvtár túlnyomóan szocialista irányban fejlesztetik, és érdekes, hogy Szabó Ervin már akkor is avval védekezett az ellen az „inszinuáció" [gyanúsítás] ellen, ami párthíveinek a könyvtárt később ért hasonló támadásokkal szemben is a legjobb, de teljesen látszólagos erőssége volt: hogy a keresztényszocialista és a konzervatív irányú munkákat éppúgy, valójában azonban kevésbé intenzíven gyűjtötte a könyvtár, mint a radikális, szocialista és felforgató irányokat. Annak idején Szabó Ervinnel szemben utaltam a védekezés gyöngéjére, és kifejtettem, hogy az „ellentábor" iratainak gyűjtése a pártpolitikai harc szempontjából éppoly fontos, mint az érdekelt párt saját irodalmának az egybegyűjtése,

utaltam arra a feltűnő körülményre, hogy a Fővárosi Könyvtár a napi értékű apró-cseprő röpiratokat, amelyek tudományos jelentőséggel alig bírnak, mily rengeteg számba szokta volt beszerezni, hogy ezzel is fokozza a könyvtár kombattáns jellegét.

A múlt év szomorú eseményei azután teljes mértékben igazolták a haza sorsáért és a fennálló jogrend épségéért aggódóknak a Budapesti Városi Nyilvános Könyvtárral szemben emelt vádjait, s teljesen igazat kell adnom Mosdóssy Imre min. tan. úrnak, amikor a Városi Nyilvános Könyvtár részletes megvizsgáltatását javasolja.

A vizsgálatnak azonban véleményem szerint nem csupán a könyvtár „szociológiai" könyvkészletére, hanem szépirodalmi és ismeretterjesztő készletére is ki kellene terjeszkednie, mert az az anyag éppoly nagy szerepet játszhatik az olvasók világszemléletének a befolyásolásában, mint a szociológiai anyag. Itt főleg annak a megállapítása a fontos, hogy a radikális és felforgató irányzatokat képviselő írók egy-egy műve hány példányban van meg a könyvtárban, mert az agitációt, ami egy közművelődési könyvtár helyesen felfogott feladatának nem tekinthető, különösen azzal lehet szolgálni, hogy minél nagyobb példányszámmal állítják be a raktárakba a céljaiknak megfelelő írásműveket.

Emellett több oly intézkedésre is szükség volna, mely lehetetlenné tenné, hogy a könyvtár nagy szabadsága a még eléggé meg nem érett elemekre is kiterjesztessék. E tekintetben javasolom az ifjúsági osztályok teljes megszüntetését, a kellőképp megrostált könyvkészletüknek a fővárosi iskolák ifjúsági könyvtárába való átutalását, minthogy elsőrendű nemzeti és pedagógiai érdek, hogy a tanulóifjúság olvasmányai a tanulók szellemi fejlettségét ismerő oktatószemélyzete ellenőrzése alatt álljon. A Városi Nyilvános Könyvtár egyéb osztályainak használatát pedig a betöltött 18. évhez javasolom kötni, mégpedig úgy, hogy az olvasótermeket is csupán az életkort hitelesen igazoló személyazonossági okmányok alapján kiállított igazolványokkal látogathassák. Ha azonban Excellenciád a mai szabályzatban fennálló 16. életévhez ragaszkodik, úgy a középfokú iskolák tanulóival szemben kikötendő volna, hogy a látogatásra és a kikölcsönzésre jogosító igazolványok kiállítása csakis az illető iskola igazgatóságának külön írásos beleegyezése, iskolába nem járó, 18. életévüket be nem töltött egyéneknél pedig az apa vagy a gyám írásbeli beleegyezése alapján történhetik. Katonáknak, altisztektől lefelé csakis a katonai fölöttes hatóságok útján kiállított írásbeli engedély alapján volna szabad a Városi Nyilvános Könyvtár olvasótermeit és kölcsönkönyvtárát igénybe venni.

Úgy a könyvtár készletének s katalógusainak revíziója, mint használati szabályzatának módosítása s az ebből kifolyó intézkedések életbe léptetése, valamint az esetleg felmerülő egyéb rendszabályok kidolgozása és keresztülvitele egy, az állam szolgálatában álló megbízható könyvtári szakembernek a budapesti Városi Nyilvános Könyvtárhoz kormánybiztosi minőségben leendő kiküldése útján volna eszközölhető, akinek előterjesztésére Excellenciád a könyvkészlet revíziójához az egyes tudományszakok képviselőjéből külön bizottságot alakítana, amely szaktudásával a kormánybiztost a revízió nagy körültekintést igénylő munkájában támogatná.

Egy ily kormányintézkedéssel bizton elérhetőnek vélem, hogy a Budapesti Városi Nyilvános Könyvtár rövidesen azzá váljék, aminek létesítésének jóhiszemű kezdeményezői eredetileg kontemplálták: a pártokon felül álló, elfogulatlan közművelődés és a nemes szórakozás eszközévé.

Fogadja Nagyméltóságú Miniszter Úr kiváló tiszteletem nyilvánítását.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Figyelő, 1966. 4. sz. 362–364. l.

---

1. *Gulyás Pál* – l. a 27. szemelvény 1. jegyzetét.
2. *Haller István* (1880–1964) – jobboldali politikus 1919 novemberétől 1920 decemberéig vallás- és közoktatásügyi miniszter.
3. *Wlassics Gyula* – l. az 58. szemelvény 2. jegyzetét.
4. *Bárczy István* – l. a 62. szemelvény 1. jegyzetét.

Vidéki városi könyvtárak viszonyai

149

RADÓ ISTVÁN[1]

VIDÉKI KÖZKÖNYVTÁRAK

1940

(Részlet)

...Tanulmányomban azokkal a vidéki közkönyvtárakkal óhajtok foglalkozni, amelyek tényleg működnek is. Figyelmen kívül kell hagynom azokat, amelyek stagnálnak, nem kapcsolódnak be a magyar könyvtári élet vérkeringésébe.

Az első bennünket érdeklő kérdés: kik a vidéki közkönyvtárak fenntartói és mekkora a könyvtárak állománya?

A könyvtár címe	Fenntartója	Állománya	
		mű	kötet
1 Szegedi Somogyi Könyvtár	Szeged sz. kir. város közönsége	75 000	129 000
2 Győri Városi Köz-Könyvtár	Győr sz. kir. város közönsége	–	45 460
3 Vas vármegyei Múzeum Könyvtára, Szombathely	Vas vármegye és Szombathely város Kultúregyes.	23 272	28 976
4 Sopron sz[abad] kir[ályi] város Közkönyvtára	Sopron sz. kir. város közönsége	22 700	25 000
5 Debreceni Déry Múzeum Könyvtára	Debrecen sz. kir. város közönsége	–	23 958
6 Borsod-Miskolci Múzeum Könyvtára	Miskolc város és Borsod megye	11 739	19 647
7 Nagykanizsai Városi Könyvtár	Nagykanizsa megyei város	5 100	6 897
8 Városi Közkönyvtár, Cegléd	Cegléd megyei város	3 458	6 100

...A könyvtárak életében rendkívül fontos szerep jut a dotációnak, amely az évi könyvszaporulat mennyiségét döntően befolyásolja. Amint a következő táblázat mutatja, ez a dotáció nagyon különböző, és valahogyan nem függ a könyvállomány nagyságától. Meg kell itt állapítanom, hogy egyes könyvtárak fenntartói – nem értékelvén eléggé a könyvtárak kulturális, nemzetnevelő munkásságát – nem fordítanak megfelelő gondot és anyagi támogatást könyvtáruk fejlesztésére.

...A könyvtár eredményes munkájának fokmérője a forgalmi statisztika. Amint látni fogjuk, vidéken nagyobb azok száma, akik kikölcsönözve a könyvet, otthon olvassák el, mint akik helyben, az olvasóteremben dolgoznak. Ez a tény összefügg a már említett körülménnyel, hogy ti. vidéken többnyire a szépirodalom termékeit olvassák.

A vidéki közkönyvtárak statisztikai kimutatásai rendszerük-

Közkönyvtár	Dotáció			
	a fenntartótól		az államtól	
	év	összeg P	év	összeg P
Győr	1934	1600,–	1934	300,–
	1935–36	1200,–	1935–38	600,–
	1937	1300,–		
	1938	2100,–		
Szombathely	(tagdíjakból befolyt) összeg		1935	500,–
			1936	400,–
	1938	777,80	1937	150,–
Sopron	1925–31	8000,–	1937-ig	300,–
	1932–38	4000,–	1938	600,–
	1939	5000,–		
Debrecen	1933	4111,–	–	–
	1934	3887,60	1934	200,–
	1935	2331,60	1935	600,–
	1937	4040,–	1937	400,–
Miskolc	évi	1000,–	évi	300,–
Nagykanizsa	évi	700,–	–	–
Cegléd	1938	1224,–	–	–

ben annyira eltérnek egymástól, hogy azokat egy rendszerbe beskatulyázni nemigen lehet; így tehát minden könyvtár adataival külön-külön kell foglalkoznunk.

Somogyi Könyvtár, Szeged: E könyvtárnál számba vehető kölcsönforgalomról nem lehet beszélni; olvasótermi forgalmáról nincsenek adataim.

Győri Városi Közkönyvtár: E könyvtárról meg kell állapítanunk, hogy szűkös anyagi támogatás mellett is szép fejlődést mutathat fel. Öt évre visszamenőleg következő forgalmat érte el:

Év	Kölcsönzés		Napi átlag		Olvasóterem
	hány esetben?	kötet	hány esetben?	kötet	
1934	3358	6 898	12	24	191
1935	3512	6 896	13	24	171
1936	3845	6 912	14	24	205
1937	5269	9 804	19	34	452
1938	8096	15 591	30	55	411

(A napi átlag kiszámításához évenként 286 könyvtári napot vettem alapul, ami az átlagnak megfelel.)

Vas vármegyei Múzeum Könyvtára, Szombathely: 1938. évben 21 320 esetben 43 200 kötet könyvet kölcsönöztek ki. A napi átlag itt 74 esetben 151 kötet. A könyvtárnak olvasóterme nem lévén, rendes olvasótermi forgalomról nem lehet szó. A szükséges kézikönyveket a könyvtár munkahelyiségében használják adott esetben.

Sopron sz. kir. város Közkönyvtára: Könyvtárunk statisztikájával már részletesen foglalkoztam ehelyütt;[2] az 1937–38. évi adatok már újak.

Év	Kölcsönzés		Napi átlag		Olvasóterem
	hány esetben?	kötet	hány esetben?	kötet	
1934	17 613	35 826	60	121	1064
1935	20 099	44 442	73	162	960
1936	29 893	72 713	101	245	911
1937	34 988	83 273	118	282	1054
1938	35 435	92 697	123	323	1298

Debreceni Déry Múzeum Könyvtára: Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint 92 729 lelket számláló Debrecen közkönyvtára mutatja fel a vidéki közkönyvtárak között a legnagyobb forgalmat, bár könyvállományával az ötödik helyen áll. (Meg kell azonban jegyeznem, hogy véleményem szerint e könyvtárnál a többitől eltérő számolási módot használnak a forgalmi statisztikában, mert kissé túl magasaknak találom a forgalom számadatait!)

Év	Kölcsönzés		Olvasóterem
	hány esetben?	kötet	
1933	71 301	82 005	49 083
1934	67 359	99 786	44 760
1935	68 614	77 164	42 493
1937	62 270	70 172	34 765

Borsod-Miskolci Múzeum Könyvtára: nem kölcsönöz könyveket rendszeresen, csak kivételes esetekben. Az ily módon elért forgalom következőképpen alakul:

Év	Kölcsönzés kötet	Olvasóterem
1933	303	2468
1934	342	3329
1935	420	3049
1936	608	4041
1937	586	4691
1938	669	4962

A Nagykanizsai Városi Könyvtár 1938. évi forgalma: 1869 esetben 2308 kötetet kölcsönöztek ki. Az olvasótermet ez év végén 960 olvasó látogatta.

Városi Közkönyvtár, Cegléd. Szintén nem kölcsönöz ki könyveket. Olvasótermi forgalma:

1936-ban 834 olvasó
1937-ben 848 olvasó
1938-ban 759 olvasó...

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle, 1940. I. füz. 55–61. l.

1. *Radó István* – a Sopron Városi Könyvtár vezetője. Többször foglalkozott a Soproni Városi Könyvtár helyzetével és eredményeivel.
2. Radó István: Sopron sz. királyi város közkönyvtárának története a statisztika tükrében. Magyar Könyvszemle, 1937. 247–250. l.

A népkönyvtárak újraszervezése és működése

150
BISZTRAY GYULA[1]
A FALUSI NÉPKÖNYVTÁRAK[2]
1936. október 3.
(Részlet)

. . . 1923-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a népkönyvtári szervezetet új alapokra fektette. Megszüntette a MKOT[3]-t, és a népkönyvtárügyet az ugyanazon évben létesített iskolán kívüli népművelés közvetlen gondozásába utalta. Ez alapítja és fejleszti, a törvényhatósági iskolán kívüli népművelési bizottságok közreműködésével, a népkönyvtárakat, és a régiek töredékes könyvállományát – amennyire lehet – ismét használatba helyezi. 1927-ben a VKM [Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium] mintegy 650 000 pengős befektetéssel 1500 új népkönyvtárt állított fel. Ezeknek száma máig 1629-re emelkedett. Az 1500 népkönyvtár szétosztása a vármegyék és városok nagyságához s lakosságának lélekszámához mért arányban történt, elsősorban azonban a falvakat és tanyákat juttatta népkönyvtárakhoz. Az új népkönyvtárak négy típusra oszlanak, úgymint: nagy, közép, kis és tanyai könyvtárakra. Jellegében valamennyi azonos, csak a könyvek színvonala és kötetszáma tekintetében van köztük különbség. Ma a kötetszám az egyes típusok szerint: 360, 250, 210 és 200. – Ugyancsak a kultuszminisztérium, illetőleg annak népművelési ügyosztálya alá tartoznak a MKOT által alapított népkönyvtárak maradványai, továbbá a közművelődési és ifjúsági körök könyvtárai. – 1925-ben a Földmívelésügyi Minisztérium, háború előtti könyvtárairól lemondva, újból megkezdte gazdakönyvtáralapító tevékenységét. A gazdakönyvtárak száma ez idő szerint 1227. . .

Rátérve a népkönyvtárügy legfőbb problémáira, *az alap: a népkönyvtári országos hálózat*, első tekintetre kedvezőnek tűnik föl. Hiszen csupán az 1629 új népkönyvtárt és 1227 új gazdakönyvtárt számlálva, 2856 népkönyvtárral rendelkezünk. Tekintve, hogy Csonka-Magyarország 3400 községből áll, népkönyvtári szempontból mindössze 550 helység látszik ellátatlannak, ezekben viszont régi népkönyvtárt vagy közművelődési könyvtárt feltételezhetünk. Sajnos, a valóságban sokkal kedvezőtlenebb a helyzet. Tudni kell ugyanis, hogy az 1629 új népkönyvtár mindössze 1280 község ellátottságát jelenti, mert a nagyobb községekben, városokban és

tanyaközpontokban több népkönyvtár van elhelyezve. Figyelembe veendő, hogy a régi népkönyvtárak és egyesületi könyvtárak kötetszám tekintetében rendkívül szegényesek, tartalom tekintetében pedig erősen elavultak, ezeket tehát alig lehet amazokkal egy kategóriába vonni. A Földmívelésügyi Minisztérium új alapítású gazdakönyvtárai csak részben tekinthetők teljes népkönyvtáraknak, mert nagyobbik felük csupán mezőgazdasági szakkönyvekből áll, és ezek is a többi népkönyvtártól függetlenül létesíttetnek, igen sokszor azokkal azonos helységekben. Ilyen körülmények között nem csoda, ha községeink több mint felerészben népkönyvtári szempontból még mindig ellátatlanok. Olyan államban, amely teljesen kiépített népkönyvtári hálózattal bír, a kétféle alapítás nem okozhat gondot. Ám létesüljenek újabbnál újabb népkönyvtárak ugyanazon községekben, minél több jó könyv árad a falvakba, annál inkább megtermékenyül ama bizonyos szellemi ugar. Mi azonban ettől az eszményi állapottól még nagyon messze vagyunk! Elsőrendű fontosságú volna tehát végre-valahára a népkönyvtár-alapítás ügyét közös nevezőre hozni, s az országos hálózat céltudatos kiépítését biztosítani. A kérdés racionális rendezése leginkább a megvalósítás előtt álló népmővelési törvénytől remélhető. Addig is, amíg a végleges rendezés megtörténik, kívánatosnak látszik, hogy a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete a népkönyvtárakkal való foglalkozást a legszorosabban kapcsolja be munkaprogramjába.

Minthogy a népkönyvtárak egységes központi igazgatásának ügye ez ideig rendezetlen, a népkönyvtárak legfőbb gondja pedig a kultuszminisztériumra nehezedik, e főhatóság átmeneti megoldással igyekszik előbbre vinni az említett feladatot. Évégből 1935 őszén országosan bevezette az úgynevezett vándorkönyvtár-intézményt, amely hazánkban nem egészen ismeretlen, mert annak idején a MKÖT is létesített vándorkönyvtárakat, továbbá a fővárosban és néhány törvényhatóság területén az újabb időkben is működtek ilyenek. A vándorkönyvtár – mint köztudomású – kisebb, rendszerint 30-tól 100 kötetig terjedő könyvgyűjtemény, amely ládába, szekrénybe foglalva, vagy pedig külön e célból berendezett kocsira, esetleg autóra fölszerelve (ez az úgynevezett bibliobusz), a kulturális gócpontoktól távol eső falvak, tanyák, telepek lakóit szabályos időközökben megfelelő olvasmányokkal látja el. A hiányos népkönyvtár-hálózatú államokban a vándorkönyvtárak igen jól beváltak, és nagy népszerűségre tettek szert. Európa számos államában meghonosodtak (Németország, Ausztria, Olasz- és Franciaország, Belgium, Dánia, Lengyel- és Oroszország stb.). A svájci Bibliothèque pour Tous [mindenki könyvtára] szervezete nem egyéb, mint néhány nagy központból irányított vándorkönyvtár-hálózat. De talá-

lunk vándorkönyvtárakat az Észak-amerikai Egyesült Államokban[3] Mexikóban, Japánban és Indiában is...

A felsorolt bajok és akadályok ellenére népkönyvtáraink használata élénk, forgalmuk örvendetes. Az új alapítású népkönyvtárak 1934–35. tanévi forgalmi statisztikájából kiemelem a következő adatokat: 1616 új népkönyvtárunk 408 616 kötetes állománya 747 101 kötetes forgalmat ért el, vagyis a kötetállomány 1,8-szeres kihasználását, ami megfelel a nyugat-európai átlagnak. A könyvtárakat 259 859 olvasó látogatta, ami az ország lakosságának közel 3%-át jelenti. (Németországban a falusi lakosság népkönyvtári részvétele 5–10%.) A legolvasottabb művek a világháborúra vonatkozó munkák, útleírások, gazdasági és történelmi művek, a szépirodalomban Jókai, Gárdonyi, Gulácsy[4]...

A szövegközlés alapja: Magyar Könyvszemle, 1937. II. füz. 112–118. l.

1. *Bisztray Gyula* – l. a 120. szemelvény 1. jegyzetét.
2. Szemelvényünk a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Országos Kongresszusán 1936. október 3-án tartott felolvasásából való.
3. *MKOT* – Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa – l. az 58. szemelvény 10. jegyzetét.
4. *Gulácsy Irén* (1894–1945) – író. Történelmi regényei elsősorban a középosztálybeli közönség körében népszerűek voltak.

151

[SCHÖPFLIN GYULA] NAGYPÁL ISTVÁN[1] NÉPKÖNYVTÁRAK

1932

Azt hinné az ember, hogy az iskolán kívüli népnevelés igen-igen fontos pontja közoktatásügyünknek. Különösen áll ez a falusi népkönyvtárakra, mint az egyik legfontosabb nevelőeszközre a falu felé. És mit látunk? 1927 óta állnak hivatalosan népkönyvtárak. Könyvjegyzékük[2] két pirinyó füzetke: összevissza negyven oldal az egész. A magyar irodalom jó pár száz évéből – sőt a külföldiből is – mindössze ennyi ütötte meg a mértéket. Most az a kérdés: ha már mennyiség szempontjából ilyen szigorúan ítélték elevenekké és holtakká a könyveket (legalább a nép részére), vajon *minőség szempontjából tényleg a színe-javát fölözték-e le?* Milyen szempontok szerint csoportosították a falu számára méltónak tartott műveket.

A katalógus gerincét a *Magyar népművelés könyvei*[3] című sorozat alkotja (közjogi alapismeretek, egészségi ismeretek, magyar

költői antológia stb.). Ilyen széles felületű népszerűsítő művekre igazán égető szükség van: csak akkor hökken meg az ember, ha e művek árait is megnézi. 5 P-től 10 P-ig terjedő árak! Nem lehetett volna ezt olcsóbban megcsinálni?

Az általános és következetes fő szempont az erkölcsösség alapján való rostálás. Ez a vasszigor az iskolai könyvtáraknál elfogadható, de miért a faluval szemben? Ez a hibásan értelmezett puritanizmus okozza az egészségügyi és szexuálpedagógiai rész szegényességét (*Foerster–Schütz: A nemi élet etikája, A szülők hibái a nevelésben, Imre S.: A családi nevelés főkérdései*). Az egész egészségügyi részen (kisebb, kevésbé jelentékeny részletmunkák) látszik, hogy semmi egységesség, semmi céltudatosság nem volt az összeállításban. Pedig ez a kérdés, a szociálhigiénia kérdése, végtelen fontosságú! Ennek a kiépítése természetes sarkpontot talál a könyvtárakban; ezekre támaszkodva lehet csak széles körű és eredményes népegészségügyi fölvilágosítást létrehozni. Ezt a problémát nem elég csak orvosilag megközelíteni: épp olyan fontos a szociológiai megoldás keresése is. A népegészségügy kérdése inkább társadalmi, mint orvosi probléma. De ezen az úton csak jól kiépített könyvtárakon át lehet haladni. Ez a könyvjegyzék egyik fő hiánya; ennek a pótlása a legégetőbb szükség.

A másik fontos kérdés a közgazdaságtan ügye. Ma mindenkinek szüksége van bizonyos közgazdasági tudásra, legelsősorban a termelő népnek. Nemcsak az ő érdeküek, hanem az egész nemzetgazdaság érdeke, hogy fölvilágosult és általános szempontból is képzett paraszttársadalmunk legyen. A katalógusban az általános gazdasági részt *Geöcze:* Közgazdaságtan és társadalomtan, *Kádár—Maróthy:* A polgári élet stb. képviselik (kíváncsi vagyok, idekerült volna vajon *Weis István* könyve, A mai magyar társadalom, ha nem lenne minisztériumi ember...). Ez majdnem semmi! Ha nincs megfelelő mű, írassanak! Erre kellene fölhasználni a népművelés-sorozatot, ezeket a kérdéseket kellene fokozott mértékben fölkarolni (amilyen mértékben eddig elhanyagolták). Elhisszük, hogy Széchenyi beszédei is lényegesek a nép számára (M. népművelés kvei – ára 7—P), de pillanatnyilag fontosabb volna akár egy szociálhigiéniai, akár egy közgazdaságtani mű.

A művészeti részt illetőleg szükségképpen a zenére esnék a hangsúly. Itt főleg zenei anyagban van hiány; egy-két jelentéktelen nótáskönyv – semmi a Bartók – Kodály-gyűjtésből. Pedig már vége lehetne az álnépdalkultusznak (ezeket a népre is rátukmálják, mint sajátját); ismertessék meg velük a saját zenéjük értékét. Miért nem szűnik már meg a hivatalos közöny a magyar népi zenével szemben?

A szépirodalomnak tizenhét oldal jut a negyvenből: nem is a fele. Az összeállítás csúcspontja Gárdonyi. Azon túl csak szórványokban található a „modern irodalom". De a régebbi sincs tökéletesen összeállítva. Miért kellett pl. Jókai kiválogatott munkái közé besorozni olyan gyönge műveit is, mint a *Gazdag szegények*, *Nértelen vár* (hacsak nem azért, mert ezekből volt a legnagyobb maradék az érdekelt kiadónál; amellett a Névtelen vár ára 12 P). Jobb művei közül pedig mért hiányzik a *Rab Ráby*, *Egy az Isten*?

Móricz Zsigmond könyvei közül csak három kapott polgárjogot (Csitt-csatt, Pillangó, Légy jó mindhalálig). Kosztolányitól semmi sincs, ellenben a neve mégis bekerült *A rézző Magyarország* révén, amit ugyan csak szerkesztett, viszont Lőrinczy György[4] tíz kötettel szerepel.

Ha kiemeljük is ezeket, nem felejthetjük, hogy ez a katalógus nem lezárt mű. Folytatásra vár; emellett átszervezésre is, újabb szempontokra, több gondosságra. Meg kell gondolni a katalógus szerkesztőinek, hogy itt egy eléggé elhanyagolt és óriási fontosságú kérdés sürgetős, de lelkiismeretes megoldása szükséges.

A másik fontos kérdés az iskolai könyvtárak ügye. Ezt hosszabb idő óta több gondossággal állították össze. Egyik fő szempont az ún. hazafias nevelés. De ezt ők úgy értelmezik: militarista nevelés. Mindenütt ezt domborítják ki, evvel szaturálják [itatják át] az iskolás ifjúságot. Meddig fog még ez tartani? Nem látják be, hogy ez nem lehet, nem szabad, hogy pedagógiai szempont legyen? Ki kell cserélni ezt a hamis és gonosz katonai ideált egy kultúrideállal. Kultúrára van szükségünk, nem hadiállapotra. A magyar irodalom elég anyagot ad ennek a kultúrideálnak a megvalósítására. Hamis és céljavesztett nevelés az, amelyik ennyire eltévelyedik a kulturális irányvonaltól. Igaz, hogy ehhez az egész ideológiai rendszert ki kell cserélni és egészségesebbel újraplántálni. De erre szükség van, ma inkább, mint valaha.

A szövegközlés alapja: Nyugat, 1932. II. köt. 479–480. l.

---

1. *Schöpflin Gyula* (szül. 1910) – Schöpflin Aladár fia, író és kritikus, Nagypál István néven írt. Nem volt kommunista, de részt vett egy Eötvös-kollégiumi baloldali szervezkedésben a harmincas években. 1945 után skandináv országokban volt követ, s a Rajk-per miatt külföldön maradt.
2. A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter által az 1927. évben létesített 1500 népkönyvtár (községi könyvtár) könyvanyagának l. jegyzéke. Bp. 1927, Egyetemi Nyomda. 30 l.
3. A Magyar népművelés könyvei (1927–1934) című sorozatban a legfontosabb ismereteket nyújtó kötetek láttak napvilágot.
4. *Lőrinczy György* (1860–1941) – tanfelügyelő, író. A Petőfi és Kisfaludy Társaság tagja.

Munkáskönyvtárak és munkáskönyvtárosok

152
MADZSAR JÓZSEF[1]
MUNKÁSKÖNYVTÁRAK
1928

A magyarországi szervezett munkásság tudásvágyának egyik jelentős bizonyítéka a szakszervezeti könyvtárak és a bennük fölhalmozott és elolvasott könyvek száma. 1927-ben 34 budapesti és 23 vidéki, összesen 57 szakszervezeti könyvtár működött. Budapesten 95 337, vidéken 42 804, összesen 138 141 könyvből álló könyvtári állománnyal. Legnagyobb könyvtár Budapesten a vasmunkások szövetségében van, 16 500 kötet, azután a magántisztviselőknél 15 721. A 34 budapesti könyvtár közül 16-nak van 1000 könyvnél nagyobb, 11-nek 500-nál nagyobb, és 7-nek (1926-ban 12-nek) 500 könyvnél kisebb könyvállománya. A vidéki könyvtárak közül legnagyobb a pécsi 6719, és a szegedi 5070 könyvvel. Ezeken kívül 11 könyvtárnak van 1000-nél nagyobb, 5-nek 500 könyvnél kisebb állománya. Az olvasott könyvek száma Budapesten 163 967, vidéken 70 645, összesen 234 612. Egy könyvet olvastak 1927-ben Budapesten átlag 1,7-szer, vidéken 1,6-szor, a tagok mindegyikére Budapesten 1,8 (1926-ban 1,3) könyv jutott.

A szövegközlés alapja: Társadalmi lexikon Bp. [1928], Népszava. 495. l.

---

1. *Madzsar József* – l. a 64. szemelvény 1. jegyzetét.

153
NAGY ISTVÁN[1]
KÖNYVTÁROSAINK HIVATÁSÁRÓL
1943. november 28.
(Részlet)

Munkáskönyvtáraink könyvtárosai az évi közgyűlések után rendszerint leváltódnak. Úgy gondoljuk, hogy a megválasztandó új könyvtárossal szemben első és legfontosabb az az általános igény, hogy a munkáskönyvtáros mindenekelőtt szeresse a könyveket. Hiszen legelső kötelessége áttanulmányozni a reá bízott köteteket. A könyvtáros nemcsak raktárnoka, hanem szellemi őre és ápolója könyvtárának. Ismernie kell a kezére bízott könyvek nevelő és szó-

rakoztató értékét. Különben, akarata ellenére is, rossz könyvekkel töltheti meg szekrényét, s ezáltal elronthatja olvasói ízlését, helytelen irányba fordíthatja érdeklődését. A könyvtáros tehát igen fontos nevelő hivatást tölt be. Szocialista munkáskönyvtárakban nevelő hivatása természetesen szocialista irányzatú. Ehhez viszont több kell annál, hogy a könyvet ismerje és szeresse. A jó könyvtárosnak meg kell ismernie olvasói műveltségi fokát, érdeklődési körét. Olvasóinak pedig meg kell ismerniök könyvtárosuk képességeit, s meg kell győződniök helyes irodalmi tájékozódásáról. Hiszen csak így érezhetnek bizalmat iránta arra nézve, hogy kikérjék tanácsát olvasmányaik megválogatásánál. Mert ne rejtsük véka alá, akadnak azért még mindig olyanok, akik nemigen tudják, hogy mit olvassanak.

Az új könyvtáros csak úgy nyerheti meg olvasói bizalmát, hogy valóban olyan könyveket ajánl elolvasásra, ami megnyeri olvasói tetszését. Az olvasó tetszése azonban szólhat rossz könyveknek is. A jók ajánlásának egyik igen bevált módja az, hogy a könyvtáros könyvismertető előadásokat tart új és régi könyvekről. Ezenkívül évenként legalább egyszer készítsen elő a többi munkáskönyvtár könyvtárosaival teljesen önálló könyvismertető előadásokat. Erdélyben a korábbi években igen bevált a könyvismertetés irodalmi-törvényszék formája. Ezt a formát, ha lehetséges, fel kellene újítani, azzal a módosítással, hogy előkészítése elsősorban a könyvtárosok dolga legyen. De necsak a „szenzációs új könyvek", hanem a klasszikus művek érdekében is rendezzenek efféléket. Hívják fel olvasóik figyelmét előre a vita alá kerülő könyvekre, hogy a vita előtt minél többen olvassák el, és minél többen igyekezzenek a könyvtár bírálata vagy védelme mellett állást foglalni.

De, amint már említettük, a könyvtáros hiába tartja könyveit jó olvasmányoknak, ha olvasói nem szeretik azokat. A ponyvairodalom jóvoltából vannak ugyanis szép számmal olyan munkások, akiknek csak a detektívregények vagy a „vadnyugati" rémhistóriák tetszenek, mások viszont csak újságot szeretnek olvasni. Aztán vannak csak szakkérdések után érdeklődő emberek. A könyvtáros dolga, hogy ezzel a sokféle érdeklődésű emberrel megkedveltesse a jó könyveket, tekintet nélkül arra, hogy íróikat hol tartották keresztvíz alá, főként pedig nagy föladata rákapatni a könyvek iránt közömbösöket az olvasásra.

Ez viszont ismét csak úgy lehetséges, ha megismeri tagtársai érdeklődési irányát és fokát. Szakmabelieknél ez az ismerkedés egyáltalán nem nehéz. Velük társalogva, a könyvtáros kitapasztalhatja, mi érdekli őket, mert mindenkinek van valami „csodabogara". És ha ezt ellesi, abból következtetheti aztán, hogy milyen

olvasmány érdekelné. A detektívregényfalónak kísérletképpen adhatja például Móricz Zsigmond „A betyár" című regényt, a „vadnyugati regények" kedvelőinek pedig Jack London „Vadon szavát", általában kutyaregényeit. Ezek mind olyan irodalmi gyöngyök, amelyekkel ugrásszerűen megkedveltethetjük a ponyvaolvasóval a nemes irodalmat.

A könyvtáros, persze, nem bízhatja ezt csupán a könyvekre, kell mesélnie azok érdekfeszítő voltáról, aztán pedig, mikor az első könyvvel sikert ért el, akkor fokról fokra adja oda az illető írók mind komolyabb tárgyú könyveit, addig-addig, míg olvasóját becsalogatja a legkomolyabb társadalmi regények világába, innen aztán könnyűszerrel átviheti a társadalomtudomány nehezebben járható útjára. Ugyanezt elérheti a természetbarátoknál is, csak találja meg a népszerű irodalmi modorban megírt természettudományi útleíró művet. Minden attól függ, hogy a könyvtáros odaadja-e szívét, lelkét az ügynek, összeforr-e tagtársai bizalmával? Persze, kellő okossággal és tapintattal kell adagolnia tanácsait, mert az emberek általában visszahúzódnak, ha túl atyáskodva kezelik őket. Meg aztán a könyvtáros önmagát se hagyja alábecsülni; küzdjön azért, hogy az ő munkáját éppen olyan fontos gyakorlati munkának lássák, mint azokét, akik például a drágaság ellen kezdeményeznek valamit.

Igaz, amit eddig felvázoltunk, egyelőre csak azt a célt szolgálja, hogy megkedveltessük a komolyabb könyveket könyvtáraink tagjaival. Célunk azonban végső fokon az, hogy olvasóinkat öntudatos, cselekvő szocialistákká neveljük. Ezt azonban nem érjük el csupán a külföldi remekírókkal. Mi itt élünk ezen a földön, aki pedig itt akar emberibb jövőt, annak ismernie kell saját anyanyelve komoly irodalmát, vagyis történelmét, országának társadalmi tagozódását, a pártharcok fejlődését, az osztályok egymáshoz való viszonyát, munkásmozgalmunk múltját és jelenét, viszonyunkat más népekhez, a világgazdasághoz és világpolitikához.

Ennek érdekében a könyvtárosok fokozatosan rá kell hogy neveljék kezdő és haladó olvasóikat az ország irodalmának megbecsülésére. És arra, hogy különbséget tudjanak tenni a hazai jó és rossz irodalom között. Folytonosan munkálkodniok kell azon, hogy új könyvtárainkban is első helyet kapjanak a hazai remekírók.

A szövegközlés alapja: Népszava, 1943. november 28.

1. *Nagy István* (szül. 1904) – kommunista romániai magyar író. A hazai és a romániai munkásmozgalom tevékeny tagja. Igen értékes szépirodalmi művei mellett jelentősek publicisztikai írásai. Az 1940- es években a Népszava munkatársa. 1945 után a romániai irodalmi és politikai élet egyik vezető egyénisége lett.

154

VÁLASZOLNAK A MUNKÁSKÖNYVTÁROSOK[1]

1943. december 12.

Csak válaszolunk. Nincs okunk vitázni Nagy István elvtársunkkal, aki „Könyvtárosaink hivatásáról"[2] címmel okos és megszívlelendő tanácsokat adott nekünk; hiszen nagyjában egyetértünk. Legfőképpen annak örülünk, hogy Nagy István felismeri a munkáskönyvtárosok jelentős hivatását, ami eddig nem mindenhol történt meg: különösen egyes kisebb, helyi szervezetek mellékes kérdésnek tekintették a könyvtárt és időtöltésnek a könyvtárosságot.

A választ elsősorban az teszi szükségessé, hogy Nagy István aggódik: a munkáskönyvtáros „rossz könyvekkel töltheti meg a szekrényét, s ezáltal elronthatja olvasói ízlését, helytelen irányba fordíthatja érdeklődését".

Ez az aggodalom, merjük mondani, *alaptalan*, amint azt az alábbiakban bizonyítani fogjuk.

Bevezetésül meg kell mondanunk, hogy a budapesti és környéki munkáskönyvtárosok munkaközössége most dolgozza ki egy *mintakönyvtár jegyzékét*. A közösnek szánt feladathoz egyéni munkánkból indultak ki: mindenki külön-külön összeállított és benyújtott egy könyvjegyzéket, felsorolva azt a száz könyvet, amelynek a legkisebb könyvtárunkban is meg kellene lennie, illetve amelyeket új könyvtárak alapításánál elsősorban kellene beszerezni. A nagyszámú egyéni jegyzékből végeredményben természetesen sok száz olyan mű címét állapíthattuk meg, amelyet feltétlenül ajánlhatunk a mi olvasóinknak is.

A száz címes jegyzékben 50 szépirodalmi, 25 társadalomtudományi és 25 egyéb tudományos mű található. Ezek közül egyelőre csak a szépirodalmi művek feldolgozásával készült el a külön bizottság, de miután Nagy István elvtársunk is a szépirodalmi művek olvasásából indult ki, úgy hisszük, minden további aggodalmat eloszlat az, ha a bizottság néhány munkájának néhány részét ismertetjük.

A jegyzékeket, amelyekben 126 szerző 548 művel szerepel, mindenekelőtt két szempontból dolgozták föl. Az első kérdés az volt, hogy melyik mű szerepel leggyakrabban a jegyzékekben. A második kérdéssel viszont nem az egyes művet kerestük, hanem azt akartuk megállapítani, hogy melyik író hány művével, hányszor szerepel a jegyzékekben. Amíg az első kérdésre adott válasz a könyvtárosok „kedvenc könyvét" mutatja be, addig az utóbbiból megtudjuk, hogy melyik író egyénisége áll legközelebb a munkás-

sághoz, vagy legalábbis annak egy jelentős rétegéhez. A *munkásséghoz* tehát, és nem a könyvtárosokhoz csupán, mert mindegyikünk évek, sőt évtizedek óta tölti be azt a fontos munkakört s így joggal hihetjük, hogy rajtunk keresztül nagymértékben érvényesül a munkásság osztálytudatos és már irodalmilag fejlett ízlésű részének kulturális törekvése.

A mintajegyzékekben a következő művek szerepelnek leggyakrabban:

	ízben		ízben
Solochov: Csendes Don	29	London: Vaspata	15
Gorkij: Az anya	28	Aragon: Bázeli harangok	14
Kovai: Földönfutók	21	Katajev: Hajrá	14
Steinbeck: Érik a gyümölcs	21	Traven: Fehér rózsa	13
Tolsztoj: Háború és béke	21	Sinclair: Petróleum	13
Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés	21	Fink: Éhes vagyok	13
Ady Endre összes költeményei	20	Kassák: Egy ember élete	12
József Attila összes költeményei	20	Reymont: Parasztok	12
Zola: Germinal	20	Illyés: Puszták népe	12
Petőfi Sándor összes költeményei	18	Traven: Halálhajó	11
Hugo Viktor: Nyomorultak	18	Ardejenko: Szeretlek	11
Sinclair: Kutató Sámuel	17	Ehrenburg: Az autók élete	11
Traven: Taliga	16	Nagy István: Oltyánok unokái	10
Traven: Gyapotszedők	16	Tretjakov: Den Si-Hua	10
du Gard: Thibault-család	16	Werfel: Musa Dagh	10
France: Pártütő angyalok	15	Gorkij: A gyónás	10
France: Pinguinek szigete	15	Zola: Pénz	10
		Sinclair: 100%	10
		Mereskovszkij: Leonardo da Vinci	10
		Barbusse: A tűz	10

Helyszűke miatt nem sorolhatjuk el azokat a könyveket, amelyek tíznél kevesebbszer szerepelnek. Ugyanezen okból a szerzők szerinti összeállításnál is csak összefoglalóan ismertetjük azokat, akiknek műveit tíznél kevesebbszer említik.

Szerzők szerint szerepelnek:

	művel	ízben		művel	ízben
Gorkij	14	77	London	9	40
Sinclair	13	74	Tolsztoj	6	38
Zola	17	73	Hugo V.	5	36
Traven	5	62	Ehrenburg	6	36
France	11	48	Jókai	16	33

	művel	ízben		művel	ízben
Kassák	12	33	Balzac	5	14
Solochow	2	32	Wells	7	14
Illyés Gy.	2	31	Feuchtwanger	7	14
Dosztojevszkij	7	29	Werfel	3	13
Darvas J.	7	28	Zweig, St.	8	13
Mereskovszkij	8	23	Barbusse	4	13
Nagy István	3	21	Reymont	2	13
du Gard	4	20	Csehov	5	12
Aragon	2	19	Mann, Th.	6	12
Lewis, Sinclair	4	18	Hamsun	4	12
Asch S.	7	16	Dickens	4	11
Kisch E. E.	5	17	Silone	3	11
Katajev	2	15	Várnai Zs.	6	11
Fink	3	15	Buck	6	11
Eötvös J.	4	15	Veres P.	5	10
Móricz Zs.	8	15	Malraux	2	10

Tíznél kevesebbszer szerepelnek többek között: Ambrus Z., Arany János, Bálint Gy., Barabás Gyula, Babits, De Coster, Cervantes, Dreiser, Dos Passos, Dumas, Dante, Flaubert, Gogol, Goethe, Glaeser, Goncsarov, Hašek, Huxley, József Jolán, Katona, Kosztolányi, Knittel, Karinthy, Kovács Imre, Mikszáth, Móra, Madách, Romain Rolland, Révész Béla, Swift, Shaw, Smedley, Szabó Dezső, Turgenyev, Tolsztoj, A., Vaneczák, Várnai Dániel, Villon, Wassermann, Zilahy, Zweig, A.

Azokat az írókat, akik egy könyvvel szerepelnek (Ady, József Attila, Petőfi, Kovai, Steinbeck stb.), itt nem soroltuk fel ismételten.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy ez csak az első lépés azon a nehéz és felelősségteljes úton, amelyen most elindultunk. A mi célunk ugyanis csak kisebb részben az, hogy jó könyveket nyújtsunk az olvasóknak, s így esetleg a könyvmolyok számát gyarapítsuk, akik az élet felelősségétől az olvasás felelőtlenségébe menekülnek. Mi azt akarjuk, hogy olvasóink osztálytudatos dolgozók legyenek, a nyújtott jó olvasmánnyal munkásfeladataikat, amelyek egyben általános emberi feladatok, tudatosítsuk, és segítségükre legyünk abban a munkában, amelynek célja az új társadalom kiépítése. Ha majd néhány év múlva azután statisztika készül arról, hogy milyen műveket és írókat kedvelnek leginkább a munkáskönyvtárak olvasói, úgy egészen más, még biztatóbb jegyzéket

punk. Reméljük, hogy ebben a jegyzékben a magyar írók az élen gnak szerepelni. De ez már az írók és nem a könyvtárosok dolga.

szövegközlés alapja: Népszava, 1943. december 12.

. E rövid hozzászólás megmutatja, hogy a munkáskönyvtárosok világosan látták a munkásság szellemi nevelésében a könyvtárra háruló feladatokat. Ennek megfelelően biztos érzékkel választották ki könyvtáraik számára a magyar és a világirodalom színe-javát. A mozgalom pedig szervezetten igyekezett gondoskodni a munkáskönyvtárosok képzéséről. Erről az egyik fennmaradt körlevél is tanúskodik: „A könyvtárosképző tanfolyam körlevele. Tisztelt Elvtársak! Tekintettel arra a rendkívüli kulturális feladatra, amely a munkáskönyvtárosokra a közeljövőben vár, felhívjuk a t. Elvtársak figyelmét arra, hogy f. évi február hó elején újabb könyvtáros szemináriumot indítunk *kezdők* részére. Erre a szemináriumra jelöljék ki mindazokat, akik könyvtárosi munkát végeznek, a könyvtári szolgálatban kisegítenek, valamint azokat is, akik képességeiknél és munkakészségüknél fogva alkalmasak arra, hogy a jövőben nagyobb méreteket öltő könyvtárosi munkában részt vegyenek. A szemináriumra kijelöltek nevét kérjük — a kezdés közeli időpontjára tekintettel — sürgősen írásban bejelenteni az Oktatási Titkárságnál (Conti u. 4. II. 15.)." (1944. január 20.)
L. az előző szemelvényt.

Az iskolai könyvtárak ellenőrzése

155
A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERNEK 1920. ÉVI 1176. B. I. SZÁMÚ RENDELETE

kommunista, bolsevista, anarchista propaganda-sajtótermékeknek a tanítói és tanári könyvtárakból való kiselejtezése tárgyában

Úgy értesültem, hogy a magyar kormánynak a Budapesti özlöny 1919. évi 115. számában megjelent 4680/1919. M. E. számú ndeletét[1] egyes tantestületek úgy értelmezték, hogy annak hatá-a a tanítói, illetve tanári könyvtárakra nem terjed ki.

Ezért elrendelem, hogy minden iskola igazgatója, amennyiben vezetése alatt álló iskola tanítói, illetve tanári könyvtárában ommunista, bolsevista vagy anarchista propaganda-sajtótermé-ek volnának, gondoskodjék sürgősen azok megsemmisítéséről. . kiselejtezett sajtótermékek a leltárból törlendők, és pontos jegy-ékük a selejtezésről szóló jelentéssel együtt folyó évi április hó 0-ig a megfelelő fölöttes hatóság útján hozzám felterjesztendő. Jemleges jelentés is kötelező.

A szövegközlés alapja: Neveléspolitikai dokumentumok az ellenforradalmi rendszer időszakából (1919–1931). Összeáll., bev. és jegyz.: Simon Gyula. Bp. 1959. 313. l.

1. Ez az intézkedés a közrendet és a közbiztonságot veszélyeztető sajtótermékek beszolgáltatásáról és megsemmisítéséről kiadott, itt idézett rendelet (l. a 104. szemelvényt) végrehajtását szorgalmazza az iskolai könyvtárakban is.

Házi könyvtárak egyik vidéki városunkban

156

BAY FERENC[1]

A GYŐRI MAGÁNKÖNYVTÁRAK STATISZTIKAI MEGVILÁGÍTÁSBAN

1935

A Városi Könyvtár múlt évi forgalmának statisztikája a könyvtár látogatottságának állandó emelkedését mutatta. Amikor ennek közelebbi és távolabbi okait kutattam, merült fel bennem a gondolat, hogy el kellene készíteni a városban található magánkönyvtárak összeírását. Az így nyert adatok a város kulturális életének eddig ismeretlen összetevőjére vetnek fényt, és közelebb visznek bennünket a város szellemiségének tökéletesebb megismeréséhez. Úgy gondoltuk, hogy egy város kulturális életének vizsgálatánál nemcsak az azt kitevő és eddig látható komponenseket kell figyelembe venni, hanem ki kell terjeszkedni azokra is, melyek mostanáig nem állottak az érdeklődés homlokterében. Így született meg a győri magánkönyvtárakról készült első adatfelvétel.

Az évenkénti adóösszeírással kapcsolatban, mikor is az úgynevezett városi íveken az egyes hivatalokat, intézményeket stb. érdeklő kérdéseket is vesznek fel, az adatfelvételeket a magánkönyvtárakra is kiterjesztettem. Természetesen, tudatában vagyok annak, hogy az adóösszeírással kapcsolatban gyűjtött könyvtári adatok nem nyújtanak teljes képet a magánkönyvtárakra vonatkozólag. Az adózó lakosság rétegeiben ugyanis bizonyos félelem még a legártatlanabb dolgoknál is lappang, mert pl. itt is számtalan esetben kérdezték meg az összeíró közegektől, hogy a bevallott könyvtárak és könyvek után nem lesznek-e megadóztatva. Ez a

félelem még a legintelligensebb egyéneknél is érthető, annál inkább magyarázatát találjuk az olyanoknál, akiknek műveltsége alacsonyabb fokon áll. Azonban az így netán elhallgatott könyvek, céljukat, a kultúrának terjesztését, bevallás nélkül is tovább teljesítik. Tanulságul szolgált azonban ez az első kísérlet, hogy a jövőben kellő felvilágosításoknak kell megelőzniök ilyen irányú munkálatainkat.

Az összeírással kapcsolatban 21 021 városi ívet dolgoztattam fel, amelyeknek kerületenkénti megoszlása a következő:

Belváros	6 880 ív
Újváros	4 090 ív
Nádorváros	4 401 ív
Sziget	2 429 ív
Révfalu	1 819 ív
Szabadhegy	1 402 ív
Összesen:	21 021 ív

Az összeírás szerint Győrött 535 magánkönyvtár van, amelyek összesen 143 685 könyvet tartalmaznak. Ebből a legtöbb van a Belvárosban: 338, a legkevesebb viszont Révfaluban: 11. Nádorvárosban 160 és Újvárosban 26.

Érdekes, hogy – az összeírás szerint Szigetben és Szabadhegyen egyetlenegy könyvtár sem található. Magyarázatát részben a már említett adózási félelemben találom, részben pedig indokolja az a körülmény, hogy éppen ebben a két kerületben van a legtöbb földmíves, napszámos és gyári munkás.

A 143 685 kötetből 93 127 kötet a szépirodalmi és 50 558 kötet tudományos mű. Kerületek szerinti megoszlásuk a következő:

A kerület	szépirodalmi	%-ban	tudományos	%-ban
Belváros	58 113	62,4	32 599	64,4
Újváros	7 564	8,1	7 681	15,1
Nádorváros	26 005	27,9	9 513	18,8
Révfalu	1 445	1,5	765	1,5
Összesen:	93 127	100%	50 558	100%

Hogy ezek az adatok városközi viszonylatban Győr kulturális életének megvilágításánál milyen szerepet töltenek be, sajnos, összehasonlító adatok hiányában egyelőre nem tudom megállapítani. Nincsenek adataim ugyanis arra vonatkozólag, hogy mennyi a magánkönyvtárak száma, és mennyi kötetet tartalmaznak pl. a 28 000 lakosú Baján, a 117 000 lakosú Debrecenben vagy a 80 000 lakosú Kecskeméten stb. Nem ismerjük, így nem tudjuk összevetni

a kereskedő és iparos Győr városának ilyen irányú kulturális szükségletét az agrár Hódmezővásárhely, a nagy gyáriparú Szeged stb. adataival.

Ha most már a magánkönyvtárak tulajdonosainak foglalkozás szerinti megoszlását vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy nagy részük a köztisztviselői karból került ki. A köztisztviselői kar vállalta mindenkor és viseli ma is a gazdasági válság nehéz napjaiban ezen a téren is – mint adataink bizonyítják – a legnagyobb áldozatokat. A magánkönyvtárak tulajdonosainak foglalkozás szerinti megoszlása a következő:

Köztisztviselő:		Egyéb foglalkozási ágak:	
közigazgatási	147	Magántisztviselő	55
tanár	58	Pap	19
bíró	26	Orvos	51
katonatiszt	38	Kereskedő	33
tanító	14	Mérnök	31
Összesen:	283	Iparos	3
		Magánzó	7
		Egyéb	21

Végül a statisztikai feldolgozásnál kiterjeszkedtem annak a megállapítására is, hogy a magánkönyvtárak könyvanyaga hogyan oszlik meg az egyes kerületekben. Természetesen ezen a téren is a Belváros és Nádorváros dominál.

A győri magánkönyvtárak könyvanyagának kerületek szerinti megoszlása:

Kerület:	100,	200,	300,	500,	1000,	1000-en felül	Összes:
Belváros	93	74	50	55	40	26	338
Nádorváros	59	47	17	14	15	8	160
Újváros	2	3	7	2	8	4	26
Révfalu	2	1	4	4	–	–	11
Összesen:	156	125	78	75	63	38	535

Az ezren felüli magánkönyvtárak közül a legterjedelmesebb 9600, a következő 6200, s a harmadik legnagyobb 4000 kötetet tartalmaz.

Ezek az adatok azonban – mint minden más statisztika – igazi értéküket csak akkor fogják elérni, ha, mint már fentebb is rámutattam, össze tudjuk ezeket hasonlítani más városok hasonló eredményeivel. Ezeknek beszerzése, mint ahogyan Győr város példája is mutatja, minden külön kiadás nélkül is megoldható. Kívá-

natos volna, ha kezdeményezésünket más városok is követnék, hogy ezáltal kulturális életünk ilyen irányú megnyilvánulásáról is egységes képet kaphassunk. Úgy hisszük, nem volna felesleges az erre fordított munka és idő, hanem nagyon is becses. A városi lakosság szellemi arculatának új nézőszögből való megismerése mindenképpen hasznos volna azok számára, akik behatóbban foglalkoznak a közműveltség részletkérdéseivel és az ezt előmozdító feladatokkal.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1935. 1. sz. 4–5. l.

1. *Bay Ferenc* (szül. 1904) – jogász, majd levéltári szakvizsgát tesz. Külföldi útjain tanulmányozza a német és olasz könyvtárakat. 1933-tól a győri városi levéltár és könyvtár vezetője. Számos tanulmánya értékes forrásanyag a két világháború közötti könyvtárügy kutatói számára.

Magán kölcsönkönyvtárak

157
ASZTALOS MIKLÓS[1]
KÖZKÖNYVTÁR ÉS KÖLCSÖNKÖNYVTÁR
1935

Egyik vidéki közkönyvtárunk igazgatója hívta fel figyelmünket arra a konkurrenciára, amelyet az utóbbi időben nem is egy vidéki városban a gomba módra felburjánzó, magánkézben levő kölcsönkönyvtárak[2] jelentenek az illető város közkönyvtárára. Kétségtelenül olyan jelenség ez, amely nemcsak a közvélemény elé kívánkozik, hanem hatósági intézkedést is kíván.

Természetes, hogy csak őszinte öröm tölhet el mindenkit, ha azt hallja, hogy egyes városainkban oly mértékű az olvasási kedv, hogy azt a közkönyvtár már nem tudja kielégíteni, s egy magánüzem megél mellette a nem is magas kölcsönzési díjakból. Csakhogy a dolog korántsem ilyen egyszerű. Ezek a közkönyvtárakkal konkurráló magán kölcsönzők, amikor a közkönyvtár 15–20 000 kötetével szemben a maguk 300–400 kötetével felveszik a versenyt, nem azért érnek el sikert, mert hamarabb szerzik meg s így hamarabb tudják közönségükhöz juttatni a könyvpiac válogatott értékeit, hanem azért, mert azt tudják közönségüknek nyújtani, amit a közkönyvtár nem, mert azt az anyagot a közkönyvtár tartalmánál vagy tendenciájánál fogva nem szerezheti be. Lehet, hogy ez alól is van kivétel, de eddigi információink ezt az esetet tárják fel.

A közkönyvtárak életét körülírt szabályok határozzák meg. Jogos követelményekkel lépnek fel vele szemben mind a fenntartó törvényhatóságok, mind pedig az állam, amely, ha nem is jelentős összeggel – Sopronban például a város 13 000 pengőjével szemben mindössze 400 pengővel – de szintén hozzájárul a közkönyvtár fenntartásához. Ezek a szabályok és utasítások körülírják, hogy kik vehetik igénybe a közkönyvtár anyagát, s bizonyos életkor- és bizonyos közbiztonsági megszorításokat tartalmaznak. Ezzel szemben a magánkézben levő, senkinek felelősséggel nem tartozó és senki által ellen nem őrzött kölcsönkönyvtárak sem az egyik, sem a másik megszorítást nem veszik figyelembe. A közkönyvtárat bizonyos kötöttségek jellemzik a könyvanyag beszerzése tekintetében is. Csak olyan anyagot vásárol, illetve csak olyan anyagot ad az olvasó vagy kölcsönző kezébe, amely nem ütközik sem a jó ízlésbe, sem a közerkölcsiségbe, sem nem veszélyes az állami és társadalmi rendre nézve. A felelőtlen kölcsönkönyvtárakat ilyen természetű megkötöttségek sem terhelik.

Mi ennek a következménye? Az, hogy a magánkézben levő kölcsönkönyvtár a maga forgalmát elsősorban azokra a kölcsönzőkre alapítja, akiknek érdeklődését az igen helyesen megrostált közkönyvtári anyag nem elégíti ki, ügyfeleinek nagy része tehát a kiskorúak és a társadalmi rend szempontjából nem 100%-osan megbízható egyének sorából kerül ki. Magától értetődik tehát, hogy könyvanyaga is olyan természetű, hogy ezt az érdeklődést elégíthesse ki. Legnagyobb részben az erotika határát nemcsak súroló, de abba mélyen belegázoló könyvek, a ponyvától színvonalban alig különböző szépirodalmi munkák s olyan áltudományosan szociológiai vagy gazdasági természetű művek, amelyek korántsem valók a kritikátlan olvasók kezébe, jelentik az ilyen kölcsönkönyvtárak anyagát. Működésük tehát nemhogy nem örvendetes, de a legtöbb esetben egyenesen nem is kívánatos. Mivel azonban minden felügyelet alól mentesek, nemcsak hogy a lekonkurrált közkönyvtár, de a hatóságok sem tehetnek ellenük semmit.

A magánkézben levő s megfelelő szakfelügyelet nélkül működő kölcsönkönyvtárak ügye tehát, ha a dolog mélyére nézünk, egészen súlyos, közérdekű probléma. Feltétlenül meg kell találni azt a módot, hogy ezek a kölcsönkönyvtárak ne állhassanak más célok szolgálatában, mint a hatósági felügyelet és irányítás alatt működő közkönyvtárak. Feltétlenül módot kell találni arra, hogy a kölcsönkönyvtárak anyaga megfelelő módon ellenőriztessék, s hogy a felügyeleti joggal megbízandó hatóságnak vétójoga legyen egyes könyveknek az anyagba való besorozása ellen. Ezt az intézkedést mind a kultúrpolitikai, mind a közrendészeti érdekek egyaránt meg-

követelik. Az már részletkérdés, hogy a megfelelő iparhatóságoknak vagy az illetékes törvényhatóság kultúrügyekkel foglalkozó tisztviselőjének felügyelete alá helyezik-e ezeket a magánüzemeket, de a kérdés mindenesetre megfontolást és gyors intézkedést kíván, miért is melegen ajánljuk mind a helyi, mind az országos hatáskörű illetékesek figyelmébe.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1935. 11. sz. 6–7. l.

1. *Asztalos Miklós* – l. a 147. szemelvény 1. jegyzetét.
2. A kölcsönkönyvtárak legfőbb vonzóereje az volt, hogy itt az olvasók a legújabb, a legdivatosabb könyveket megjelenésük után azonnal megtalálhatták és kölcsönvehették. Az olvasók ezért anyagi áldozatra is hajlandók voltak, annál is inkább, mert a közkönyvtárak nem, vagy csak késve juthattak hozzá a keresett könyvekhez.

158

KÖNYVTÁRAK ÉS BOLSEVISTA PROPAGANDA[1]

1937

(Részlet)

... 2. Kommunista kézikönyvtárt rendezett be a földalatti mozgalmakban is részt vett több fiatalember. Informátorunk 4 ilyen kommunistát ismer, ezek: Fűzfa Géza, Pápa József, Springer Sándor és Klein Imre. Legutóbbi alapította a Múzeum körúti „Szajna-part" könyvkereskedést, de azt állítólag a kölcsönkönyvtárral együtt eladta.

Nevezett kommunisták minden régi és újonnan megjelent bolsevista munkát megszereznek, és a mozgalom tagjainak csekély díj ellenében kikölcsönzik, de ügyelnek arra, hogy lehetőleg a birtokukban levő összes kommunista könyvek ki legyenek kölcsönözve, és ne kelljen ezeket lakásukon felhalmozniok. Informátorunk értesülése szerint nevezettek ingyen kapják külföldről a könyveket, a kölcsöndíjakból viszont megélhetésüket biztosítják.

„Cégük" természetesen nincs bejegyezve.

3. A magánkölcsönkönyvtárak nagyobb része (Korodi, Katz, Hamar, Lukács, Schatz, Modern, Gyöngyösi és Fővárosi Családi Kölcsönkönyvtárak) nem járul hozzá a kommunista irodalmi propagandához, három nagy kölcsönző azonban elősegíti azt. A Lauffer Tivadar cég (Váci u. 11.), a Langer Norbert cég (Andrássy út 58.) és az Újság c. napilap kölcsönkönyvtára egyformán tart raktárán „fehér" szépirodalmi munkákat és kommunista literatúrát. Mindhárom üzlet egyben könyvkereskedés is.

Az Újság kölcsönkönyvtárának (Erzsébet körút) volt vezetője

kommunista nő volt, aki a lapkiadó tudta nélkül bővítette ki a könyvtárt. A jelzett üzletek mindamellett nem sorolhatók azok közé, amelyek tudatosan állnak a kommunista propaganda szolgálatában, inkább csak arról van szó, hogy a kölcsönkönyvtárak előfizetőinek kívánságaihoz ragaszkodtak, midőn beszerezték a kommunista könyveket. A deklaráltan kommunista könyvek nem szerepelnek a jelzett üzletek katalógusaiban, de kívánságra – és régi előfizető számára – minden kapható. De a katalógusban is szerepelnek a német emigráns munkák – azok is, amelyeket Magyarországból kitiltottak, továbbá a Pozsonyban és Kolozsvárott magyarul kiadott orosz forradalmi regények, a párisi Le Monde magyar kiadványai, az Edition Carrefour, Paris, Graphia Verlag, Zürich, a Querido Verlag, Amsterdam, az Eugen Prager Verlag, Pozsony stb. kiadóvállalatoknál megjelent magyar és idegen nyelvű kommunista propagandaregények és brosúrák, valamint magyar emigránsok kiadványai (Károlyi Mihálytól, Böhm Vilmostól, Szende Páltól, Rónay Zoltántól, Garbai Sándortól stb.).

Alább felsoroljuk a magán kölcsönkönyvtárakat is, ahol nagyon sok középiskolás fiú és leány titkos előfizető volt ama időig, amíg a rendőrség a kommunista diákokat nemrég leleplezte.

1. Korodi Mihály, Mester u. 21. Kizárólag fehér könyvek.
2. Fővárosi Családi Olvasókör, Baross u. 91. Kizárólag fehér könyvek.
3. Hamar Méda, Veres Pálné u. 8. Klasszikus és modern könyvek.
4. Gyöngyösi M., Teréz körút 47. Klasszikus és modern könyvek.
5. Lukács, Nádor u. 8. Rendes könyveken kívül német emigráns írók művei.
6. Schatz Ágnes, Hajó u. 8–10. Rendes könyveken kívül német emigráns írók művei.
7. Kun Margit, József krt. 40. Rendes könyveken kívül német emigráns írók művei.
8. Katz, Dorottya u. 10. Rendes könyveken kívül német emigráns írók művei.
9. Modern, Andrássy út 21. Rendes könyveken kívül német emigráns írók művei.
10. Dr. Langer Norbert, Andrássy út 58. Rendes könyveken kívül emigráns írók művei, továbbá az országból kitiltott forradalmi kiadványok magyar és idegen nyelven
11. Lauffer Tivadar, Váci u. 11. Rendes könyveken kívül német emigráns írók művei, továbbá az országból kitiltott forradalmi kiadványok magyar és idegen nyelven.

A szövegközlés alapja: A cenzúra árnyékában. (Vál., szerk., [bev.] összekötő szöveg: Markovits Györgyi, Tóbiás Áron.) Bp. 1966, Magvető. 117–119. l.

1. A két világháború között igen sok magán kölcsönkönyvtár keletkezett. Elsősorban üzleti vállalkozások voltak. Néhány közülük mozgalmi feladatokat is ellátott: baloldali és kommunista kiadványok terjesztésére is vállalkozott.

A szakképzés kérdései

159

AZ 1922. ÉVI XIX. TÖRVÉNYCIKK NEMZETI NAGY KÖZGYŰJTEMÉNYEINK ÖNKORMÁNYZATÁRÓL ÉS SZEMÉLYZETÜKRŐL

6. §. A könyvtárnoki, levéltárnoki és múzeumi tisztviselői gyakorlati tanfolyam és szakvizsga[1]

A 4. §-ban szabályozott elméleti minősítésen felül a könyvtárnoki, levéltárnoki és múzeumi tudományos tisztviselői szakképzés és gyakorlati minősítés rendezése végett a vallás- és közoktatásügyi miniszter az intézetek személyzetének és gyűjteményeinek felhasználásával, továbbá az intézet kötelékén kívül álló szakemberek bevonásával gyakorlati tanfolyamot szervezhet és szakvizsgálatot rendszeresíthet. A törvény életbe lépte előtt három évvel s az után alkalmazott tudományos tisztviselők kötelesek a tanfolyamot látogatni, és a záróvizsgát, mely egyben a gyakorlati szakvizsga, sikeresen letenni. Aki e kötelességének két év alatt nem felel meg, a szolgálatból elbocsátandó.

A szövegközlés alapja: Klebelsberg Kuno gróf beszédei, cikkei és törvényjavaslatai, 1916–1926. Bp. 1927, Athenaeum. 88. l.

1. A törvény kifejezetten előírja a könyvtárosok szakképzésének az intézményes megoldását. De nem valósították meg. Csak másfél évtized múlva, 1937-ben és 1938-ban rendeztek két szaktanfolyamot, akkor sem állami intézmény keretében, hanem a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének gondozásában.

160

ASZTALOS MIKLÓS A KÖNYVTÁROSKÉPZÉS KÉRDÉSÉHEZ[1]

1934

Közérdekű kérdéseink közt első helyen áll a könyvtárosképzés és könyvtárosi utánképzés problémája. Első számunkban közöl-

tünk néhány nagyon figyelemre méltó megjegyzést, amelyek szemlénk programjával foglalkoztak. Ezek közül legelső sorban Bay Ferencnek, a győri Városi Könyvtár vezetőjének soraihoz[2] fűzünk most megjegyzéseket, s igen örvendetes lenne, hogyha minél szélesebb körből kapnánk ehhez a kérdéshez tisztázó hozzászólásokat. A könyvtárosképzés és továbbképzés kérdése megérdemli, hogy ankétszerű megbeszélés formájában igyekezzünk körülötte egységes közvéleményt kialakítani.

Magyarországon a legtöbb pálya bizonyos szakvizsgák sikeres letételéhez van kötve. Az egyetemi végzettségen túl külön szakvizsgát tesz a bíró, az ügyvéd, külön gyakorlathoz van kötve a szakorvosi képesítés. Szakvizsgát tesz a postás, a vasutas. Egyetlen pálya, amelyhez a gyakorlatban nem követelnek bizonyított szakképzettséget: a könyvtárosi. Van ugyan több olyan törvényünk, amely foglalkozik a könyvtári szakképzettséget igazoló vizsgával, de ma ilyen vizsgát Magyarországon nem lehet letenni, mert sem szaktanfolyam nincs, ahol a könyvtári szakismereteket meg lehetne szerezni, sem vizsgabizottság, amely előtt a szakképzettségre szert tett ember számot adhatna ismereteiről. Mi következik ebből? Az, hogy a könyvtárosi pályára lépésnél nálunk nem a könyvtárosi szakképzettséget kívánják meg feltétlenül, hanem valami mást. Ez a valami más pedig legtöbbször a bölcsészettudományi doktorátus szokott lenni.

Kétségtelen, hogy a bölcsészettudori oklevél megszerzése össze van kötve a tudományos munkakészséget és szorgalmat igazoló eredmény felmutatásával, s így fel kell tételeznünk, hogy az ily végzettségű emberek érdeklődéssel fordulnak a könyv és a nekik megélhetést s gyakran tudományos munkalehetőséget is nyújtó könyvtár felé is. Kétségtelenül meg lehet bennük annak a feltétele, hogy megfelelő szakértelmet is szerezve, jó könyvtári tisztviselők legyenek, bár ehhez az egyetemről a legminimálisabb előképzést sem hozzák magukkal.

Eltekintve attól, hogy az előképzettség nélkül könyvtárhoz alkalmazott bölcsésztudor vagy egyéb doktor hosszú időn át nem lehet szakismeret és gyakorlat híján teljes értékű tisztviselő, van valami lebecsülése a könyvtárosi pályának abban, hogy máról holnapra minden szak előképzettség nélkül valaki könyvtáros lehet. Pedig azok, akik már hosszú éveket töltöttek el a könyv és könyvtár szolgálatában, azok nagyon jól tudják, hogy könyvtári munkájuk milyen sajátos szakfeladatok megoldásai elé állíthatják őket, s hogy munkájuk milyen eleven része az élő kultúrának, s mennyire előfeltétele a sokszor hallott kultúrfölénynek. A könyvtárosi pálya nem egyszerű kenyérkereseti forma, hanem missziós hivatás, le-

mondást és igénytelenséget követelő munkavállalás, egy életnek arra szentelése, hogy mások fennakadás nélkül juthassanak hozzá a könyvtár kultúrjavainak értékesítéséhez. A könyvtárosi pálya felelősséget követel, megkövetelheti azt is, hogy jelentőségét intézményesen és külsőségekben is elismerjék.

Emellett fel kell vetni a kérdést, hogy van-e annak a doktornak alkalma, hogy könyvtári tisztviselővé lévén, hiánytalan szakképzettséget szerezzen? Csakis magánszorgalom útján. Tanfolyam nincs. Minden könyvtárban csak egyetlen rendszert ismerhet meg. Nincs a kor színvonalán álló s a sajátos magyar könyvtári viszonyokat is figyelembe vevő magyar könyvtártani kézikönyvünk. Megtörténhetik, hogy éveken át egyetlen szűk munkakörben dolgozván, éveken keresztül nem láthat túl egy bizonyos kis könyvtári munkakör láthatárán. Nagy személyzetű könyvtárban minden tisztviselőt utolérhet ez a sors, kis személyzetű könyvtárban viszont a legváltozatosabb munkaköröket kell ellátnia, s így fizikai ideje sem marad a gyakorlati ismereteken túl terjedő szakismeretek megszerzésére. Ez legtöbbször a vidéki könyvtárosok sorsa. Körülményeink olyanok, hogy valaki egy munkás életet tölthet el könyvtárban, s kitűnő cédulázó, szakozó, kölcsönző, naplózó tisztviselő lehet anélkül, hogy rendszeres könyvtárosi szakképzettségre tenne szert, hacsak magánszorgalomból nem, hivatalos órán kívül, önkéntes tanulmányutakon és nemegyszer nehezen megszerezhető külföldi szakirodalomból.

Egészséges állapot-e ez? Nem az. Megérzi ezt a könyvtár és maga a tisztviselő is. Viszont lehet-e kívánni a kisebb könyvtárban minden, még az alacsonyrendű kezelői munkákkal is agyonterhelt könyvtárnoktól, hogy ezen az állapoton saját kezdeményezésére segítsen, amikor esetleg az elméleti alap megszerzése nélkül került be azonnal a gyakorlati feladatok elvégzésének forgatagába? Oly kérdés a könyvtárosi elő- és továbbképzés problémája, amelyet könyvtáraink és kibontakozó, egészséges könyvtárpolitikánk érdekében szőnyegen kell tartanunk.

Legalább három dologra van szükség. Adassék az egyetemen alkalom akár magántanárok útján is, de okvetlenül szemináriumi munkával egybekötve arra, hogy már ott megszerezhető legyen a gyakorlati és elméleti könyvtári szakismeretek nagy kerete. Senkit ne lehessen addig nyilvános könyvtárhoz kinevezni, amíg a pályázó legalább egy évet mint önkéntes gyakornok nem dolgozott valamelyik kijelölendő nagy könyvtárban, ahol minden munkakörbe bevezettetvén, az év végén az illető könyvtár igazgatójától minősítést nem nyert. Szerveztessék meg az időnként megtartandó könyvtárosi továbbképző tanfolyam.

Mindez azonban csak átmeneti megoldás lenne mindaddig, amíg az ország financiális helyzete meg nem engedi, hogy felállíttassék az a legalább egyéves szaktanfolyam, amelyet két-három évenként, az elhelyezkedési lehetőség szerint szükséges időközben, tartanának, szigorúan zárt hallgatólétszámmal.

Amíg erre sor kerülhet, nem mulaszthatjuk el a fenti három szükséglet állandó hangoztatását. Mert önmagunk és a nyomunkba lépő generáció érdekében is át kell hidalnunk a mai és a kívánatos állapot közötti távolságot. Mert csak így kerülhetjük el azt a mai visszás helyzetet, hogy a könyvtári szakismeretek elsajátítási mértékének egyedüli szabályozója a már révbe jutott és csak fegyelmileg elbocsátható tisztviselő egyéni szorgalmasságának és érdeklődésének foka.

A könyvtárosi hivatás belső értékei megkívánják, hogy a könyvtárosi pálya szintje intézményesen is biztosíttassék.

A szövegközlés alapja: Könyvtári Szemle, 1934. 2. sz. 9–10. l.

1. Ez a szemelvény a könyvtárosképzés megszervezését sürgető cikksorozat első tagja. A probléma már korábban többször is felvetődött az irodalomban. A cikkhez Fitz József és Pfeifer Károly szólt hozzá (Könyvtári Szemle, 1934. 3. sz. 17–18. l. és 20. l.). – Asztalos Miklósról l. a 147. szemelvény 1. jegyzetét.
2. A Könyvtári Szemle előző számában (1934. 1. sz. 3. l.) Bay Ferenc sürgeti a „könyvtárosképző intézet" felállítását vagy egy „pár hónapos kurzus" megindítását.

161

ASZTALOS MIKLÓS[1]

BESZÁMOLÓ A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETE ÁLTAL RENDEZETT ELSŐ KÖNYVTÁROSKÉPZŐ TANFOLYAMRÓL

1937

(Részlet)

A könyvtárosképzés hiánya évek óta foglalkoztatta a szakköröket. A kérdés állandóan napirenden volt, s midőn 1935 júniusában a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete megalakult, a könyvtárosok elméleti kiképzését a legelsősorban megvalósítandó feladatai közé iktatta.

Az Egyesület 1936. október 2-án tartott közgyűlése egyhangúan el is határozta, hogy a magyar könyvtárügy előbbvitele érdekében

még az új egyesületi év folyamán megrendezi az első könyvtárosképző tanfolyamát, s annak rendezését a jövőben rendszeresíteni fogja. A megrendezendő tanfolyam kérdésével a kevéssel előbb megalakult könyvtári szakosztály ideiglenes intéző bizottsága először 1936. november 16-án tartott ülésén foglalkozott. A tanfolyam szervezeti szabályzatát, tan- és vizsgarendjét Fitz József dr., az Egyesület elnöke dolgozta ki, s miután azt a december hó 10-én tartott, az intéző bizottságból kiküldött szűkebb körű bizottságnak ülése magáévá tette, az ugyanazon napon tartott szakosztályülés a tanfolyamnak 1937. február 1-ével kezdődő megtartását egyhangúan határozattá emelte, és az elnök által kidolgozott szabályzatokat külön köszönete kifejezése mellett elfogadta.

Az Egyesület elnökének körlevelére a budapesti közkönyvtárak igazgatói kimondták azt az elvet, hogy a jövőben az új munkaerők felvételénél megkívánják az Egyesület által rendezendő tanfolyamok vizsgabizonyítványát. Ezt követőleg megalakult a budapesti közkönyvtárak igazgatóiból a tanfolyam vezetősége. A tanfolyam feletti felügyeletet Pasteiner Iván dr., a közgyűjtemények országos főfelügyelője vállalta el, a tanfolyam ügyvezető igazgatója pedig Gulyás Pál dr. egyet. c. rk. tanár, ny. múzeumi igazgató lett. A tanfolyam rendezésének feladata az Egyesület könyvtári szakosztályára hárult s ezt a munkát a szakosztály titkára, Asztalos Miklós dr. látta el.

1937. január 10-én küldetett szét a közkönyvtárak igazgatóságához, valamint az Egyesületben képviselt egyéb könyvtárak felügyelő hatóságához a tanfolyam tervezete és szabályzata, valamint a jelentkezési felhívás. A tanfolyam vezetősége 25 – 30 jelentkezőre számított, ezzel szemben január 31-ig 96 jelentkezés történt. A vezetőség nyomban elhatározta, hogy a tanfolyamot legközelebb megismétli, s mikor elhatározását közhírré tette, 14 jelentkező önként kérte, hogy a legközelebbi tanfolyamra osztassék be. Így az 1937. február hó 1-én megnyitott tanfolyamnak 82 hallgatója maradt, akik közül 15 jött fel a tanfolyamra vidékről. A tanfolyamot 77-en hallgatták végig.

A tanfolyam elméleti előadásai egy héten át a Magyar Nemzeti Múzeum Állattárának előadótermében folytak, mivel azonban ez a helyiség a hallgatók nagy száma miatt szűknek bizonyult, a további előadások a kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának szíves készsége folytán az egyetem Múzeum körút 6 – 8. alatti épületében tartattak...

A résztvevők tehát 23 közkönyvtárból, ill. rokonjellegű intézményből kerültek ki, s e könyvtárak közül 8 vidéken székel (ideszámítva az újpesti Országos Szociálpolitikai Intézetet is). A tan-

folyamról való beszámolásunkat a következő statisztikai összefoglalásokkal zárjuk le:

I. A hallgatók megoszlása nemek szerint

Nő	44 (ebből vidéki 8)
Férfi	38 (ebből vidéki 7)
Összesen	82 (ebből vidéki 15)

II. Végzettség

	Legalább főiskolai absolutoriummal rendelkezik	Középiskolai végzettsége van, vagy annál kisebb képesítéssel rendelkezik
Nő	36	6
Férfi	32	8
Összesen	68	14

III. Nyelvismeret

	csak magyar	német	francia	olasz	angol	román	cseh	szlovák	rutén	török	finn	latin	ó-görög	észt	holland	eszperantó
Nő	3	39	29	9	12	–	–	–	1	1	–	1	2	–	1	–
Férfi	2	36	19	6	10	4	1	4	–	–	1	12	3	1	–	1
Összesen	5	75	48	15	22	4	1	4	1	1	1	13	5	1	1	1

82 hallgatóból 77 tud a magyaron kívül idegen nyelvet is. Az ismert idegen nyelvek száma 15.

A záróvizsga sikeres letétele után ... 70 hallgató nyert képesítő bizonyítványt...

A szövegközlés alapja: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve. I. 1935—1937. Szerk. Bisztray Gyula. Bp. 1937, Egyetemi Ny. 43—48. l.

---

1. *Asztalos Miklós* — l. a 147. szemelvény 1. jegyzetét.